

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Pálinkás György (1946–2016)

PARTI NAGY LAJOS verse 1097
MELIORISZ BÉLA: Posztmodern romantikus? 1099
THOMKA BEÁTA: Kiterjedés nélküli állapotok 1101
CSUHAI ISTVÁN: Itt lenni 1102

Száz éve született Csorba Győző

TÓTH KRISZTINA: Levelezésünkről 1106
CSORBA GYŐZŐ levelei Tóth Krisztinához 1109
MÉHES KÁROLY verse 1121
TAKÁTS JÓZSEF: A költészet: életforma-ajánlat (*Csorba Győző: Följegyzés*) 1124
GÖRFÖL BALÁZS: Temető, kert, levegő (*Három jegyzet Csorba Győző költészetéről*)
1130

*

MOHÁCSI BALÁZS verse 1137
GARACZI LÁSZLÓ verse 1139
MARNO JÁNOS verse 1142
TÉREY JÁNOS: Káli holtak (*részletek egy regényből*) 1145
ROBERTO BOLAÑO: 2666 (*regényrészlet*) 1153
KRZYSZTOF VARGA: Nagy Szulejmán belei (*regényrészlet*) 1160
VASZILIJ BOGDANOV versei 1171
TURI TÍMEA versei 1176
TOROCZKAY ANDRÁS versei 1178
DARÁNYI SÁNDOR versei 1181
BIRTALAN FERENC verse 1182
PERNECZKY GÉZA: „És az itteni Aczél elvtárs?” (*Schaár Erzsi és a kölni Stapelrecht*) 1184

*

PALOJTAY KINGA: Taligás Orpheusz (*Darvasi László: Taligás*) 1199
DECZKI SAROLTA: Bevezetés a lemrológiába (*Garaczi László: Wunsch híd*) 1204

2016

NOVEMBER

JELENKOR

LIX. ÉVFOLYAM

11. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztő
GÖRFÖL BALÁZS, SZOLLÁTH DÁVID,
VÁRKONYI GYÖRGY (képzőművészet)

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

CSUHAI ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
PARTI NAGY LAJOS, TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetreggítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére. Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félfévre 5280,- Ft, egy évre belföldre: 9680,- Ft;

a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.

Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: Szigetvári Takarékszövetkezet 50800111-11164573

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

KUN ÁRPÁD *Megint hazavárunk* című új regényét október 13-án mutatták be a pécsi Művészetek és Irodalom Házában. A szerzővel Takáts József beszélgetett.

*

AZ ORSZÁGOS KÖNYVTÁRI NAPOK pécsi rendezvényein irodalmi programok is helyet kaptak a Tudásközpontban. Október 3-án *Molnár Krisztina Ritát* Béres Judit kérdezte. Másnap a Rendhagyó Irodalomóra sorozatban *Háy Jánost*, *Horváth Kristófot*, *Kiss Judit Ágnes* és *Varró Dánielt* hallhatták a középiskolások *Balogh Robert* moderálása mellett. Október 6-án *Nyáry Krisztiánnal Ágoston Zoltán* beszélgetett.

*

A LETTRE FOLYÓIRAT pécsi irodalmi estjét október 18-án rendezték meg a Művészetek és

Irodalom Házában. A műsor első felében Ivana Sajko *Családom története dióhéjban* című regényéről a szerzőt Csordás Gábor és Radics Viktória kérdezte. Ezt követően *Parti Nagy Lajos* olvasott fel a lapban megjelent írásából. Az est moderátora *Karádi Éva* volt.

*

ERDŐS VIRÁG énekelte el verseit a pécsi Szabadkikötőben október 20-án a Mérték Médiafesztivál kísérőprogramjaként. A szerzőt *Bakos Zita* kísérte zongorán.

*

IRODALMI DÍJAK. A Déry-díjat idén *Selyem Zsuzsa*, *Takáts József* és *Zoltán Gábor* nyerte el. – A Margó-díjat ebben az évben *Milbacher Róbert* vehette át *Szűz Mária jegyese* című novelláskötéért. Gratulálunk munkatársainknak!

Szerzőink

- Parti Nagy Lajos** (1953) – költő, író, Budapesten él.
Meliorisz Béla (1950) – költő, tanár, Pécsen él.
Thomka Beáta (1949) – irodalomtörténész, kritikus, Pécsen él.
Csuhai István (1961) – kritikus, az *Élet és Irodalom* szerkesztője, Budapesten él.
Tóth Krisztina (1967) – költő, író, műfordító, Budapesten él.
Csorba Győző (1916–1995) – költő, műfordító, a *Jelenkor* egykori főmunkatársa.
Méhes Károly (1965) – író, költő, Pécsen él.
Takáts József (1962) – eszmetörténész, kritikus, Pécsen él.
Görföl Balázs (1984) – kritikus, a *Jelenkor* szerkesztője, a PTE BTK Esztétika és Kulturális Tanulmányok Tanszék oktatója, Pécsen él.
Mohácsi Balázs (1990) – költő, kritikus, a PTE BTK IDI PhD-hallgatója, Pécsen él.
Garaczi László (1956) – író, Budapesten él.
Marno János (1949) – költő, műfordító, Budapesten él.
Térey János (1970) – költő, író, műfordító, Budapesten él.
Roberto Bolaño (1953–2003) – chilei író.
Kutasy Mercédesz (1978) – műfordító, az ELTE BTK Spanyol Tanszék oktatója, Budapesten él.
Krzysztof Varga (1968) – lengyel író.
Pálfalvi Lajos (1959) – kritikus, műfordító, a PPKE BTK oktatója, Diósdon él.
Vaszilij Bogdanov (1895–1982) – orosz költő.
Bogdán László (1948) – író, költő, Sepsiszentgyörgyön él.
Turi Tímea (1984) – költő, kritikus, szerkesztő, Budapesten él.
Toroczkay András (1981) – költő, író, Budapesten él.
Darányi Sándor (1951) – költő, Budapesten él.
Birtalan Ferenc (1945) – költő, Budapesten él.
Perneczky Géza (1936) – művészettörténész, Kölnben él.
Palojtay Kinga (1984) – kritikus, Budapesten él.
Deczki Sarolta (1977) – irodalmár, filozófus, kritikus, Budapesten él.
P. Simon Attila (1988) – a PTE BTK IDI PhD-hallgatója, Pécsen él.
Mesterházi Mónika (1967) – költő, műfordító, Budapesten él.
Szénási Zoltán (1975) – irodalomtörténész, kritikus, az MTA BTK ITI tudományos munkatársa, az *Új Forrás* szerkesztője, Tatabányán él.
Zelei Dávid (1985) – irodalomkritikus, történész, Budapesten él.

- P. SIMON ATTILA: Dörgedelmekek nélkül (*Deczki Sarolta: Fordított világ. Kritikák, tanulmányok*) 1209
MESTERHÁZI MÓNIKA: „Átüt valami egységes szemlélet” (*Lator László: Szabad szemmel. Esszék*) 1213
SZÉNÁSI ZOLTÁN: Szerző-funkció: frissítve (*Mekis D. János: Vers és kontextus. A modern magyar líra mint irodalomtörténeti probléma; Auctor ante portas. Személyes irodalom, epikai hagyomány*) 1216
ZELEI DÁVID: A középszer színei (*Fernanda Torres: Vég*) 1221

KÉPEK

- Pinczehelyi Sándor fotói 1099, 1101
Tóth László fotója 1105
Csonka Károly fotója 1122
Perneczky Géza fotói 1189, 1191, 1193

*Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Város Önkormányzata
és az Antalis Kft.
támogatásával jelenik meg.
Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.*

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a
következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér
7-8. – Líra Könyvesbolt, Széchenyi tér 7.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, VI., Andrassy út 45.

www.jelenkor.net

880,- Ft

JELENKOR

9 770447 642002 16011

PÁLINKÁS GYÖRGY (1946–2016)

Leág, emlékalkony

Pálinkás György halálára
már eleve hogy lehet ezt
hogy leírni milyen halál –

*sokság és semmiség
egy képernyő merevenében
a zajló némafilmi ég
emlékalkony az ég helyén
itt ülök kérlekszépen
összekoccannak a fülemülék*

*e szelindek tájban immár
ha van báj csak a rímpár
a vázra és a kedvre ráöregedve
üléshuzat egy biciklinyeregre*

*tényleg némely túltrimmelt sorvégekbe
úgy kapaszkodom
mint akit megtart forma és megtart alom
némely hajnali részek
„vad fényes gesztenyés hol kényes szesz tenyész
s hol fent a csillag-hörpű rét issza a törpe éjpirét”
dele*

*famadárház égtájköltészet
lassan fordul a megtartó enyészet
rendje szerint egy repülő
átfújnak egymáson a szobaszéllal
fiókdeszkatológia
kérekszépen*

*messziről halk tarzanok
elúsznak némely mozgóképek
mint valami monitor kémlelőnyílásában
számár szemeként elúszik a légbuborék
szűszorgalom hunyorgó szarkalábak
matrózruha zubbony*

orfűgégészet
a munkaérdemrend szilikózisa
fölött bányászpizsamák
megannyi szabadidőkoporsó
kossuth lajos füstjében súlyos keverték pirosa
gebin s gebinné örök aceton
seregélyvonaton

hogy és mivé pláne mivégre töröl
az emlékezet telefonja lapelefánt
csak ülök itt kérlekszépen
e sorok ingatag reszelőjét tapogatom
százköbméterszám húznak el seregélyek
a felgyűrt földabrosz felett
kisiklanak ahogy a megviccelt vasreszelék
kacagó síró fekete borosta
ez egy ekkora resti

pókfonál muslicák lámpacefre
számban a nyál e habfogyatkozat
e légies habmúzeum
mintha egy rövid sétatérből számkivetve
állt volna vagy áll majd össze
összében szedni szét
burkát s a gesztenyét

milyen lószőkesége volt a sörnek
nem tudom nagy titok ez
öt decis terem
kölcsond
öröklejárat
valamint az a fűszál benőtte korsó
üresedőben telvén avagy

kérlekszépen

hogyan írnám meg ha rólad is
immár a sem
homályos körül- és leág
ha elvezet én egyhová
tovább a vers is próza is
e művegész
hogyan végül mint a tág ég
emlékalkonyatába
minden kicsi ágvég
belevész

Parti Nagy Lajos

Pinczehelyi Sándor képei a *Fél korsó hiány* (1980) című antológiából.
A fotókon balról jobbra: Parti Nagy Lajos, Csordás Gábor, Meliorisz Béla, Pálinkás György

Posztmodern romantikus?

Attól tartok, hogy amibe most belekezek, félbemaradó próbálkozás lesz csupán. Nem tehetek róla.

Gyuri korai verseinek beszélője viszont biztosan föltalálná magát, talán így szólna kiletét föl nem fedő megszólítottjához fordulva és halkán (mert diszkrét fűtyszó sem hangzana): filmszakadás, asszonyom, de míg a gépész dolgozik, ragaszt, bátorodom szóra-koztatni önt (mint Krúdy Szindbádja, aki fiatalkorában jó és engedelmes fiú volt).

Filmszakadás? Ahogy tetszik. (Még lehet metafora is.)

Pálinkás Gyuri? Igen. És mennyi jelentés rendelhető hozzá...

Nem csupán elmélyült gondolkodó, biztosan tájékozódó, tág horizontú olvasó és megfontoltan kísérletező költő volt, de páratlan humorérzékkel megáldott, szeretetre méltó mesélő is (akár mint említett lírai hőse), akinek képzeletbeli hátizsákja tömve az előttünk járó nemzedékek legendáival és/vagy igaz történeteivel, és egyáltalán, a szülő-város múltjának mítoszaival is.

Bizonyos szemléletbeli hasonlóságaink okán a kezdetektől kedveltem írásait, s volt olyan időszakunk is, amikor az általa életre hívott alkotói csoport baráti tagjaként egészen közelről szemlélhettem szellemi formálódását, költői pályájának alakulását.

Nem tudom, a szárnyasaprólék-levest becsülte-e inkább vagy a bajai halászlét, de az bizonyos, hogy az ezredforduló évtizedeiben történő kiüresedés, széthullás, a gyorsuló életet kísérő (vagy éppen lényegét kifejező?) tragédiák költői tapasztalatáról, a kisvilágokban is nyomot hagyó érzületváltozásról, és ezekkel együtt a humánus megőrzésének szinte kétségbeesett akarásáról nála hitelesebben és rokonszenvesebb érzékenységgel nem sokan hoztak hírt a magyar lírában. Ráadásul nem erőtllenül, csak harsány, tolakodó effektusok nélkül.

Posztmodern romantikus lett volna? Miért ne? Valami újfajta, digitális kori szenzibilitás képviselőjeként. Hatásának titka, azt hiszem, költői mondattanának újszerűségében, meglepő képzettársításáiban, szándékoltan választékos vagy éppen a köznyelvihez közeli gesztusaiban és udvarias iróniájában keresendő többek közt.

Mindezt érvényesnek gondolom rendkívül finom, költői ihletettséggű prózájára is, amely komolyabb odafordulást, szép tanulmányt érdemelne (mint nem csupán olvasót kényeztető tetszorosozat, de vonzó, izgalmas irodalomtudósi vállalkozás tárgya is).

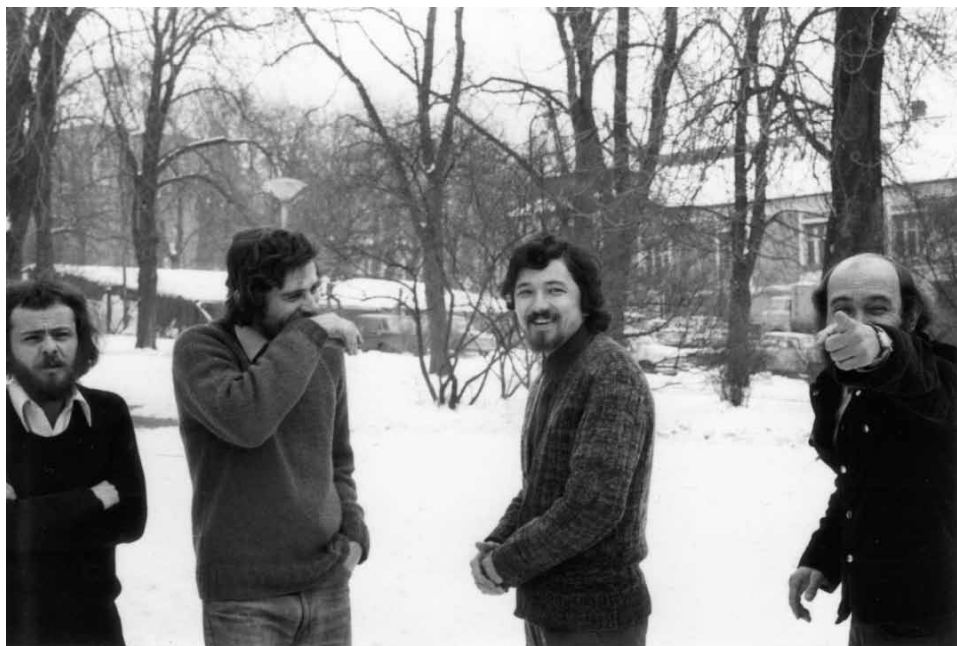
Volt Gyurinak egy elbűvölően kedves, az első személyes találkozásunk után szokássá lett mutatványa, amihez miből merített erőt, rejtély: bárhol és bármikor futottunk össze, üdvözlésként mindig valamelyik utóbb megjelent verséből idézett sorokat, rövidebb-hosszabb részletet vagy magát a teljes szöveget. Csak ezután következett a hogy vagy, mi van veled. Többé szülő- és választott városában sem fogunk beszélgetni egymással, gyanúm szerint a világ megváltása is másokra bízatik.

A táj szelíd, annál nyugtalanítóbb, kétségbeejtőbb a hiány... (És nem csak a félkorsó...)

Évekkel ezelőtt egy könyvét a régi emlékekre emlékezve ajánlotta, de nem az idővel való küzdelem feladásának fontolóra vételével, inkább abból a józan belátásból, hogy az idő múlásával emlékeink akaratlanul is folyton megújulnak, s ahogy a szakadatlan hullámlázás meg a szél öntudatlanul koptatja a végtelen part köveit, úgy válnak egyre titokzatosabbá, lesznek megmagyarázhatatlan szépségűvé.

Ha szerencsések leszünk, így járunk majd a Gyuriról őrzött emlékeinkkel is.

Meliorisz Béla

Pinczehelyi Sándor közöletlen képei a sorozatból

Kiterjedés nélküli állapotok

Folyamatos bennünk a dolgok térbeli elhelyezésére, az események időbeli meghatározására irányuló készlet. Az elbeszélő a történeteit, a köznapis ember tapasztalatait szituálja, emlékeit próbálja kitartóan pillanathoz, helyhez kötni. Egyik vagy a másik logikát követve is eljuthatunk a felismerésig, hogy a meghatározó jelentőségű életélmények kezdete és vége nem feltétlenül mérhető és lokalizálható a kiterjedésekről alkotott elképzeléseink szerint. Pálinkás György nyelverteremtő képzeletével, szellemiségének, alkatának, lélegzetvételének és fogékonyságának a leghitelesebb megnyilvánulásaival akkor találkoztam és akkor inkarnálódott előttem prózájában valaki, amikor még őt magát nem is ismertem. Művét mégis úgy éltem meg, az Ő szavaival mondva, hogy „*átszívárog rajta egy arc.*”

„*Művem talán csak illanó példázata csupán a felszínnek*”, idéztem Pálinkás György *Herminájából* régi írásomban. Mi lehetett volna e találkozás helyszíne, ha nem ugyanazon helyhez nem köthető virtualitásé, amihez most visszatartott, s amiben változatlanul együtt lehetünk vele? Ám mégis jóval gazdagabban, mint évtizedekkel ezelőtt, amikor beszéde, prózájának lelkülete, szenzualitása, ritmusa látatlanban is megérintette olvasóját.

Amikor most ismét egy másik, ám ugyancsak a kiterjedésektől függetlenedett állapotban létezik, kiteljesedik körötte az a különös ív, ami prózájának művés soraival együtt őt magát, sorsával, örömeivel és szenvedéseivel, gyötrődéseivel és lelkesedéseivel, önzetlen odaadásával, emberi kitartásával és hűségével, tehetségével, hitével, jóságával és lelkületével együtt, azoktól elválaszthatatlanul, egyetlen tökéletes alakzattá formálja. Imaginációja és szövegei, sorai, asszociációi, anekdotái, csattanói, humorérzéke, nyelve, hangja, bohém, valamennyiünket derűre készítő, önzetlen alakja megbonthatatlan egységben és elevenségben hat és marad meg változatlanul bennünk. Az érzéki világtól függetlenedve, immár e *másik vonatkozásban* folytatjuk vele nap mint nap régen megkezdett és nem szűnő párbeszédünket. Amit olvastunk, láttunk, hallottunk tőle, vele és közös időnkkel, magunkkal együtt mintha valami elképzelt, kemény borítók közé ékelődne. Tartósságukról mindaddig biztosítani szeretném Gyuri barátomat, amíg a bennük foglaltak őrzését még ebben a mérhető kiterjedésben vállalhatom.

Thomka Beáta

Sikondán

Itt lenni

Pálinkás György soha nem jött, soha nem ment, nekem mégis az lehetett az érzésem a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes években, hogy mindig ott van. Pedig épp akkoriban költözött el végleg Pécsről Budapestre, 1986 vége felé, negyven évesen, nagyjából Parti Nagy Lajossal egy időben, amikor én odakerültem a városba és nem sokkal később a *Jelenkor*hoz. Így aztán az én *Jelenkor*-beli éveim nagy részében Gyuri azzal a csalóka érzéssel tudott megajándékozni, hogy egyszer csak feltűnik valahonnan, itt van, velem van, velünk van, és aztán egy rövid időre eltűnik ugyanúgy, ugyanolyan észrevétlenül, ahogyan érkezett, és hogy ezt a „nem itt vagyok, de mégis itt vagyok”-varázslatot néhány éven át jóformán heti gyakorisággal tudja megismételni. Dolgozott a Pécs-könyvén, írta a szöveget, hozzáírt, kihúzott belőle, képeket válogatott a kötethez a múzeum fényképtárából, egészen biztos vagyok benne, néha beállt valamelyik utcába, ellenőrizte, hogy abból a szögéből az az ereszcsonna vagy tető tényleg úgy látszik-e, ahogy mindig is gondolt rá, látogatta a szüleit, beszélgetett, beült, hol egy kocsmába, hol a szerkesztőség előszobájának alacsony kanapéjára. Néha a kabátját se vette le, elterült a kétszemélyes, így is szűkös ülőalkalmatosságban. *Ott volt*.

Ennek a kifejezésnek az elbeszélő mód, a visszaemlékezés miatt óhatatlanul is múlt idejű alakja van, de az ő nagyon különleges esetében hatványozottan jelen idejű konnotációja. Hiszen ott van, benne van nekem abban a néhány nagyon mozgalmos *Jelenkor*-évben, mondjuk az 1987 és 1993 közötti időszakban, amikor a folyóirat körül minden réges-régi vadonatújra változott. Itt van a gyakran az egészen a legkegyetlenebb öngúnyig feszített öniróniájával, az áthatóan kék szemével, az égnek vetett tekintetével, a nagy szakállával, a gyönyörű kopaszságával, a látszólagos vidámságával, azzal a bámulatos tulajdonságával, hogy soha senkivel kapcsolatban nem hallottam, hogy valamilyen negatív értelmű megjegyzést tett volna, miközben a morzsolt, néha alig követhető beszédében mindig volt egy abszolút világos pillanat, amikor határozottan kimondta a véleményét. Mindig is kellett volna nekem egy ilyen báty, egy idősebb fiútestvér, aki – ezerszer láttam – a természetes, lendületes sármjával olyan magától értetődően vett le a lábáról bárkit, ahogy mondani szokás, korra és nemre való tekintet nélkül. És ezt az ő jelenidejűségét akkor is fenntartom, ha végül mégis meg kell adnom magam a múlt idejű megfogalmazásnak, mert hát az egész persze a múlté, és az *itt* már nekem is nagyon régóta *ott*. És mindezt még tovább is tudom srófolni, mert az ő jelen idejű intenzív ottlétének volt egy valóban a múltra vonatkozó, a szó szoros értelmében múlt időben érthető dimenziója is: azt hiszem, kevesen ismerték annyira Pécsset, mint ő a felnevelő szülővárosát – függetlenül attól, hogy valóban ellenőrizte-e azt a bizonyos szöveget. Ez nem lexikális vagy rendszerezett tudás volt, inkább taktilis és interperszonális valami, nem tudományos vagy akadémikus viszony, hanem elsősorban írói, irodalmi, ha úgy tetszik, lírai kapcsolódás és tapasztalat.

Mindig is költőként gondoltam rá, versek írójaként emlegettem első helyen, ugyanúgy, ahogyan a szűkebb körű irodalmi közvélemény is költőként tartotta őt számon, hiszen így lépett színre. Költő volt a *Fél korsó hiány* című antológia a többiekénél, Csordás Gábornál, Meliorisz Bélánál, Parti Nagy Lajosnál néhány évvel idősebb szerzőjeként. Két első önálló verseskötete a korszak, a nyolcvanas évek két reprezentatív verseskönyv-sorozatában jelent meg, az első a közismert négyzetalakú *Kozmosz Könyvek* folyamában, a második a korabeli *Magvető* jellegzetesen a „másodikkötetesek” számára fenntartott arcképborítós füzet-sorozatában. Most, hogy ezekben a napokban újraolvastam a könyveit, a két vékonyka versesfüzetet, az 1981-es *Rendezzünk sugdosó partit* és az 1987-es *Názáretben nincs hol landolni* című versgyűjteményeit, s aztán az ezután következő három, formája szerint prózákból, margótól margóig tartó szövegekből álló könyvét, az 1990-es *Herminát*, az 1994-es *A városban esik az eső* és az 1996-os *Felhők könyvét*, újra megszilárdult az a régi meggyőződésem lényegi költő mivoltáról. Minden látszólagos műnemi váltása ellenére Pálinkás György mindvégig

vérbeli költő maradt. Szépprózájában legfeljebb másik térbe került és egy másik nyelven bomlott ki az a fajta költői gondolatritmus, logika, a dolgok megközelítésének és megfigyelésének az az asszociáción alapuló mechanizmusa, amely írói látásmódját egyébként nagyon is felszabadító módon költészetének szabályosabb darabjaiban is meghatározta. Mindenesetre egy nagy, egységes mű kezdett körvonalazódni, amely végül csak így, körvonalakban, impressziókban, a kezdeti töredékeiben maradt meg, és ötvenéves kora után, az utolsó húsz évében szinte semmilyen nyilvános formában vagy publikációban nem folytatódott tovább.

Furcsa ez, hogy felnőhetett nagyjából két irodalmi nemzedék, amely egyáltalán nem vagy nagyon ritkán láthatott-olvashatott tőle új szöveget. És mégis teljes értékű szereplője maradt ennek a bizonyos irodalmi szcénának, akár ott állt íróságának legendája mögötte, akár nem. Belekezdett másba, a kilencvenes évek közepén önerőből, jóformán egyszemélyes vállalkozásként megalapította és az utolsó pillanatig úgyszólván manufakturalisan működtette a Kijárat Kiadót, ezt a nem is elsősorban kortárs szépirodalmat közreadó, de a kortárs szépirodalomról, művészetéről, gondolkodásról sok formában sokat beszélő, az irodalomtudomány és a társművészetek határterületein hasonlíthatatlan ügyességgel egyensúlyozó kis műhelyt. Hiánypótló könyveket jelentetett meg, évente tizenöt-húsz kötetet, csupa olyasmit, ami a korabeli nagy kiadóknál ilyen vagy olyan okok miatt a szerkesztői asztalok legszéleire került vagy éppenséggel le is esett onnan. És megvolt benne az érzék, működött benne az a típusú figyelem, amit én mindenkor nagyra becsültem Gyuriban: tudott hallgatni másokra, képes volt hasznosítani rettentő szélesre kiterjedt ismeretségi körét (Pécsen tanúja voltam, hogy ötven évre hátra és ötven évre előre *tényleg* mindenkit ismert). A kiadó első időszakában, a kis filigrán esszéesorozat összeállításában Sebők Zoltán segítette, később, a hiánypótló művészetelméleti, esztétikai szöveggyűjtemények, a kortárs szépirodalom szerzőivel foglalkozó antológiák vagy az újabb kritikus-generációk legjobbainak kiválogatásában, közreadásában Thomka Beáta, Bacsó Béla, ugyancsak páratlan építészeti kismonográfia-sorozatában, a huszadik századvégi, huszonegyedik századi magyar építészetet bemutató *Architectura/Vallomások* sorozatában Pécsi Györgyi, más dolgaiban nyilvánvalóan mások.

A rengeteg együtt töltött időnkől számtalan történet és részlet bukkan fel az emlékezetemben, ezek azonban nagyrészt nem kerek vagy könnyűszerrel közzétehető irodalmi anekdoták, és hát a memória nagyon sérülékeny járművén utaznak. Ami biztosan megvan és dokumentum értékű évtizednyi együttlétünkől, az az 1997. júniusi, általa szerkesztett *Jelenkor*-szám, az a bizonyos vendégszerkesztői Pécs-szám. Lelkesen fogadta a felkérést, hallatlanul örült neki, hónapokig dolgozott rajta, hétről hétre beszámolt róla, hogy áll vele. A *Jelenkor* történetében, azt hiszem, az egyetlen olyan folyóiratszám lett, amelyben egyáltalán nem szerepelt vers. De az első blokk kronologikusan végigtekinti a pécsi irodalom utolsó félszázadát, Mészöly Miklós neki és Thomka Beátának meséli el Pécshez kötődő emlékeit, Kopányi György, Kalász Márton, Tüskés Tibor, Lázár Ervin, Bertók László és Parti Nagy Lajos önálló esszéikben szól a városról. A második blokkban annak a fentebb már emlegetett határterület-elképzelésnek megfelelően Weber Kristóf (ő ugyancsak a vendégszerkesztőnek adott interjúban, élő, tapintható, spontán megnyilatkozásban), P. Müller Péter, Aknai Tamás és Takács Gyula írja meg egy-egy művészeti ág közvetlenebb pécsi vonatkozásait, a tartalomjegyzék második csillaga alatt a városszociológus Horváth Gyula fejt ki Pécs jövőképét. Próbáltam úgy olvasni most ezt a számot, hogy kiszedjem, kihámozzam belőle Gyuri arcélét, és jólesően vettem észre, hogy ott van, benne van, a választásaiban, a szövegek finom összjátékában, kimondatlan vagy itt-ott erőteljesebben érzékeltetett utalásaiban-rezdüléseiben pontosan jelen van, jól érzékelhető.

Itt van, ott van, velünk van, velem van.

Csuhai István

Pálkás György a Jelenkor szerkesztősége előtt, 2008 (Tóth László fotója)

Levelezésünkről

Sokat tűnődtem azon felnőtt fejjel, hogy vajon mit láthatott a nyolcvanas években az akkori gyereklány verseiben az érett költő, Csorba Győző, mi ösztönözte arra, hogy hosszú, átgondolt és türelmes levelekben adjon poétikai tanácsokat, miközben maga is állandó időhiánnyal küszködött és az elmúlásról, a fogyó napokról írt szorongva.

Lehet, hogy éppen ez volt a rejtett, közös pont. Nevetségesen hangozhat ugyan, hogy egy akkor tizenhat éves, éretlen gyerek verseiben felvillanni és tükröződni láthatta mindezt, mégis azt képzelem, hogy talán ilyesmiről lehetett szó. Az, hogy valakit az idő múlása mélyen foglalkoztat, egyáltalán nem függ össze az életkorral, inkább költői alkat kérdése. Ő maga, miközben verseiben az életet, az állandóan megújuló kertet, a sarjadó, magához térő természetet dicsőítette, valójában állandóan, mindenben a halál természetét vizsgálgatta, és szorongva látta meg minden távozó élőben a saját majdani halálát.

Csorba Győzővel 1986 tavaszán találkoztam először. Akkoriban több más pályakezdő költővel a Sárvári Diákíró Kör tagjaként ültünk össze hetente az Almássy téri szabadidőközpontban. A kör vezetője, a programok szervezője Mezey Katalin volt. Nemcsak a verseinket nézte meg, nemcsak tanácsokat adott, olvasmányokat ajánlott, hanem igyekezett bennünket személyesen megismertetni más szerzőkkel is. Meghívta közénk Mándy Ivánt, és néhányunkat elvitt Weöres Sándorhoz is, aki roppant kedvesen fogadott ugyan bennünket, de a továbbiakban ügyet se vetett ránk, csak a nagy, csíkos macskával társalgott.

Abban az évben a tavaszi szünet idejére Pécsre szervezett nekünk egy bemutatkozó felolvasást, és ha már ott voltunk, elérte azt is, hogy Csorba Győző fogadjon bennünket.

Óriásinak tűnt nekem a lejtős kert, és mesebelien titokzatosnak a ház. Csorba Győző gyűjtötte a csengőket, ezért a legkisebb fuvallatra is élénk csengés-bongás támadt. A bemutatkozásnál többször is nyújtottam a kezemet az üresen lógó zakóujj felé, aztán, úgy emlékszem, Vörös Pista intett a szemével, mire végre megértettem, hogy a zakóban nincs kar.

Én addig Csorba Győzőtől alig olvastam valamit, és bár a találkozásra készülve megnéztem néhány versét, erről a testi fogyatékoságáról nem tudtam. Később, amikor már alaposabban megismerkedtem a költészetével, világos lett számomra, hogy beszél erről is, hol kódoltan, hol nyíltan. („Én tudom, mi a hiány / például nem fogom soha / érezni, hogy milyen, ha a / bal s jobb kéz egymáshoz talál.”) A *Szép versek* köteteiben látható fényképek mindenesetre semmit sem árultak el ebből. Csak a csengők: a pici hangszerek, amelyeket akár *egy kézzel* is meg lehetett szólaltatni, és ha volt füle az érkezőnek, megértette, mit csilingelnek.

A bemutatkozás után Margit néni betereelt minket a tágas, kertre néző nappaliba. Az asztalon pogácsa és narancslé várt ránk. Kérdezte, kér-e valaki kávé, aztán helyes kis csészéket tett elénk. Azonnal felborítottam a kávé, végigfolyt az asztalon és a terítőn. Iszonyú kínos volt, még ennyi idő elmúltával is emlékszem rá. Bódy Laci (későbbi művésznevén Cipő) ült mellettem, az ő ölébe is csöpögött, de hazafelé menet még ő vigasztalt, hogy semmi baj, mással is megesik. Úgy emlékszem, Kozák László is velünk volt, Katin kívül Vörös Istvánra emlékszem még a társaságból.

Csorba Győző elolvasta a verseinket, és azt mondta, ha gondoljuk, küldjünk neki később is nyugodtan anyagot. Inkább verset, ha lehet, ezt hangsúlyozta.

Én egy ideig nem jelentkeztem, mert feszélyezett a kávéborogatás: néhány hónap múlva postáztam csak verseket. Hamar megjött a válasz, ahogy aztán később is mindig. Csorba Győző akkurátus levelező volt: kiszámítható időben, pontosan, tárgyszerűen válaszolt, és többnyire biztatott. Ha volt kifogása, azt úgy tudta megírni vagy elmondani, olyan szelíden és határozottan, hogy soha nem éreztem bántónak.

Amikor egyszerre több verset küldtem, sorrendet állított fel közöttük, és válaszlevélben megírta, melyiket tartja a legjobbnak és miért. Ebből is lehetett okulni, gondolkodni rajta, hogy a másiktól vajon miért nem jegyzett meg semmit, mi lehet vele a baj. Apró dolgokat is javasolt, érdekesebb címet, szórendi változást, sortörést. Emlékszem, egyszer az egyik postázott, kéziratos versnél csak annyit jegyzett meg, hogy az utolsó sor záró szavát külön sorba tenné. A vers megjelent, úgy, ahogy én eredetileg gépeltem. Jött a levél, azt írta benne, hogy szereti az olyan szerzőket, akik tudják, mit csinálnak, nem változtatnak csak úgy, szíre-szóra a verseiken.

Évekkel később, kétezerben, amikor a *Porhó* című válogatott kötetemet szerkesztettem a Magvetőnél, kezembe került az a régi vers is. Úgy éreztem, nem olyan rossz, mint a korai versek többsége, talán be lehet válogatni. A tördelése viszont nem tetszett, az utolsó soron változtattam. És miközben a monitor előtt ülve külön sorba tördeltem az utolsó szót, hirtelen eszembe jutott, hogy hát éppen erről beszélt ő annak idején, pontosan ezt javasolta! Igaza volt. Úgy látszik, ennek az apró igazságnak a belátására akkor én nem voltam képes, ő viszont zseniális pedagógusként ráérezett arra, hogy talán éppen az ő türelme és biztatása kell ahhoz, hogy valamikor majd képessé váljak rá.

Hálás vagyok neki, hogy időről időre szakított rám néhány órát, hálás vagyok a sorsnak, hogy ismerhettem őt. Ma, negyvennyolc évesen, határidők szorításában, állandó rohanásban és késésben világosan látom, mekkora dolog volt az, hogy ő, az akkor már ismert költő, hajlandó volt időt szánni egy pályakezdőre és koncentrált figyelemmel, leereszkedés és gőg nélkül, őszinte kíváncsisággal társalogni vele. Mivel én a családomtól soha ilyesfajta figyelmet nem kaptam, és se apai, se nagyapai odafordulásban nem volt részem, korábban nem ismerhettem annak az örömet, amikor egy tisztelt és szeretett férfi bizik az emberben és biztatja. Ezért aztán különösen sokat jelentett nekem az ő lelkesítő, pártfogói hangja. Nagyon tudott figyelni, olyan erős, sötét, átható nézéssel, ami még a fényképen is átüt.

Néha kibújt belőle a kisördög. Ilyenkor a komoly külső és a kifogástalan öltözet mögül elővillant valami dévaj és zabolázhatatlan erő, személyiségének az az

oldala, ami sokkal inkább jelen volt a költészetében, mint amennyire ezt a hét-köznapi éneke elárulta. Egy látogatásom alkalmával, amikor a könyvtárba mentem, mert keddenként ott dolgozott, örömmel számolt be róla, milyen jó ötlete támadt a Pannonius-fordítás kapcsán. Hosszú gondolkodás után végre rátalált, bólogatott, a *faricicere* kifejezésre, ami tökéletesen illik a metrumba, és hát, ugye, nem trágár, de azért pontos. Kérdezte, én mit írnék, volna-e ötletem, mire fülig vörösödtem, és mondtam, hogy ez nagyszerű, magam sem tudnék jobbat. (A *faricicere*t javalló *Linus*sra, *Még egyszer Linus*ról, in: *Janus Pannonius: Pajzán epigrammák*, Helikon 1986.)

Egészen haláláig tartott közöttünk a személyes kapcsolat és a levelezés. Mindvégig magázódtunk, Margit néni tegezett engem, én pedig mindkettőjüket magáztam.

A legutolsó látogatásom után már csak néhány hetet élt. Pálinkás Gyurival utaztunk le Pécsre, és bár felkészített rá az autóban, hogy Győző bácsi már nagyon rosszul van, mégis meglepett, amit láttam. A belső, nappaliból nyíló kisebb szobában feküdt egy állítható magasságú kórházi fémágyon. Gyuri szólt, hogy ne mellé üljek, hanem szembe vele, a cserépkályha elé, hogy jól lásson. Igaza volt, alig tudta már mozgatni a fejét, és így tényleg könnyebb volt beszélgetni. Időről időre, kényszeresen a takaróra tévedt a szemem, mert alig tudtam elhinni, hogy az alatta domboruló kicsike valami még élő, működő test.

Most, miközben ez az írás készül, hirtelen megkaptam a hírt, hogy Gyuri meghalt. Ez hirtelen más súrlófényt ad a visszaemlékezésnek, a történet szereplői halottak, csak én élek. Nehéz a szívem, megjelenik előttem Gyuri alkoholtól és akkoriban valami bonyolult szerelmi történetétől is gyötört arca, és benne a kisiús, lelkes mosoly. Előttem van, ahogy a modellekről magyarázott, ahogy a ragasztásról, a faanyag választásról elmélkedett. Költészetéről alig esett szó köztünk, legkövetőbbnek akkor láttam őt, amikor képekről, Kondor vak arcairól, vagy a vékony és vastag pálcákról beszélt, a gépek madártestéről. Győző bácsihoz érkezve elcsendesült, a halál közelléte szinte megszeppentté tette.

Én őt addig csakis kifogástalan öltözetben, zakóban láttam. Ez az új, fekvő, csontsoványra fogyott lény megijesztett és kétségbe ejtett. Csak a szeme volt a régi: a sötét, átható, bölcs és még mindig kíváncsi, az utolsó pillanatig éber tekintete.

Hát, velem ez van – összegezte röviden, aztán rögtön arra kért, hogy magamról meséljek.

Margit néni borsólevest csinált nekünk, de én alig bírtam enni. Ülttem háttal a nyitott ajtónak, és képtelen voltam elfelejtkezni róla, hogy ott van a másik szobában.

Ő, aki folyton a halálról írt, akit annyira foglalkoztatott a test múlása, a pusztulás, aki annyira rettegett a szerves bomlástól, ami átüt a papírra, aki a verset szegezte szembe az idővel, ott feküdt a másik szobában kiszolgáltatottan, pergamenné soványodva. Nem tudom, bízott-e még akkor is a szavakban, mert a testi fájdalom nagyon meg tudja törni a versbe vetett hitet – is. Mi mindenestre azt próbáltuk sugallni a jelenlétünkkel, hogy hát persze, tudjuk, hogy testi valójában éppen távozni készül, de amit írt, az marad, és hálásak vagyunk érte.

„Ha másokkal fölétetem, / akkor lesz élő életem” – írta a *Villanások* című versben. Élete élő maradt.

Pcs, 88. ápr. 18.

Kedves Kiváncsi,

nyg milyen zérón véleményed?

Szól minden történet közben (én megint közbevettem)

voltam néhány napig, a feladatot nehezebbé akarta Csorba Gábor, (stb., stb.).

Verset örömmel olvastam, és örömmel jelentem azt is, hogy valamennyi részvételre tag önkéntesen teljesítette a feladatot.

Két verset: a „Falelővén” és az „Harcoszajmúl”-t + feltétlenül a „Vinnakész”-t a közlésre köze tettük. Sajnos (és hiába is) közben mindkettő el is megjelent az Éi-ben.

Így aztán most is az „Vinnakész” maradt nálunk.

A részvételre minden is zérón, de még néhányat a szóval nem adott anyagból, hogy választhassunk belőlük legelőbbre meg egyet.

Feljegyzésed természetesen teljes. Csak én tovább, mindig inkább megfogom az olvasót.

Mint ahogy zérón is írtam az egyetemet, romélem, hogy előbb-utóbb személyesen is találkozhatok Mátyással.

De már én levélben is köszönöm a sok leírásodat, új érvek és hivatkozások, amit címét nem tudom, nem köszönhettem meg.

Küldeményed vissza és jó munkát kívánva,
személyesen köszönöm:

Csorba Gábor

Kedves Krisztina,

ne haragudjél, hogy kérem írt. Sőt én
sokféle történetet kértem velem. S most mindegyik elkészült.

Idetűltől kezdve már valószínűleg,
sajnos, kérlek az "É"-ben az új megjelent.

Most a "Rekonstrukció"-t tettem felre. Készen
vámberlával, de kíván, hogy ezt ne adja másnak is.
Ha gondodja, esetleg küldjön meg mellette egy-kettőt.

Örömet, hogy nagyon fejtődél. Szekerstípusú in
bonyolult technikával készíted.

Magyar nyelvvel köszöntöm:

Aranykő

Pán, 88. júl. 26.

1. Kedves Krisztina, Pécs, 88. sept. 11.

örültem leveledet. Sajnos, sokkal jobban ma sem érzem magam. De élés, és igazságon és igazságon, mintha valóban élés.

Ráncigálva erre-arra, de megpártamból és látom, hogy sept. 19-én vagy 21-én d. e. 9-10 óra tájban, esetleg ugyanezen a napján d. u. 2-3 óra körül tudnánk találkozni.
De ha 20-án jönne, akkor /.

- mert a Magyar Könyvtárban nagyon minden kedden, s d. u. $\frac{1}{2}$ 2 tájban át szoktam menni a jelenlétbe - akkor, hogy megismerkedhessek a nevelésével a Könyvtárban is. Folkszerkedés $\frac{1}{2}$ 2-ór, a együtt átmenni a nevelésével. En akkor azt adna, hogy azelőtt dolgoztam is tisztázni a Csordán g.-rel. En 26. háromnapos órák szoktam ott tartózkodni, utána vissza kell mennem a Könyvtárba dolgozni.

Döntően két + s előtte 2-3 nappal tájékoztatás, kérem! Magyar nevelés:
Csordán g.

12.: Csorba János, Pécs, Dombóvár utca 17. sz.

PECS, Széchenyi Piac/Square
Печ. Площадь Сеченья

Közönművészeti Kádó, Budapest

Pécs, 80. olt. 2b.

Csedves Kivárló, minllyon nov. 15-a ledde
cint, én bent lenel a Mappi Könyvtárban. Szeretném, ha
ott lenne. Kivére 12-2 óráig, mert akkor látj
át rohtam menni a jelenlétébe. Estjén nem valószínű
hogy ott lenne; melien melten a nyitvárosáig.
Ha 1 es 2 óra hót jönne, átviszem a
centos - lá.

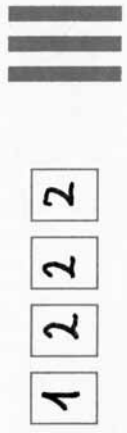
Körszónom nép levelet (a kerület is
cintapon). s a jó híreket.

Magy kerülettel:

Csorba János

Tóth Krisztina
Lóllás, sz. hallgató
BUDAPEST
Háros u. - 142/c

Ár: 2,50 Ft

OFFSET ÉS JATEKÁRTYA NYOMDA - BUDAPEST

Fotó: Szeresné Péter Anaszt
X-1093/861
4202-0002

Pécs, 89. ápr. 4.

Kedves Kivota,

Létezőm népem az "Ősi Babatlobogás"-t.
Jógen melegen gratulálók hozzá, nagy örömet
szerezett vele.

Nagyon nem bánom meg vele, hisz azt
mondom: költészet a nő legintimább és legmé-
lyebb ízeiben nő-líra. M, ahogyan kedves
Kivota közeledik a nemiséghez, társalhoz, jelen-
séghez, ezzel az utánozhatatlan intuícióval,
közvetlenséggel, arzonosuló lépezzel, és-tudással

val egy zölkönös (vagy nőöltő) lépés.

Különösen tetszettel: "Fogadkozás a Róth-
biller utcában", "Vincetérés", "Zenésbörze",
"Kérdetben", "Gilló", "Emlék" (impressionis-
tikus, mint több más vers is), "Tűzrózsa",
"Maros hajnal", "Anny", "Téli ábramondás",
"Borbála", "Dal", "Anny", "A néttáncolt a
pellőn".

Kedves Kivota, val in tovább! Erősen
érezem Magában!

Kérésim: Csorba József

ACQUA PÉCS
TRUKAZ
legnagyobb
bevásárló
központja

Lutherstadt Wittenberg
Thesenstür in der Schloßkirche

Tóth Krisztina
zölts, en. holly.

BUDAPEST

Háros u. 142/c
1222

A 89/55

Kedves Kriszta,
igen melegen gratulálós
szép díjához. Ez is engem igazol.
Jória Zell!

Hogyan szeretted volna
érvé? Sokszor gondoltam rá.
Mostani címet nem tudom.
Édesanyjának is is meghívására az
égi hangja csengőszel.

Pécs, 90.11.
15.

Orulól, hogy találkoztunk!
Nem szeretettel: Cs. Kőzi L.

Pen, 91. jan. 25

1 Kézves Kézvesime,

kezele megépett. Mindent gondoltam,
és az azt ann, hogy Párisból jelentkez. Azt
visszont más regota vártam, hogy valami el-
szelt az Magyarok.

Ha megmondolom, hogy mit tett, és az helye-
selre tudom döntést. Jól tette, hogy kivette
Magyar a tekintetével és agyennis minden
a verteriget ideje környezetből, s elfu-
dott egy közömbös, idegen városta. Az az,
hogy keptelen lóni, sehogyan sem tudom el-
fogadni. Eppen ellenérőseleg: a lélek ebben az
állapotban általában kezintálat a hűvös reep-
re; főként egy olyan lélek, aki hozzá ideje
más így létezik, hogy megjaitos korlátokhoz
az általában benámolás állapotáról.

1 Kézves Kézvesime, ne végyen terpan-

~~ata~~
~~taban~~

találhatom az igen dolgozóban. Voltam már
en is keszvéren ismételt. Vált a világ
mámoma is más ételmellemre, inese, Olyan-
ra, hogy könnyebb lett volna meghalnom, mint
tovább élnem. Kibírtam, most írtaam
megamit. Bizonyosajól né veszem. Csak
nére meg kötettem!

Kedves Kristina, nagyon bízatom, hogy
szembőlötöljél át erem, fogd meg sürgősen a
tollat és írd. Meglátja, hogy minden sor-
ral erőden a teher, a belső nyomor.
Egyébként nyomakodtam néhány findmen-
tetre, hogy roppant venéferes az efféle vaku-
áció. Vigázzunk kell Magyar - Magyar ellen.
A nyugati arthatmas lehet.

Mellette vándorolok Párisban mostad-
ni. Sajnálom, ha ez a levelem más-
nem találta meg. Ha igen, akkor örül-

mer, ha kárpint egy újabb levelet, melyben rövid
nyilatkozandó vannak be.

A karóci iróvalmi élet talán meg
zavarosult, mint néhány hónappal ezelőtt
volt. A jogszabály megismerése, sőt a
a zsidók működése is bizonytalanra vált.
A zsidók talán meg megerősít, meg elutari-
tított, mint idős volt. Most kizár, egyetlen
mentés van ebben a helyzetben: irni
és irni, ahogy lépelegünkkel kitalál. A
többi nem a mi dolgunk.

Kedves Dr. Kovács, boldog lenne,
ha ez a levelem a kívánatos leveles meg-
nyitást volna Magyarországon.

Ne haragudjál, hogy kesve írtam, és hogy
írásom durva. Sajna, egyrészem
meglehetősen hosszú, ilyen körülményben

Leírásra mostanában nem is szoktam
vállalkozni.

Ha már itthon lennék, írnék, jelent
kérlek!

Adódik is nagy mennyiségű információ,
és kíváncsi vagyok a népszerű, és kérésre
nem is népszerűre.

Csorbajó

Kedves Kriszti,

most köszönök meg mindent, amit több levelére és nagyon kedves csöngős-fészkes ajándékára kellett volna.

Párizsba azért nem irtam ismét - egy levelet ugyanis küldtem - mert második címe már nem volt azonos az elsővel, és így féltem, hogy közben ismét tovább költözött.

Örültem, hogy második levele, ami még Párizsból érkezett, már jóval derűsebb, sőt egészen derűs volt, s a csatolt szép versek is megnyugvásáról tanuskodtak.

Azt írta azonban, hogy májusban hazajön vizsgázni, s akkor igyekszik meglátogatni. Május réges-régen elmúlt, s Maga nem jelentkezett.

Mi a további terve? Érdekel.

A többi problémát majd személyesen megbeszéljük.

Kezét csókolom:

Pécs, 1991. december 20.

(Ls.)höz

P.S. Szép karácsonyt és még nebb új évet.

Kedves Kriszti,

már réges-régen illendő lett volna megköszönnöm a kitűnő Alain Bosquet fordításkötetet, Azoknál /"Irodalom", "Lávél - kihez?"/, ahol egymás mellett szerepel Kriszti és Somlyó György fordítása, tehát mintegy versenyeznek, én a pálmát Magának adnám. Barsze a Somlyó György-fordításokban benne van Somlyó több évtizedes gyakorlata, viszont éppen ezért meg-hökkentő, hogy egy tulajdonképpen kezdő műfordító, tehát Maga, Kriszti, olyan éretten bánik az anyaggal, hogy bizony - leg-alábbis nekem - két fordítása jobban tetszik, mint ugyanaz Somlyó átültetésében. Ezzel semmiképp nem akarom Somlyót kiseb-bíteni, de, mintha Somlyót olykor a roppant gazdag fordítói mult egy kissé túl magabiztossá tette volna, míg a Maga fordí-tásaiból a fegyelmezett hűség és a pontosság/"alázat"/ fénye-sen kitűnik.

De örömmel látom, hogy verset is rendszeresen ír, /pl. a Magyar Napló talán egyik augusztusi számában.

Ami pécsi látogatását illati, a válasszal azért vár-tam, mert az elmúlt hónapokban sok testi bajjal küszködtem. Ritkán éreztem magam jól, s még ma sem vagyok egészen rendben. Mégis azt gondolom, hogy október folyamán valamelyik vasárnapi napon szívesen látnám, annak reményében, hogy akkor már jobban leszek. Csak azt kérem, hogy jókor előre írja meg /vagy telefo-náljon/, hogy mikor tudna jönni, mert esetleg közben valami rossz történik találkozásunk ügyében.

Nagy szeretettel köszöntjük /én, mint szaktársa különösen/.

Kezét csókolom:

Cs. Urbán György

Pécs, 1993. szeptember 22.

Hallgasson oda

Egy név mi kettő milyenséget jelez
isten bácsi így hümmögetett
egy sor átlendül egy másik sorba
de mi a csor amiből lesz a csorba?
s mindezt legyőzni
(ha van olyan hogy győző)
nem kart karba fonva
ügyelni a daktilusokra
ügyelni a szó szavára
fent a város oldalában
nézni megbiccentett fejjel
miként párállik a reggel
ahogy novemberben szokott
és ránk zuhanni az alkonyok

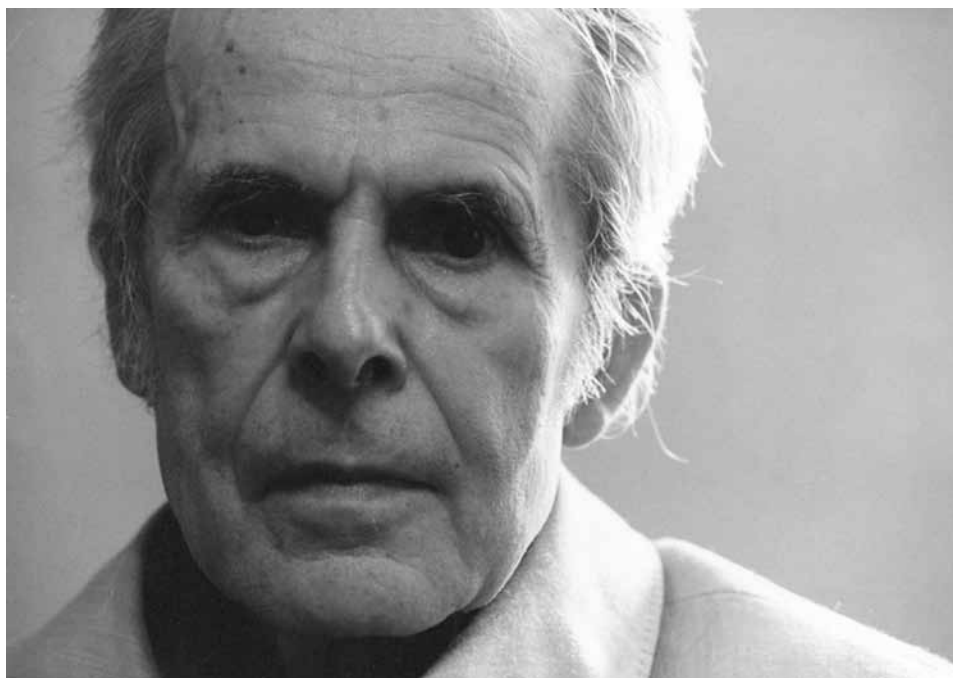
*

Apám emlegette így a pécsi irodalmi életet:
Ott van a Jelenkor és ott van Csorba Győző.
Mint a két intézmény. Vártam, hogyne vártam
volna, hogy megpillantsam élő mivoltában,
pláne, hogy végre invitáljon, látogassam meg
könyvtári szobájában. Amikor megtörtént, húsz-
éveshez méltó szerénytelenséggel jutott
eszembe Vas István, aki elmehetett Kosztolányihoz,
ahol, melleleg, ott volt egy nagyobbacska fiú is,
Weöres Sándor... Elmentem hát, és attól fogva
oda jártam. Nem sűrűn, tán kéthavonta. Először
mint a tanár bácsi elé járultam, kissé szeppenten,
úgy hagyva ott a Royal írógépen lyukasra püfölt
papírlapokon a verseket, mint a házidolgozatot.
A kezére, „a” kezére nagyon emlékszem, ahogy
üdvözölt, meg ahogy ezeket a verses lapokat
tartotta. És a hangjára, Hallgasson oda..., kezdte
többnyire, én pedig odahallgattam, illetve azt
hiszem. Azt tanácsolta, minden nap írni kell, ha
csak egyetlen sort is, de írni kell, mert különben
valami elvész. Nagyon sokáig komolyan vettem

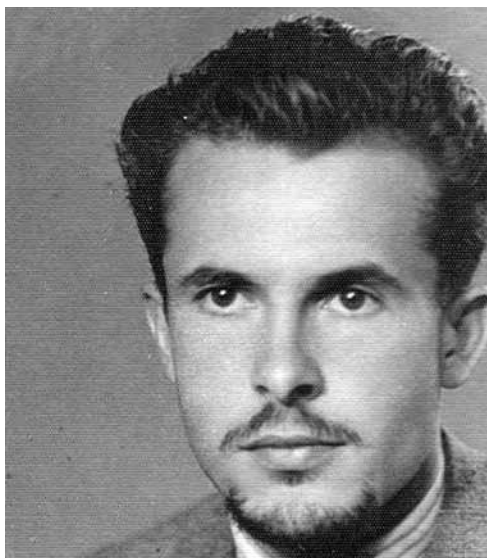
*ezt az intését, és írtam és írtam és írtam.
Ma már nincs így, vagyis telik el nap úgy, hogy
leírva nem marad nyoma. De a hangját hallom,
és próbálok elraktározni mégis valami apróságot,
pár szót, mintha ma... és majd legkésőbb holnap.*

*

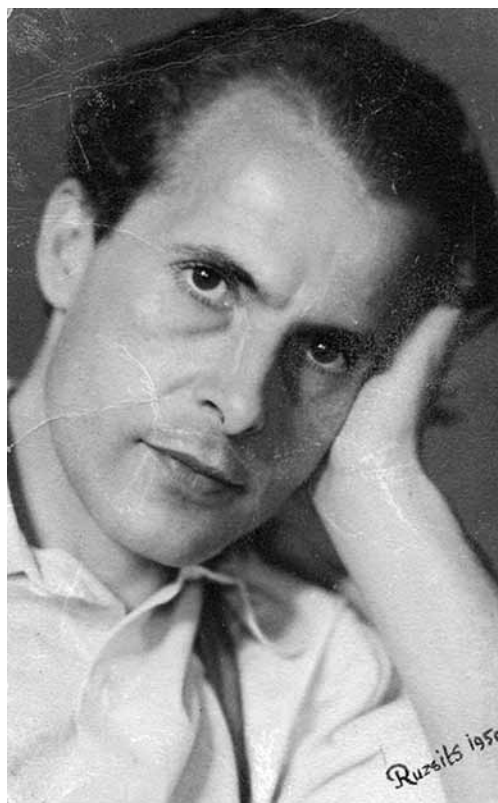
*Száz éve valaki beírta nevét a porba
aki ma verseit olvassa igazi őrző*

Csonka Károly fotója, 1991

Portré, 1944 augusztus

Ruzsits 1950-es fotója

A KÖLTÉSZET: ÉLETFORMA-AJÁNLAT

Csorba Győző: Följegyzés

Így írt harminc évvel ezelőtti, Csorba Győző költészetéről szóló, a *Vigiliában* megjelent tanulmányában Vajda Endre: az a „legmeglepőbb, hogy ennek a mindig érdekes, sőt a vájt fülűek számára mindig izgalmas művésznek nincsenek az egészből meredeken kiemelkedő, antológiák kirakatába közmegegyezéssel választható darabjai”. Noha „Csorba egyik legváltozatosabb és legtöbb hangot kipróbáló kortársunk, mégis egyöntetű anyag hömpölyög [a verseiben] a nagy vizek lebilincselő monotonájával”. A költő lírai folyamának „ömlendő bőségéről” szóló eme bekezdése után az első egyedi költemény, amelyet Vajda idézni-értelmezni kezdett, a *Följegyzés* volt. Nem állította ugyan, hogy ez a vers lehetne Csorba művészetének közmegegyezés-szerűen elfogadott, kiemelkedő darabja, de tanulmányának szerkezeti elrendezésével sugallta. A *Följegyzésre* nemcsak Vajda tanulmánya irányítja rá a figyelmet, hanem Lator László 1981-es verselemző rádiós interjúja is, amely a Domokos Mátyással közösen jegyzett *Versekről, költőkkel* című kötetben olvasható. Nem tudom, Lator választotta-e ki az életműből a költeményt vagy Csorba Győző; mindenesetre az interjúnak köszönhetően a *Följegyzés* vált a szerzője által leghosszabban, legalaposabban elemzett alkotássá.

*Így, ekkor, itt, e dombtetői házban,
magányosan, egy nyárközépi szombat-
nap délutánján, amikor a ritkán
megrezzelő lombok a forróságban
sercegték szinte, így, ekkor meg itt
feküdtem én iszonytató idő
után s iszonytató idő előtt,
jeltelenül és jelentéktelenül,
hideg aggyal tudván a semmiségem,
mégis magam-emésztő szomjúsággal,
hogy a milliárd év- és billió
ember-szötte szöveten valami
nyomom maradjon, s nem csináltam úgy, mint
az idelátszó bérház egy lakója,
egy ifjú asszony, ki a függönyökkel
sötétített szobából a parányi
mélyárnyékos teraszra lépve csöndes
dallal száján megöntözgette rendre
virágait a szombat délután
nyugalmával szívében, s mitse bánva
múltat, jövőt, forgott a jószagú,
hús nedvességben, hagyta az időt
továbbsuhanni, álmatag közönnyel
tördelte a hervadt virágokat,
s egyetlen percet sem gondolt magára.*

„A verset 1955. július vége, augusztus eleje táján írtam – emlékezett vissza a költő a rádiós interjúban. – (...) Hogy milyen folyóiratban, mikor jelent meg, azt nem tudom megmondani.” A *Följegyzés* az ötvenes évek vezető irodalmi folyóiratában, a *Csillagban* jelent meg először, az 1955-ös év októberi számában. Az 1955-ös *Csillag*, ma kézbe véve, furcsa olvasmány: a kommunista irodalmi propaganda tárháza – ez az évfolyam közli például Szabolcsi Miklós *A szovjet írókongresszus tapasztalatainak alkalmazásáról* című iránymutatását vagy Galina Nyikolajeva *Elbeszélés a gépállomás igazgatójáról, meg a főagronómusról* című művét –, amely ugyanakkor számos kiváló írást is közölt: Thomas Mann *Vázlat Csehovról* című esszéjét, Illyés Gyula *A reformáció genfi emlékműve előtt* című költeményét, Vas István esszéjét Whitmanról, Apollinaire-ről, Weöres Sándor *Orbis Pictus*ának darabjait, Szabolcsi Bence *Csodálatos mandarin*-elemzését stb. E szövegek felől nézve nem meglepő, hogy leközltek Csorba verseit is. A *Följegyzést* követő lapon kezdődő novella (Nádasdi Péter: *A nászasszony*) első mondata viszont így hangzik: „Alkotmány ünnepén Hollóson, az Új Barázda termelészövetkezetben voltam vendégségben”. Nádasdi novellája az ötvenes évek irodalmának nyelvét beszélte, a *Följegyzés* nem.

A *Csillagnak* 1955-ben Fodor András volt a versrovat-szerkesztője. A leveleiben is, későbbi visszaemlékezéseiben is többször visszatért a *Följegyzésre*. 1955. december 21-i levelében – amely a *Csorba Győző és Fodor András levelezése I.* című kötetben jelent meg – a „nálunk”, a *Csillagban* megjelent versek közül különösen ezt dicséri: „Az utóbbiban valami olyat mondtál ki, amit minden költő igyekszik valahogy megfogalmazni, s kevésnek sikerül úgy, mint Neked”. 1959-ben, *A szó ünnepe* című Csorba-kötetet megkapva szintén kitért levelében a *Följegyzésre*: „Semmi esetre sem hagyhatom említés nélkül a *Följegyzést*, mely a *Csillagban* való megjelenése óta él bennem, a *Nó a vonaton*nal együtt. Az előbbi vers megrázó igazságát, az utóbbi mélységesen emberi vallomását aligha fogom valaha elfelejteni”. Fodor számára azért is lehetett felejthetetlen a *Följegyzés*, mert összekapcsolódott személyes emlékeivel. Sok évvel később *Második találkozás Csorba Győzővel* című írásában (amely *Futárposta* című kötetében olvasható) így elevenítette fel az emléket, naplójára támaszkodva: „A látogatás alkalmát Fülep Lajos hívta létre, amikor is 1954. július 3-án egy szombati napon elkísérhettem őt első »hazalátogató« útjára, Baranyába. A Nádorban elköltött ebéd után lemondva arról, hogy immár felnőttként szembesüljek a város látnivalóival – elindultam megkeresni Csorbát a Kulich Gyula [ma: Papnövelde – T. J.] utca 19-ben.

»Menjen csak, fönt megtalálja!« Máig sem értem, honnét gyúlt a feleség arcában, szemében annyi fényes kedvesség, rokonias bizalom, hogy a bejelentetlen, ismeretlen látogatót nyomban továbbengedte. Pedig... belépésem a régi várfalhoz ragasztott, lépcsőn közelíthető kerti tuszkulánumba szinte brutális volt. Félhomály árnyéka alatt, alacsony fekhelyen, könyékre dőlve, mint kiszolgáltatott, elesett gladiátor feküdt a költő, előtte pajzs és dárda helyett papír, ceruza... éppen verset írt. A leleplezett drámai helyzetben annyi kétségbeesett erőlködés volt, az egzisztenciális viaskodásnak akkora vergődő feszültsége, hogy a fölismerés titkától szinte lesújtva, megszágyenülve álltam: ...Hát ez a teremtő igazság? Így kell küszködnünk a megváltó szóért? Az életért? (...) Részemre ezért lett megváltó szépségű mementó az 1955-ből való Csorba-vers, a *Följegyzés*, mely ugyanolyan nyári szombat délutánt idéz, ugyanabban a környezetben.”

Fodor értelmezése helyhez, tárgyi környezethez, kronológiához kapcsolta és önéletrajziként mutatta be a költeményt, amely ugyanakkor olyan témáról beszél, „amit minden költő igyekszik valahogy megfogalmazni”. Számára a *Följegyzés* azt jelenítette meg, hogy a költői munka „kétségbeesett erőlködés”, s a versét író költő „kiszolgáltatott”, mint az ismert római szobor haldokló gladiátora. Aki ír, mindig egyedül van. Aki ír, a halála ellenében ír. Fodor elbeszélése, talán tudatosan, talán öntudatlanul, még a költemény első és második részének az ellentétét is színre vitte: a vers virágokat öntöző fiatalasszonyának a nyugalma az ő előadásában a feleség „rokonias bizalmává” változott; a vers magányos,

fekvő beszélője Csorba Győzővé. Elbeszélése, fordított sorrendben, megismételte a költemény két nagy egységét. A lakásból a kerten át a várfalhoz hozzáépített bástyaszobába (a „tuszkulanumba”) vezető út allegorikusan a hétköznapiaságból a költészet világába vezeti át a látogatót: az idillből a drámába, a konkrét tér-időből az általánosba. Az ismétlődő „megváltó” jelző Fodor szövegében talán azt sugallja, hogy a kerti út a profánból a szakrális térbe visz. A bástyaszoba a látogató számára a beavatás, az igazság felismerésének a helyévé lesz, amelyben lelepleződik előtte a költő, a költészet mindig drámai helyzete. Aki elbeszél, maga is költő, mégis, mintha csak itt, a könyékre dőlve fekvő Csorbát látva ébredne rá, mit is jelent a költészet. Azáltal, hogy nem csupán leírta a Kulich Gyula 19-ben látottakat és hallottakat, hanem önmagát – „brutális” élményét, felismerését – tette meg elbeszélése főszereplőjének, a *Följegyzés* című költemény befogadásának a modelljét is kidolgozta. A vers olvasójával ugyanaz történhet meg, mint ami vele, az 1954-es látogatóval megtörtént a bástyaszobában.

De vajon valóban a költészet drámáját viszi-e színre ez a vers, amelyben nem esik szó a költészetéről? Nem Fodor András nagyon is szuggesztív interpretációját kívánom gáncsolni, inkább részben csillapítani, részben kitágítani szeretném az olvasási javaslatát. A *Följegyzés* nekem visszafogottabb, szkeptikusabb, kevésbé egyértelmű alkotásnak tűnik, mint amilyennek Fodor láthatta a fenti idézetei alapján. Mindenekelőtt a szimmetrikus szerkezet és a szentencia elmaradása okozhatja, hogy némiképp másnak látom, mint ő. A huszonöt soros vers első, illetve második tizenkét és fél sorának más a „főszereplője”: az első részé a költemény beszélője (akiről csak a verscím fölé írt szerzői névből gondolhatjuk, hogy férfi és költő, hisz nem utal egyikre sem), a második részé az általa látott fiatalasszony. A két nagy rész önmagában is szimmetrikus elrendezésű: tizenkét és fél soruk első felében a külvilág tényeiről, a másodikban főként a „főszereplők” gondolatairól, érzéseiről értesülünk. Ám a két rész más szempontból mégis aszimmetrikus: a beszélő mind a két részben jelen van, az igazi főszereplő mégiscsak ő.

Az első rész alig mozduló, forró világára a második rész mozgása, „hús nedvessége” válaszol. A beszélő tudatában megnyíló óriási tér-időre a fiatalasszony teraszának szűkös tere. A beszélő önmegfigyelésére, külsődleges nyugalmára, belső nyugtalanságára a fiatal nő másra figyelése, sűrgése és belső nyugalma. A két ellentéppárral felépített részt a költemény értelmezői általában két emberi magatartásforma jelképének látták. Vajda Endre úgy vélte, hogy a *Följegyzés* „az ösztönös létezés és a mindent szétmaró önvizsgálat” antinómiáját foglalja magában. „A rodini gondolkozó embermodell, töprengéseinek csapóajtós ketrec-sorába zárva, és a »jószagú, hús melegségben« [helyesen: nedvességben – T. J.] időtlenül tevékenykedő önfeledt élőlény együttes felléptetése Rimbaud óta közhelyszerű válságot pattint ki” a költeményben – írta. Fodor András a két magatartásforma közül az egyiket, a fiatalasszonyét alig vette észre, annyira lekötötte a figyelmét a másik. Vajda észrevette, de ha jól értem, leértékelte a másikhoz képest. Interpretációja tudatosság és ösztönösség, gondolkodás és tevékenykedés, önelemzés és önfeledtség hierarchikus kettősségét állította elének.

Vajda Endre mindenesetre jellegzetes modern költészeti téma megvalósulásának látta Csorba versét. Én inkább egy nagy ókori, majd keresztény filozófiai téma modern kori variációjának látom: *vita contemplativa* és *vita activa* újbóli összevetésének. Röviden összefoglalva: a görög változatban, például Arisztotelész *Nikomakhoszi etikájában*, az elmélkedő, illetve a közügyekkel foglalkozó élet egyként, noha nem egyenértékűen magasabb rendű életforma az emberek tömegének alacsonyrendű, pénzszerző-élvezethajszoló életformájához képest. Az Órigenésztől kiinduló keresztény változat középpontjában, mint ismeretes, egy evangéliumi történet áll, az úton lévő Jézust vendégül látó testvérpárról: a vendéglátás teendőivel törődő szorgos Márta a cselekvő élet allegóriája, a Jézus tanítását hallgató Mária a szemlélődő életé. Nem értéktelen egyik életforma sem, noha keresztény

szemszögből az utóbbi értékesebb, mint az előbbi. A cselekvő élet véget ér a testtel, a földi étellel, a szemlélődő élet viszont folytatódni fog a túlvilágon is. A keresztény *vita contemplativa* a korai századokban a remeteség értelmezésében játszott fontos szerepet: magányos életet jelentett, amelynek a célja a *visio Dei*, az Isten megpillantása. A későbbi századokban kidolgozták a két életforma vegyítésének teóriáját (*vita mixta*), mások pedig átértelmezték a két életforma hierarchiáját.

Azért vélem szerencsésnek a *vita contemplativa* és a *vita activa* összevetésének a háttére elé állítani a *Följegyzést*, mert felőle nézve láthatóvá válik a költemény etikai jellege: a kétféle magatartásmód (a beszélő költőé, a fiatalasszonyé) a „milyen a jó élet?” kérdésre adott kétféle válaszként értelmeződhet. Ez a háttér rávezetheti az olvasót a vers némely közvetett mondandójára is. A költő ebben a műben nem a *vita activa* életformáját követi (mint 1955-ben, de más időszakokban is, a költők jelentős része), hanem a *vita contemplatívó*át. A *vita activa* nem a közügyekkel foglalkozó életet jelenti benne, hanem egyszerűen a cselekvő életet, a mással törődő életet. Csorba szemében 1955-ben a közügyekkel foglalkozó élet valószínűleg nem tűnt magasabb rendű életformának. A *Följegyzés* variánsában a *vita contemplatívó*ának nincs keresztény értelme: magányos életet jelent, szinte remeteit, de nem a *visio Dei* a célja. Pogány, a görögöktől – de nem Arisztotelésztől, hanem Homérosztól – örökölt célja van: nyomot hagyni a világban. Erre vágytak az *Íliász* héroszai is: hogy a híruk által „túléljék” a halálukat.

De talán ezzel a kijelentéssel már túl is értelmezem a költeményt. Hiszen a vers beszélője csak ennyit mond, amikor vágyott célját említi: „a milliárd év- és billió / ember-szötte szöveten valami / nyomom maradjon”. Nem beszél költészetről, művészetről, csak „nyom”-ról. Tágabban értve, azt hiszem, nem is költő szól hozzánk e költeményből, hanem olyan ember, akit a nyomhagyás vágya hajt és nyomaszt, aki általa kívánna jelentőssé válni. Szűkebben értve, persze, költő ő, hisz ki más szólna hozzánk e költeményből. S a költeménye maga a nyom, amit „a milliárd év- és billió / ember-szötte szöveten” hagyott. Ám olyan nyom, amely egyszerre fogalmazza meg a nyomhagyás vágyát és kétséges értékét. A költemény utolsó sora, amely a fiatalasszonyról szól – egy másfajta emberről, akit nem a nyomhagyás érdekel, hanem a mással való törődés –, átértékelteti az olvasóval az előző huszonnégy sort. A virágait gondozó fiatal nő „egyetlen percet sem gondolt magára”, mondja az utolsó sor, mindig csak magára gondolónak, önzőnek mutatva (a szimmetrikus, ellentétező szerkezet által) a beszélőt, a nyomot hagyni akarót, a költőt.

Úgy érezhetjük, nem is két életformát, hanem kétfajta embert állít elénk a *Följegyzés*, akik talán nem is választották a magatartásmódjukat, hanem adottságként azonos velük. Csorba Győző az említett rádióinterjúban a férfi és a női princípium megtestesüléseként értelmezte a költő és a fiatalasszony alakját: „s ez a nőprincípium szerintem... közelebb van az öntudatlan harmóniához, mint a férfiprincípium”. Többször is visszatért arra a beszélgetésben, hogy a vers írása idején a *Faustot* fordította, a mű II. részét, mintha Goethe műve, a készülődő fordítás a *Följegyzés* magyarázó kontextusa volna. Már 1953-as leveleiben szó esett a *Faust*-fordításról, 1956-ban pedig azt írta Takáts Gyulának, hogy hetven százaléka van készen a II. résznek. Ezekben az években valószínűleg sokkal többet dolgozott a *Faust* szövegén, mint saját versein. A *Följegyzés* mégsem emlékeztet a német mű sokrétű és rejtélyes, Grillparzer szavaival, „zegzugos és cikornyás” II. részére. Emlékeztet viszont némileg az I. részre: a magányos tudós Faust elégtelenségének és Gretchen (a fordításokban: Margit) otthonos-szűkös „kis világának” már több köze lehet a Csorba-vers költőjéhez és fiatalasszonyához.

Mégis, azt hiszem, maga a költemény bölcsebb, mint költőjének az interpretációja volt. Úgy van, ahogy Montaigne írta *Esszéi* I. könyvének, XXIV. darabjában: az olvasó gyakran másféle tökéletességet fedez fel az írásművekben, mint amelyet szerzőjük megalkotni vélt vagy észrevett. A *Följegyzés* beszélőjének nincs neve, noha a rádióinterjúból tudjuk, a szerző önmaga monológjának tekintette. A nyomhagyás vágya nőket is áthathat, nem

csak férfiakat; férfiak is lehetnek, akik a mással törődés jegyében élnek. Elképzelhető, hogy némely nő olvasó a költemény első részében ismer rá önnön dilemmáira; elképzelhető, hogy némely férfi olvasó a második részében. S a világ még ennél is bonyolultabb. Azt sem gondolom, hogy tudatosság és ösztönösség kettőssége jegyében kellene értelmeznünk a költemény két részének a „főszereplőit”. A nyomhagyás vágya, úgy sejttem, nagyon is ösztönös késztetés. Az ifjú asszony pedig nem „önfelelt élőlény”, mint Vajda Endre írta, inkább olyan ember, aki tudja, hogy mi a világban, mi van rábízva, s hogyan kell róla gondoskodnia. A *Följegyzés* beszélőjének (költőjének) és a fiatalasszonynak a kettősében én inkább az emberi halandóságra adott kétféle válasza ismerem. Hiszen válasz a nyomhagyás akarása is, válasz a rá nem gondolás, az „álmatag közöny” is.

Csorba Győző versértelmezésének a legfontosabb része így szól: „Az első részben a magam állapotáról adok számot, s filozófiai vagy ilyenszerű módon igyekszem ezt megfogalmazni, a második részben talán halvány fölényeskedéssel a vitális magatartású fiatalasszony érzékelt és föltételezett képét próbálom leírni. Azt gondolom azonban, hogy a gyöngén érezhető fölényeskedés a vers végére elolvad, s inkább – ugyancsak halványan érezhető – nosztalgiává válik, s a vers ebben az érzésben fejeződik be, helyesebben marad abba”. A szerző szerint tehát a *Följegyzés* két része eltérő költészeti feladatot old meg: az első rész állapotleírás, a második rész folyamatrajz. Az első rész esetében a „filozófiai vagy ilyenszerű módon” kifejezés, azt hiszem, azt jelenti, hogy ez az állapotleírás, noha önelemző, nem lélektani; nem egy konkrét ember lelkét vagy tudatát írja le, hanem az olyan emberét, aki (szűkebb értelemben) költő, aki (tágabb értelemben) nyomot akar hagyni a világban. Az első rész szól tehát arról Csorba szerint, amiről Fodor András szerint az egész költemény.

Borgesnél olvasom, Dante-tanulmányában: „A varázs – mint Stevenson mondta – az egyik legkívánatosabb írói erény. Varázs nélkül minden hasztalan.” Nos, a *Följegyzés* első részének varázsa, azt hiszem, abból fakad, ahogyan a konkrét, külső, nyári tér-idő egyszer csak átváltozik elképesztő tágasságú, belső, elgondolt tér-idővé. Az ember, aki az imént még egy házban feküdt, immár mérhetetlen térben tudja magát; a szombat délután eltűnt, „milliárd év” veszi immár körül. A második rész varázsa más természetű. A beszélőben (a költőben) végbemenő, a halvány fölényeskedéstől a halvány nosztalgiáig vezető folyamatot oly módon jeleníti meg a költemény, hogy egyetlen szót sem ejt a tudatáról vagy az érzéseiről. A csupán távolról látott ifjú asszony ténykedésének a megfigyelése közvetíti e folyamatot: ahogyan a nő külsődleges leírása szinte észrevétlenül átváltozik a belsőjének, az érzéseinek és gondolatainak a leolvasásává. Persze, a varázs nemcsak ebből áll, hanem a rímtelen jambusok gördüléséből, a szóválasztások pontosságából, egy-egy váratlan kifejezés erejéből vagy képszerűségéből is.

Végezetül: nem fogalmaztam pontosan korábban, amikor arról írtam, hogy kétféle életformát állít az olvasó elé a *Följegyzés*. Valójában háromfélé: nemcsak a *vita contemplatívát* és a *vita activát*, a nyomot hagyni akaró és a mással törődő életet, hanem egy harmadikat is, amelynek a versolvasás a modellje. A versolvasás egyfajta *vita contemplativa*: elmélkedő élet. Ma már, a néma olvasás korában, általában magányos tevékenység, éppúgy, mint a versírás. A versolvasás is elvezet a konkrét, külső tér-idő felfüggesztéséhez – ebben is hasonlít a versíráshoz. Ám különbözik is tőle: a versolvasás nem akar nyomot hagyni. Sőt, a versolvasó élete csak akkor hasonlít valamelyest a *Följegyzés* költőjének az életformájához, amikor verset olvas. Amikor éppen nem olvas verset, akkor sokkal inkább a versbéli fiatalasszony életformájához hasonlít az élete: amiben él, *vita activa*: más dolgokkal és más emberekkel (is) törődő élet. Ebbe a cselekvő életbe illeszkednek bele az elmélkedő élet apró szigetei: a versolvasások. A versolvasó életformája tehát, úgy képzem, valamiféle *vita mixta*: magában foglalja mindkét bemutatott életforma jellemzőit. Így hát a *Följegyzés* nem két-, hanem háromféle életformát ajánl fel olvasójának, hogy eldönthesse, melyik a jó élet.

Kép a Kulich Gyula utcai házból (1954)

A családdal ugyanott (1958)

TEMETŐ, KERT, LEVEGŐ

Három jegyzet Csorba Győző költészetéről

1.

Nehéz lenne még egy olyan költőt említeni a magyar líra történetéből, akit annyira foglalkoztatott volna a halál, mint Csorba Győzőt. Nem a halál volt kizárólagos témája, de se szeri, se száma azoknak a verseknek – méghozzá az életmű egészében, a kezdetektől a hátrahagyott költeményekig –, amelyek a halállal viaskodnak, a halállal néznek szembe, azzal a szünni nem akaró botránnyal, amelytől Csorba nem akart és a jelek szerint nem is tudott szabadulni. E „förtellem” – ahogy egyik kései versében nevezi – végigkíséri egész életét, s lírájában újra és újra kénytelen hírt adni a szülei, testvérei, barátai és íróársai haláláról. Várkonyi Nándor, Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Galsai Pongrác, Kálnoky László – és még hosszan lehetne folytatni azoknak a pályatársaknak a sorát, akikről Csorba megemlékezik. A halálról való költői beszéd kimunkálása már egész fiatalon, 23 évesen feladat elé állította, amikor 1939-ben Birkás Géza, a pécsi egyetem francia szakos tanára kezdeményezésére lefordította a középkori ciszterci szerzetes, Hélinant *A Halál versei* című ciklusát.

Csorba költészeteszményének vezérelve a pontosság, és a halálról szóló versei is a pontosság jegyében íródtak. Amire már csak azért is feltétlenül szükség van, mert a halállal számot vető beszéd – és így a költői beszéd is – igencsak ki van téve a hamisság veszélyének: a kegyességtől a pátoszon át a halál nyers tényét megszépítő ideologikussággig sokféleképpen célt téveszthet az ember. Nem hiába emlékezteti magát Csorba még *A világ küszöbei* című viszonylag kései, 1981-es kötetében is, hogy „Most már nem babra megy a játék / nem szenvelgésre / nem romantikára” (*Önvédelem*). Szenvelgéssel és romantikával azért nehezen vádolhatná magát: mégis, a halál nem ugyanúgy, ha tetszik, nem ugyanazzal a súllyal, kétségbeeséssel és megrendültséggel van jelen az életmű különböző szakaszaiban. Tanulságos az első kötetben, a *Mozdulatlanságban* megjelent, 1937 decemberére datált *Egy halott költőhöz* című vers, amely – rendkívül korán – József Attilának állít emléket. A későbbi versek fényében már-már fiatalos hetykeségnek tűnik a költemény zárata: „bizalmasan megkérdlek: / milyenek arra az utak? / Roppant menős a kedvem.” A halálvágy mellett feltűnő, hogy a meghalás szcenírozása a lélek és a test éles különválasztásán alapul, és a test, a holtta váló test amolyan felesleges, könnyű kacatként jelenik meg, amelynek búcsút inthet a lélek: „Mondd: ugye lelked kacagott, / amikor végre megszabadult, / és a sok véres cafatot / vígan otthagytad, mint a múlt / évi bőrét a kígyó?” Később mindez az ellentétébe fordul Csorba pályáján: a halál rémületessé válik, amelyre lehetetlen vágni, de nem is szabad kitérni előle, az életre hivatkozva: „A fondor élet áltat / engem s mindenki mást: / tudjunk örülni és zengvén hallelujákat / feledjünk el halált és pusztulást” (*Ahogyán most van*). Ez az, amire Csorba képtelen, és amivel eltökélten szembeszegül. A meghalást, az élet és a halál választóvonalának érthetetlen és megdöbbentő átlépését pedig éppen a holttest ábrázolása fejezi ki a legerőteljesebben a versekben.

Így van ez a *Threnos* című versben is, amely a temetési szertartás egyik részét „leplezi le”: azt, amikor a pap és a kántor mintegy a halott nevében recitálja a zsolnárt: „körülvet-

tek a halál sóhajtásai, az alvilág fájdalmai”. A vers ezt a helyettesítési viszonyt vonja kétségbe, fordítja visszájára: „A halott mondja.” kijelentést rögtön a nyomatékosan elválasztott „Nem mondja a halott!” felkiáltás vonja vissza. Hiszen a halott, a holttest radikálisan elkülönült az élőkől, az érzékelhető világtól, és önmagába zárult. A vers rövid, áradó sorokban írja le ezt az állapotot: „A halott gyönyörű testében, / szeme tükrén, / orrában, / nyelvén, / füle labirintjaiban, / végig a bőrén / megállt az áramlás, / a szín, a forma / az illat, / íz, / hang, / tapintás, / megállt, / ahogyan soha még, / összefonódott, / ahogyan soha még.” A költemény felismerése, hogy a halál sóhajtásai és az alvilág fájdalmai valójában az élőket veszik körül, azokat, akik kénytelenek szembesülni azzal, hogy az elhunytak már csak a holtteste van jelen, az önmagába záródó, sőt, tárggyá váló test – e kikerülhetetlen, de válaszolni már képtelen testi jelenlét „körül” pedig nem lehet találkozni a lélekkel, Csorba le sem írja a lélek szót. A legközelebbi családtagokat gyászoló versek egy része is a holttest teljes másságát, egészen különböző és végleges létmódját állítja a középpontba. Megrendítő az utolsó bátyot (Csorbáék kilencen voltak testvérek) búcsúztató *Nincs többé*. Az élet utolsó, jelentéktelen megnyilvánulásait („Négy napja még e karoszekében ült / még olykor föl is nevetett / kórházba készült megbízásokat / adott ilyent olyant / azután hazament”) radikálisan elvágja a halál, és csak a tárggyá vált test marad: „Másnapra megszűnt / tárgy maradt csak // El kell égetni szürke porrá / a húsát / bőrét / csontjait”. Csorba itt még kíméletlenebb, mint az előbb idézett *Threnosban*: a test már nem „gyönyörű”, hanem tényleg csak pusztá fizikai tárgy. A holttest e dermesztő jellege alapján válik világossá az élő ember testének mérhetetlen vitalitása. Nagyon szép, ahogy a már a halálra készülő anya testének elevenségét valósággal habzsolni akarja a költő: „Mohóság úz: érintenem, / nézmem, hallgatnom, innom őt, / ezeryi kézzel ezerféleképpen / lopnom a fogyó időt; // Ez még ő, kit ha végképp / elvesztenek éržeim, / újjá kell szülnöm, őriznem halálíg / magamból, s egyre megint” (*Anyám*). S egészen sokkoló az anya haldoklását megjelenítő vers, amelyben szintén nincs szó lélekről, csak a tárggyá válás felé meginduló testről, rögtön a költemény felütésében: „A hátracsukló fej megadja már / magát” (*Anyám halottas ágyon*).

Valóban botrány, valóban fürtelem. S e versek a halott és az élő teljes és helyreállíthatatlan különbségét kiemelve azzal is szembesítenek, hogy mi vár az élőre. Ahogy az élő képtelen magára venni mások halálát, úgy nyilvánvalóan hiába várja, hogy más vegye magára az övét. Nagyon különleges ugyanakkor, hogy miként kezeli Csorba a saját halált (ne feledjük, a Rilket fordító Csorbáról beszélünk). Az öregkori versek meglepő tapasztalata, hogy a halál közeledtével nem a múlt értékelődik fel, nem az emlékezés válik fontosná, nem az egyre távolodó élet összegyűjtése az emlékezetben. Paradox módon épp a jelen tágul ki és a közeljövő tűnik gazdagnak: „Az emlékezés mégis kimeríthető. / De amit holnap reggel láthatok / vagy holnap délben, holnap este, / az még nyilván nincs kimerítve, és / tán kimeríthetetlen is lehet.” Miközben persze az ember közeledik a halálhoz, még pontosabban a halál közeledik hozzá: *A közelgő fal* címet viseli az idézett vers. Hajlok rá, hogy ezt a bizakodó, mégis színjózsan hozzáállást Csorba fegyelmezett és közben megkapóan *egészséges* költői alkatára vezessem vissza. S alighanem ebből a tisztességből fakad Csorba halálverseinek az a vonása is, hogy nem zárják ki a transzcendencia lehetőségét, a halál utáni lét esélyét, sőt, folyamatosan szölongatják a megholtakat: hiszen a gyász a párbeszéd fenntartásának igyekezete a másik halálát követően is. De arról, hogy *ott* mi van, vagy ki van, a versek túlnyomórészt hallgatnak, esetleg nagyon diszkrét utalásokkal élnek. Azt hiszem, ez a tapintatos, de a bizakodást is ismerő csönd a méltó ahhoz, aki annyira tisztán *látta* az életnek a halálba való dermesztő, valóságos átmenetét, és aki erről a végtelenségről pontosan és bátran beszélt is.

Bölcseleti kérdések feszegetése, a költészet mibenlétének firtatása, az öntudatlan élet és az életről való reflexivitás viszonyának taglalása, nagy műveltséganyag mozgósítása, a város mint közeg és életkörnyezet leírása: alapvető vonásai ennek a lírának, Csorba Győző mégsem mindenestől urbánus költő. Semmiképpen sem népi persze – ugyanakkor az egész életművet végigkíséri a természet állandó jelenléte a versekben. Nem a városlakó kirándulásairól, hétvégi vagy kivételes kiszakadásairól van szó megszokott környezetéből, de nem is a művelés alá vont, a paraszti életmódot meghatározó földről. A csorbai természet elsődleges helye és közege a kert. Az a városban fellelhető természet, amely nem a munka terepe, de közel van, és elválaszthatatlan az otthontól. Ismerős, de sok mindenben idegen és különös, magának való. Csorba meditatív, tűnődő, befelé és kifelé egyaránt figyelő, analitikus költői alkatához különösen jól illik a kert. Ugyanakkor a kertre, a természetre irányuló csorbai figyelem elsősorban nem esztétikai természetű. Akkor sem, ha a versekben kitüntetett szerepet játszanak a természetnek azok a formái, amelyek az esztétika vagy a természeti szép történetében kardinálisak: mind az egyedi természeti létezők, így a fák, a növények, a madarak, mind a táj mint a folytonos természet körülhatárolt, mintegy keretbe foglalt képe. A Csorba-versek nem a természet szépsége láttán érzett gyönyörködést írnak le, nem a szemkápráztató formák és színek foglalkoztatják, érdeklődése egyáltalán nem érdek nélküli. Az érdek itt viszont morális jellegű: a költemények a természet által megjelenített, a természetből kiolvasható eszmék bűvkörében bontakoznak ki. A természethez fűződő viszonyt Csorba tanulásként fogja föl.

„A frissen ültetett szamóca földre lankad, / barackágak hegyén rügyfúró-száj harap, / a kis körték idén mind egy szálíg lefagytak, / a futórózsa csöpp ökle arcomba csap. // Nos, kert, hát itt vagyok, megint *tanulni jöttem*” (1978. július – kiemelés tőlem, G. B.). A vers első strófája csupa megfigyelés a szamócáról, a barackfáról, a körtékről és a rózsáról, de nem ezek az egyszerű természeti létezők érdekesek önmagukban, hanem az általuk közvetített eszmék, az, ami elsajátítható, megtanulható tőlük.

Az egyik ilyen lényeges eszme a rend és a törvény. Arról a régi toposzról van szó, hogy a természet rendezettsége a törvény alá tartozásából fakad, e törvény érhető tetten az évszakok szabályos váltakozásában, az elmúlás és az újjászületés körforgásában. Csorbánál ez a tanulság néhol keserűnek tűnik, akkor, amikor a természet szabályos rendje mechanikus megkötöttségként jelenik meg, például az *Október* című vers végén: „Az alkonyi nap, mely lankadatlan / tér vissza huszonnégy-órás / mindennapi kerülője végén, / mert fogja a rend, e szoros-laza póráz.” E pórázon tartottsághoz képest a vers emberi szereplői, akár a kertben zajongó-játszó kisgyerekek, akár a kanapéján heverő beszélő, mégiscsak szabadként és irányítatlanként tűnnek fel. Máskor a növények röghöz kötöttsége, begyökerezettségé értelmeződik a szabadság hiányaként, kiszolgáltatottságként. Ily módon az *Egy megfagyott körtefa-csemetére* című versben a téli fagynak kitett facsemete mozdulatlanságra kárhoztatott: „Így a hősök hősei szoktak találkozni a pusztulással, / ők nem szaladnak meg előle.” Am itt, a mechanikus, nem-szabad világban, nem lehet szó hősiességről: „De mert önként s bátran teszik, / tiszteletet érdemlenek s nem, mint te, a részvét kegyelmét.”

Más versekben a természet vigasztalóbb és reménykeltőbb tanítással szolgál. Ekkor a rend és a törvény immár a vitalitás, a feltartóztathatatlan élet szükségszerű előretörését jelenti. Olyannyira, hogy a *Csata* című versben ez a folyamat, a tél legyőzése küzdelemként jelenik meg, amelyben a természet, a kert felülkerekedését csupa cselekvő, jelen idejű ige írja le: „De bontja, bontja már a fa / az új virágokat. [...] rózsás tüzek lobbannak itt / szürkék kanócain, / fölrobbantják a dermeteg / s makacsul ittragadt telet”. A költői én válasza pedig az öröm és az azonosulás: „S örömöm egyre-egyre nő, / mert föl nem tartható erő / feszül a friss füvekben, fákban, / e láncait törő világban”. Ez az áradó élet a

Március című versben pedig egyúttal azt is ígéri, hogy az ember világára is kiterjedhet. „Ó, kétszeres tavasz! Tavasz kívül, tavasz belül: / kislányom, duzzadó rügyek, szikrázó fény-eső, / feltamadás köröskörül, / viharzó győzelem, / tenger piros tető, / játszó füst-pántlikák a víg kéményeken!” A kétszeres tavasz második formája, a belső tavasz alighanem az ember belső világát jelenti: a kislányának örvendő költői én szellemét, aki immár mind magában, mind maga körül az életet tapasztalja. S már nem is érdekes, hogy ez a külső tavasz a természeté-e, az épített kultúra, a háztető ugyanúgy ennek az áramló életnek a része a költői látomásban. Vagyis a természet egyik nagy tanulsága az élet feltartóztatathatlan sikere, diadalmenete, amely szembeállítható a halállal, amelytől ugyanakkor Csorba sosem szabadult.

Néhány vers esetében nem dönthető el egyértelműen, hogy benne a természet továbbra is tanulnivalót ad-e, vagy pedig Csorba lírája immár kívül kerül a természettől tanulás eszményén. Nagyon érdekes ez a kettőség: bizonyos versekben mutatkozik párhuzam a természet és az emberi világ között, és ennyiben akár kapaszkodót és útmutatást is várhat az olvasó a természet versbeli ábrázolásától, de mivel a tanulnivaló, a „lecke” nincs kifejtve a versben, akár arra is gondolhatunk, hogy nincs is ilyen tanulság. Utóbbi esetben a természet még inkább szabadként jelenne meg, mert immár nemcsak az esztétikai tetszéstől lenne független, hanem a morális érdekeltségtől is. Ekkor már az erkölcsi tanulságoktól, az etikai céloktól, az emberi élet számára kínálkozó fogódzótól is külön áll, önérvényes és öncélú valóságként tűnhetne fel. Példaképpen a *Túltermő gyümölcsfa* című vers utolsó három strófáját szeretném idézni: „Aminek gyökere / annak rendelt a helye / szárad aszalódik / élni szabódik // vagy legalább / a föld felett hagyja magát / hagyja odaadja / hevét tagadja // s a föld alatt / ott gyűjt hadakat / hogy a vészen túljan / győzzön mi alul van.” Ha az olvasó azzal a beállítódással közelít az ábrázolt fához, hogy tanulni szeretne tőle, kérdés, talál-e vonatkozási pontokat, olyan eszmét, amely a maga számára is érvényesíthető. Talán az adott helyen maradásról, a kiszolgáltatottság elfogadásáról, a külső dolgokba beletörődésről, a belső, mások számára megközelíthetetlen értékekről és értéktartalékokról lenne szó? Akárhogy is, a vers hallgatása beszédes: a pontos morális tanulást, a helyes beállítódás konkrét megvalósítását már kinek-kinek magának kell kiötlenie. De a vers hallgatása, a szentencia hiánya más értelemben is beszédes lehet: talán itt már nem is a tanulás a megfelelő viszony, hanem a természet szemlélése. Megismerni egy öntörvényű, önérvényű létezőt, amely bár így-úgy rímelt az emberi életre, de önmagában áll. Mindenféle érdektől függetlenül. A vers mindkét lehetőséget nyitva tartja. És ugyanez a helyzet a nagyszerű *Körtefa* című hosszú versben is, amelynek „szereplője” hol rokonságot mutat az ember világával („Gyönyörű forma a körte-forma. [...] Ülő nő háta, dereka, csípője; görög és mindenféle kancsók mintája.”), hol nem feltétlenül hozható kapcsolatba vele. Ráadásul a vers prózavers: a kevésbé megformált szöveg talán összefügg a természet morális-szellemi formába öntésének, ha úgy tetszik, felhasználásának mérsékeltbb igényével?

3.

Puritán, aszketikus, szemérmes költő; zárkózott, komor, kopár; szikár, szűkszavú lírikus; zord, szomorú, fegyelmezett alkat; szenttelen, hűvös, távolságtartó. Lépten-nyomon hasonló jelzőkkel jellemzik Csorba Győzőt mint alkotót. Csorba példaértékű költője a tárgyi-asságnak, idegen tőle a széles gesztusokkal kísért kitarulkozás, a heves érzelmesség, a hasonlatok, metaforák és egyéb képek tűzijátéka. Ám ez nem jelenti azt, hogy ne volna időnként elragadtatott és szenvedélyes költő, jóllehet fegyelmezettsége megóvja attól, hogy versei kifussanak medrűkből, hogy elformátlanodjanak. Csorba vívódó, mértéktartó

habitusával az is együtt jár, hogy a kezdetektől gondot visel arra, ne kerüljön be akármi a költészetébe. A líra emelkedettsége, rangja nagyon is szívügye. Már a meglehetősen korai, az 1947-es *Szabadulás* kötetet nyitó *Előszó* című vers megfogalmazza a szóban forgó problémát. „Aggódva válogatsz: nem méltó az sem, ez sem, / hogy versbe-fogd. Csodák vilámlására vársz. / Tárulkozó eget fürkészel: onnan essen / eléd költői tárgy: magos nyilatkozás.” Csak a mai versolvasó füle hall ebben automatikusan iróniát, és a következő versszak egyértelművé teszi, hogy a versben megfogalmazódó ars poetica igenis veszélyt lát a hétköznapi dolgokban a költészet számára: „Bozótok, dzsungel fordulnak útfajdira, / – ó, minden szürke perc bogos dzsungel, bozót, / s a jámbor dolgok is! figyelj álarcaikra! / és zúgva rajzanak szájad köré a szók”. A köznapi ügyek elállják a költő útját, aki beléjük gabalyodik, az egyszerű dolgok hamisak, és a kínálkozó szavak körülzsongják a költőt, sőt, mint a későbbi versszakok megfogalmazzák, egyenesen elnémítják. Csorba tehát már itt felül kíván emelkedni a hétköznapiságon, méltó tárgyat keres, és ez az igény mindvégig megmarad költészetében. Ez az eltökéltség már az *Előszó* keletkezésekor sem lehetett magától értetődő: túl vagyunk ekkor például Szabó Lőrinc harmincas éveiben megjelent olyan versein, amelyek a hétköznapi banalításokról szólnak, a fölkelésről, a reggeli borotválkozásról vagy az új szemüvegről.

Csorba ódzkodik a banalitástól, ám ez nem jelenti azt, hogy csak gyötrelmes verseket írna életről és halálról, szüntelen belső monológokban viaskodna lételméleti kérdésekkel. Szemlélődő költő, de nemcsak pontos leírásokat ad arról, amit megfigyel, hanem jó néhány versében a képzelet válik a legfontosabb poétikai szervezőelvvé. Ezekben a költeményekben valamely hétköznapi élethelyzetből bontakozik ki valamilyen közvetlenül nem észlelhető, de a költői képzelet számára megragadható összefüggés. Csorba *Beszélgetés a költészetről* című versében ejt szót erről a költészeteszményről. A beszélgetőtárs egy fiatal költő, aki kiábrándult a versírásból, mondván, költészetet kevesen olvasnak, és így nem képes hatni. Mire a költői én nem replikázik, hanem körülnéz: „Én nem mondtam ellent csodaszép nyári délelőtt / volt a Pinción egy vendéglő kertjében ültünk / sör mellett a harmadik asztalnál szerelmesek / nézték egymást szorongatták egymás kezét csak néha szóltak / az út szélén öregember egy padon újságját letette / a levegőbe bámult unokája”, és a kép még hosszan folytatódik. De nézzük meg, hogyan reflektál a költői én a látottakra: „közben arra gondoltam jó fontos nagyon / hatni fontosak a cselekvők / fontos célt és utat mutatni nekik / de élnek itt és másutt olyanok is mint ez a két szerelmes / mint ez a vén s mint ez a gyermek / akik a csöndet szeretnék meghallani / a levegőt látni” – és itt be is fejezem az idézetet, s kiemelem a citátum legvégét. A levegőt látni persze nem lehet: de el lehet vonatkoztatni minden konkrét látványtól, és ekkor valamiképpen megragadható lesz az üresség. Csorba bizonyos versei mintha épp erre törekednének, a levegőt akarnák láthatóvá tenni.

Vagy a csendet hallhatóvá tenni. Vagy egy rég elnémult hangot meghallani. Mint a *Helyet keres* című versben.

*A szomszéd grundokon gyerekszívaj
Csapong és változik ahogy a játék
Honnan való? Nem innen szállt-e föl
innen a szomszédból a Vilmos utca
tájáról több mint negyven éve? Fölszállt
elszéledt nem hallottam*

Most az ősz

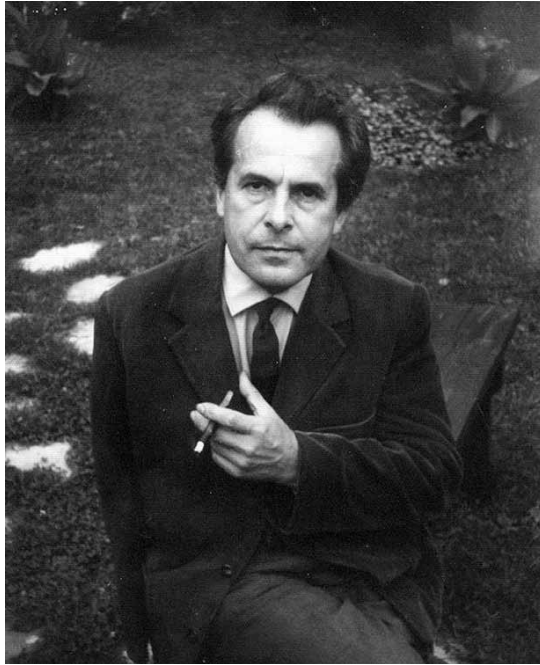
*egybeűzte helyet keres a télre
s mert felőlem fészek-meleget érez
itt kérezkedik s kelleti magát.*

A vers többféleképpen értelmezhető. Gondolhatunk egyszerűen arra, hogy a játszó gyerekek hangja saját gyerekkorát juttatja a költői én eszébe, és a közös hely összerántja az időt. De miért ne lehetne elképzelni, hogy a grundokon korábban is játszottak gyerekek, és a figyelemre, a szemlélődésre építő költő („felőlem fészek-meleget érez”) alkalmas rá, hogy megsejtse, ami már rég a múlté, de ami valaha valóságos volt, csak épp tűnékenysége miatt nem hordozhatja semmilyen materiális vagy történelmi emlékezet? A saját, belső idő, a szubjektív emlékezet, a dolgok összejátszásán nevelkedett képzelet, a távolról az ősi médium-szerepre is emlékeztető költői öntudat, a dolgoknak a belső világban menedéket adás igénye (ismét csak Rilke), a szellemes játékoság: mintha mindez szétválaszthatatlanul összeszövődne ebben a rövid versben.

Hasonlóan játékos, de szintén komoly tétikkel bíró vers a hasonló időben keletkezett *Időjáték*.

*Egy néni szokott itt kinézni
ezen az ablakon ahol most
egy kislány játszik rongybabával
Hetven év vissza: az a néni
az játszik itt a rongybabával
hetven előre: ez a kislány
ez néz a nyitott ablakon ki.*

A versben nem is szólal meg első személyben a beszélő, de az érzékenysége tetten érhető. Ő veszi észre, hogy az öregasszony megszokott helyén ezúttal egy kislány játszik. S innen elég a képzelet játéka, amely mintegy vágóképszerűen, két gyors snittel, retorikailag is megismételt struktúrával ugrik egyet az időben hátra és egyet előre. Az emberi mulandóság és állandóság így fogalmazódhat meg egyszerre. Játékosan, de éppen a játékoság által felvillantott evidencia erejével ad hírt a költemény az emberi élet fölé emelt törvényről. Tűnődő, meditáló, éles szemű és gyakorlatoztatott képzeletű költőnek kell lennie annak, aki egy ilyen egyszerű, hétköznapi „helycseréből” kiindulva, e mindennapi kis jelentéktelen apróságban valami nagyon is jelentőset tud észrevenni – és megosztani. A nagy költészet egyik fokmérője biztosan az, hogy kitágítja az időt, és sok mindent bezsebel a múltból. Máskor pedig összezsugorítja az időt, és az olvasó mintha a mindenkori mostban találná magát a vers társaságában. Csorba Győző költészete ebben az értelemben is időjáték, és jó a társaságában tartózkodni.

Portré 1960-ból

A Magyar Írószövetség 1962. május 19–20-i budapesti közgyűlésén:
Csorba Győző, Bárdosi Németh János és Pákolitz István

asszonyom a város lusta napon

„boldog erővel villámlik a város”
(csorba győző)

„az úr / próbára tette az esőben én kisasszonyom”
(pálinkás györgy)

nyár volt a blúzáát pötytyözte széttörte a verejték
mint nagy bumm csillagköd szemcsék foltok az égen
szépen nyílt a szája a fröccs dere csöpp volt a dekoltált
fölsőn egy anyajegy-mazsolát gyúrt meg
az anyag ott ahol elválik válltól a nyak egyszer
mondták erre is azt hogy szép szépség ezt a minőséget
végül is hogyan kellene visszaszerezni épp ez
jár a fejemben ahogyan szép lányok melle keményszik
és ahogyan vér fut nagy testemen át hatos úton
gyors autók hullámai nagy motorok kamionzaj
zörgés zúgás zúrzavaros zíríg őrület és dúl
egyre örökké és soha el nem csillapodik már
nincsen okom panasza pedig olykor durva
halál szele érint hogyha sziréna sikolt át pirosan-kéken
a városi téren utcasoron koponyát behasító
vagy lassú mediterrán és moccanatlan levegőnk
és panelemben kis szaunámban izzadok
mintha locsolnának aztán átbukik a hegyen
és jön végre eső füllelten kimosódik
az egész labirintus vihar ütlegeli nyomja be
függönyeim barikádját és én így is szépnék látom
dekoltált fölsőben selyemsima zöld párába borultan
vagy beborultan az esti sötét mélykék-feketébe
mert közben múlnak az órák aszfaltsárga alkonyat aztán
lent már gyullad a városi reklám sokszínű fények
mert mit kezdjek a lila négyszögekkel a lemenő
napban amelyek mintegy bekeretezik testünk
akár tesztvizsgákon a ránk hajló magány és mit
a rutinból átítatott csönddel melyhez foghatót
nemigen él át halandó elmúlt így múlt el
ez a nap és csak néhány mondatot írtam
és olvastam alig kétszáz oldal kritikát meg
verset lusta napon keltem pedig anna de most

már éjjel kettő elmúlt távol gépzene-ritmus
hét emelet mélységben alattam az utca ne nézz ki
fordulj vissza siess ágyadba borítsd a fejedre
paplanod olvadj széjjel az álom habjain olvadj
egybe velük én még kicsikét felijesztem a villanyt
őrtornyomban idefent ahonnan nézem
ahogy a városban esik a mérges mandulaízű eső

A tejföl mennyit bír?

*Kedves író úr, nemrégiben, na jó, konkrétan
múlt csütörtökön volt szerencsém látni és hallani önt
a dunakeszi könyvtár irodalmi szalonjában,
ahová csak úgy beestem, hogy meghosszabbítsam
a kölcsönzési időt a könyvek után,
amiket évek óta nem viszek vissza,*

*és láttam, hogy a könyvtáros arca felragyog,
hogy velem akkor máris több lesz a közönség,
ha testi mivoltommal részt veszek a cécón,
nem volt szívem azt mondani, hogy éhes
vagyok, megyek haza, maradtam,
úgyse történik velem mostanában semmi,*

*csupán a tejföl miatt aggódtam,
amit épp akkor vettem a boltban,
mert hogy vajon mennyit bír ki a tejföl,
ezzel elvoltam kezdésig, hogy a tejföl mennyit bír,
szóval ott maradtam, majdnem végig,
kulturálódtam, kulturális eseményen üldögéltem,*

*marhára nem olvastam ám semmit öntől,
tudtam, hogy a végén nem fogok kérdést föltenni,
tudtam, hogy korogni fog a gyomrom,
korgott, tudtam, hogy nem járulok ön elé,
hogy dedikáltassak, nem is járultam,
igazi hős vagyok a magam módján,*

*bírom a tanár urat is, aki kérdezgette önt,
bár mindig az jut róla eszembe, mikor
vizsgáztatott, nem tudtam semmit a versből,
csak annyit, hogy jáspisfényű körték, azóta is,
akárhányszor meglátom a tanár urat,
mindig ez van, jáspisfényű körték,*

*na de visszatérve, ha merészeltem volna kérdezni,
valljuk be, nem volt nagy tolongás, talán
mások táskájában is lapult egy liter tej,*

*egy marhalábszár, fene tudja, mivel voltak elfoglalva,
azt akartam volna kérdezni öntől, hogy muszáj-e
ezt erőltetni, mármint a verset, a versírást,*

*de persze vitt a tömeg, a lendület, tapsoltam én is,
mert a novellák jók voltak, sokkal több jön ki belőlük,
nem diktálnak a rímek, ezek az öntörvényű dögök,
szóval ez érdekelt volna nemrégiben, na jó,
múlt csütörtökön, de nem szeretem a feltűnősködést,
mennyire kényelmetlen dolog is ez a kulturálódás, komolyan,*

*meg aztán a tejfől is aggasztott,
de ettől a kérdés még kérdés maradt,
hogyan muszáj-e erőltetni a verset,
vagy, csak úgy játszásból, szabadversként,
azt se tudom, mire gondolok ám, nem lenne az író úrhoz,
aki most meg már még költ is, jobban illő,*

*szerintem a rímek, ezek az egymáshoz koccanó,
mesterkéltné alkatrészek, amik azt állítják, hogy a dolgok
hasonlók, hogy minden rendben van, a világ kész és egész,
nem önnék, hanem a zaklatott elméknek vannak kitalálva,
hogyan megszelídítsék tébolyukat, próbáljanak
simulékonyással hasznosnak tűnni,*

*talán sejti már, kedves író úr, nem barátom a rím,
mennyivel természetesebb a próza előbeszéde,
mint a költészet riszáló rímei, na meg az alliterációk,
ha harcosabb természet lennének, amiként nem vagyok,
felkiáltottam volna ott, a poros könyvtárszoba hátsó sorában,
hogyan költők, álljatok ellen a rímelés kísértésének,*

*de néma maradtam, igazából azon totóztam végig,
hogyan az én gyomrom korog, az előttem ülő nénié,
vagy a mellette ülő barátnéjéé, végül kiderült,
hogyan mindhárman benne vagyunk a buliban,
de az előttem ülő néni az abszolút győztes,
a barátnéja sokáig vinnyogott a fojtott röhögéstől,*

*felállva bocsánatot kért, hogy köhögőrohama van,
muszáj kimennie, végül mindketten távoztak,
én persze átláttam a szitán, majd követtem őket,
mert véget ért a műsor, otthon első dolgom volt,
hogyan a hűtő alsó polcára tegyem a tejfőlt,
a répák és padlizsánok hús halmi közé,*

reméltem, hogy túléli a megpróbáltatást,
jól bedurrantottak aznap a dunakeszi könyvtárban,
plusz a csengő-bongó rímek, kedves író úr,
tényleg nem bántásból mondom, de tény, hogy
vacsora nélkül mentem aludni, mert a gyomrom
teljesen összeszűkülött a bennrekedt kérdésektől,

órákkal később zihálva, csatakosan ébredtem,
ültem az ágyban, próbáltam megnyugodni,
visszhangzott a fejemben egy hang, saját hangom,
mintha azt ismételtettem volna kényszeresen,
kínos bevallani, hogy kelj fel, vár a tejjel, kelj fel,
mezítláb, pizsamában botorkáltam ki a konyhába,

sokáig álltam mozdulatlanul az ablak előtt ebben a,
hogy is mondjam, megvan, jáspisfényű hajnalban,
aztán elővettem madár- és írólátta tejszeletet,
óvatosan ízlelgettem, mintha kicsapta volna a savót,
fanyarnak tűnt, vagy a szám íze volt keserű,
de azért finom volt, selymes és friss, etette magát,

egyre jobban ízlett, a képzelet játéka volt talán,
de úgy tűnt, ez már nem a tegnapi, közönséges tejjel,
mintha több lett volna, túlnőtt volna önmagán,
lelkes ízei zsolozsmáztak a számban, és bevallom,
hajnali ötök mezítláb a konyhakövön állva,
befaltam az egész doboz tejszeletet,

kedves író úr, tényleg ne haragudjon rám,
soha nem merészkednék odáig, hogy a költészet
hatalmáról értekezzen, és sokat gondolkoztam,
elmeséljem-e egyáltalán, mi történt velem múltkor,
csütörtök este és éjjel, hajnali megvilágosodásomat,
végül is tessék, itt van, kezdjen vele, amit akar,

ha úgy véli, hogy arra érdemes, ha lát benne fantáziát,
megoszthatja közösségi oldalán, felhatalmazom,
vagy a nyomtatott sajtóban, akár saját neve alatt is,
tényleg, például a Jelenkorban, mely régóta
kedves periodikám, igazán boldoggá tenne,
barátsággal üdvözli egy ismeretlen olvasó.

Mélanie titka

Michael Tournier-nak

*A behemót sofőr mellől egy apró
vénenber kászálódik le a kozslott
ülésről, és mérgesen belekaszál
vézna karjaival, a sárga, vézna
karjaival a sárga levegőbe,
s lassan megbénul tőle a forgalom.*

*Mintha olvastam volna ezt valahol,
vagy láttam, egy buszból kitekintve,
araszolva a csúcsforgalomban,
s ugrásra készen nekilapulva
az ajtónak. Mélanie, olvastam
egy lapban, örömeiben, hogy nem él,
lebegve úszott a levegőben.*

*Örömömre úgyszólván egyedül
találtam magam az uszoda fojtó
medenceterében, túlklórozzák
a vizet, majd ahogy a fojtogatás
alábbhagyott, lassan megtelt a szemem
a gyerekek tömegével s az úszó-
mestereikkel, a mesterekkel.
A tus alatt egy lélek sem osztozott,
lélek sem osztozott magányomban.*

*Hányszor, de hányszor szenved az ember
hajótörést egyetlen nap a lét
mocsarában, olvastam, hányszor, de
hányszor, teszem, a barátom, a volt
barátom, szerelmese egy skandináv
mocsárnak; Mélanie, súgom, Mélanie,
hallom a nevedet, a nevedet feketén
nevetgélni, s látom a halottnak tetsző
nyírfácskák fehér kísértetszállait
nyújtózkodni a mocsár víztükrében.*

Uszoda után egy modern villamost,
egy kombinót sikerült kifognom,
láttam a vezetőfülkében a
vezetőt gonoszul gyűlölködni,
és láttam az egykori barátom
halott mosolyát a computer vissza-
pillantójában, hogy azér' se nyitja
ki újra az ajtót az odagyűlt
zombi tolongóknak. Mélanie, kedves,
a nedves csúszóhurok, az jó lesz,
jó lesz lógni egy régi villamoson.

Most pedig hazaérkeztem, Mélanie.
Föltekerve a cserepek között
a vastag, sárgásszürke, kenderből font
kötél, és egy égő szemű fiú
beljebb, a konyha küszöbén, úgy van,
Mélanie, egy élő alpinista, azt
állítja magáról. Azt állítja, nem
áll szándékában lejönni többé
a hegyről. Inkább meghal, inkább meghal
az erdőben, ha úgy esik, a sárban,
de a város, az nem kell már neki.

Gyerekes gondolat, gyerekes szülők,
a gyerekeknek nem állt be, nem állt be
a szája, engem meg gyötört, csak gyötört
az unalom, Mélanie, s az éhség.
Az éhség és a kés, mi a különbség,
olvasom, hol rejlik ugyan, vagy miben
a különbség közöttük? A kés mélység-
élessége, Kedves, a szomjúságban
talán? Ismerős szavak, Mélanie,
ismerősei egymásnak s nekünk,
és azoknak, akik sietnek egymás
torkának esni. Mert nincs abban semmi.

Hát ez meg mi a csoda? – olvastam
tovább, ugyanott talán, egy orvos
szájából, egy orvos szájába adva,
lévén hol az a létező, vagy hol
lévén az a létező, legyen bár holt
már a teste, mely nem szorulna még egy
utolsó orvoslásra. Mert rólad volt
szó, Mélanie, a fekete lepellel

*borított tárgyra mutatva, a csúszó
hurkon még éppen időben átbukva,*

*a kéz művészetét dicsérő tárgyra,
amit magad rendeltél meg, Kedvesem,
titokban, a sorok közt bolyongva,
te voltál az, aki idejekorán,
haláloed előtt, rendelted meg egy kéz-
műves mesternél a salon-guillotine-t,
álmaim tárgyát, Mélanie, taglalom
magamban, némán, alkatrészeit,
hogy a készülék meg ne sérüljön.*

*A gyermekméretű nyaktiló még-
sem játékszer, mondjuk egy matinéhoz,
bár stílusában inkább a rokokót
idézi meg, XVI. Lajost
és nejét, a Habsburg Antoinette-et,
némely díszítményei már előre-
mutatják az empire ízlésvilágban
felbukkanó antik stílusjegyeket.
Pengéjéhez azonban, lévén friss
kézimunka, semmilyen vér nem tapadt.
Kár is volt talán kicsomagolni,
hiszen a meglepett gyászolók közt
most visszacsomagolója ki akad?*

Káli holtak

részletek egy regényből

„Csernobillal nem mernéd megcsinálni”

Amikor legközelebb meglátom estefelé a stábbüfében, odaállok Borombovics elé.

„Fogadjunk, Géza, hogy Csernobillal nem mernéd megcsinálni.”

„Micsodát?!”, kérdezi elhűlve.

„Azt a filmet, amelyikben Csernobil egykori lakói zombi képében térnek vissza elhagyott otthonaikba.”

Nagyot néz, hátrasimítja haját a sapka alatt.

„Nyertél, nem merném.”

„Na, mondom.”

„Mostanában tényleg nem merném megcsinálni, Alex. Viszont adtál egy ötletet a bátrabb időkre.” És megütközve látom, hogy máris mosoly bujkál a szája sarkában.

„A bátrabb időkre? Ha-ha-ha. Figyelj, és ha deportált zsidók volnának a visszatérők? Gondolj bele csak egy pillanatra. A szituáció stimmel. Elnémult otthonok, legyilkolt lakók. Akik egyszer csak újra megjelennek. Mi a különbség?”

„Ne ízléstelenkedj – komorodik el. – Senki gyászával nem viccelődünk.”

„Szóval az én monoszlói szépapám lehet zombi, a Stein néni a szomszédból nem lehet zombi.”

„Közbejött a holokauszt, kisleány.”

„Persze, igazad van, mester. És te inkább a szépapámat áldozod be, mint a Stein nénit Kővágóörsről.”

„Megérted, nem?”

„Én? Azt hiszem, túlságosan is.”

„A zsidók közül néhányan *valóban* visszatértek.”

„Már aki. Elég kevesen ahhoz képest, ahányat elvittek közülük, Géza. Figyelj, és akkor mi van, ha a szépapám elevenen égett meg a saját házában a családjával együtt, amit rájuk gyújtott a kibaszott tatár vagy a török vagy a labanc? Akkor aztán mégis mi van? Ismétlem, mi a kettő között a különbség? A mennyiség? A lélekszám?”

„Hm.”

„Elfogult vagy, igaz? – Némán nézem egy darabig. – Nálad ez is olyan szabadkőműves kavarással, mi?”

„Kicsit messzire mész, Alex. Ennek semmi köze a páholyomhoz.”

„Egyenlőség, mi? Szép jelszó. Esélyegyenlőség a vallások között is, aha. Hiszi a piszi. Mindenki egyenlő, de vannak, akik egyenlőbbek, igaz?”

Megint hüledezve néz, mint aki nem hisz a fülének.

„Én jót akartam. Filmet rendezek, bízom benne, hogy jó szakemberként.”

„És mi ez a fenenagy titkolózás körülöttem? Igaz, hogy aki újságíróként érkezik ide, annak már elutazás előtt egymillió titoktartási nyilatkozatot kell aláírnia?”

„Figyelj ide, Alexkém – kezdi nagyképpően Géza –, ez a falu most dübörög igazán. A sorozat keltette fölhajtásnak és a gazdasági előnyöknek megvan az ára. És ez a titoktartás. Ismered Rékát. Kedves, de következetesen szigorú, ezért lehet ő a mi produkciós asszisztensünk. Naponta jön tizenöt újságíró Pestről, Győrből, Veszprémből, Bécsből. Réka érkezéskor azonnal egyértelművé teszi, hogy a forgatási helyszínnek közelében minden újságíró mobiljának az ő hátizsákjában a helye. Bárhol a világon így csinálják, csak te még nem szerepeltél ekkora produkcióban. Ez egy ilyen játék, barátom.”

„A fenét vagyok a barátod. Idefigyelj, Géza, sosem fogod elérni, hogy a másik ember fontosnak érezze magát a jelenlétben, ha titokban egy senkinek tartod. Na, helló.”

„Megőrültél, Alex? Gyere vissza, baszd meg.”

Szó nélkül lépek ki a büfékocsiból.

A jó hentes vagy a szorgalmas kancelláriaminiszter is ugyanazt hiszi magáról, mint a legutolsó szitkomgyáros: „Minimum jó szakember vagyok.” Jó, kövessetek meg, én is azt mondom magamról, hogy a saját részemem jól fogom csinálni. De azért néha, csak néha némi kitekintést engedjétek meg, véreim, a fárasztó egotripetekből.

Árkádia

Lassan vége a forgatásnak. Számunkra biztosan, mi holnapután reggel hazautazunk. Ilyenkor, augusztus huszadika után mindig megbízhatóan csöndes a vidék. Megígértem Líviának, aki vérszemet kapott a múltkori túrától, hogy búcsúzóul még fölviszem valamelyik hegyre. A mosóház elé beszéljük meg, onnan indulunk a Fekete-hegyre, ahol vagy tíz éve én sem jártam. Lívia terepre öltözött, hasított bőr bakancsban jön elém. Ezer éve nem láttam farmerben.

Mandulafákkal szegélyezett szőlők között haladunk. Imádom a mandulát, és nem csak fehérbor mellé ropogtatni. A naiv drogom. Katáng nő jobbról, és valami sárga virágú növény balról, aminek sosem bírtam megjegyezni a nevét.

„Ide bezzeg nem járunk forgatni. A rendezőnk meg itt lakik.”

„Igen, ezt magának tartogatja. Na, ez is jellemző.”

Azzal kezdem, hogy nem is kicsit zavar az első évad emberábrázolása, így utólag. Például ahogy Borombovics a falusiakat megjeleníti. Öregapám volt az igazi káli ember, mindenki Sanyi bácsija Monoszlón, a baromfiudvarával, a nagy erdei sétáival meg a ragaszkodásával a fél udvart bekoszoló feketeeperfájához. Miért volna különösebben tájjellegű ez az olykor-olykor gyilkoló őstermelő, akivel a sorozatban bunyózom, meg Bürök, a pszichopata rendőr, akinek a forgatókönyv szerint nem tetszik a képem?

„Gézával lényegében összevesztünk”, mondom.

„Mennyire komolyan? Alsotok rá néhányat, és kibékültök. Nálatok napi rutin, nem?”

„Az. Most mégsem hinném.”

„Naaa...”

„Szerinted Géza olyan ember, aki éjjel fél tizenegykor fölhív, hogy kiengeszteljen? Ő nem Gróf István.”

„Hát az biztosan nem.”

„Mennyire gazdag képlet ez a Géza – folytatom. – Mindenből akad benne egy kevés. Egyszerre Molnár Ferenc-specialista, feel good filmrendező, legújabban pedig az előzőnlős horror szakembere. Festő és forgatókönyv-kitermelő. Polihisztor, baszd meg. Mégsem zseni semmiben. Meg hát még szabadkőműves is, persze. Fantasztikus, hogy minden szubzsánert sikerül hoznia. Amúgy ő mennyire érintett?”, kérdezem.

„Érintett... Miben?”

„Miben-miben... Úgy értem, családirag.”

„Tudtommal nem tagja a klubnak.”

„Ja, ti így mondjátok. *A klubnak*, ez jó.”

„Csak az apukám, csak az apukám! Nyugodj meg, nem lennék elég jó zsidó Tel-Avivban. Pedig az egyik nagymamám a pesti gettóban élte túl az ostromot. Gézában huncut egynegyed sincs. Ő csak *wannabe*.”

„Ezt ti honnan tudjátok?”

„Már megint ez a *ti*. Azt általában lehet tudni – mosolyog. – Tudom, Alex, neked semmi bajod senki származásával.”

„Nem is érdekel annyira, mint amennyire titeket, valaki származása.”

„Akkor miért kérdezted? És mi az a *titeket*? Nekem nincs ilyen identitásom, ezt azért tudhatnád.”

„*Milyen* identitásod nincsen?”, gonoszodom.

„Elég, Alex. Szóval neked azt mondta Géza, hogy a holokausztból horroret forgatni, na, azt nem.”

„Abból nem, egyértelmű. Lehet szögesdrótkerítés a filmjében, mint a szerb határon. Lehet levágott mellbimbó, a hulla nyitott szájába beleygűrt könyv. Ezt mégis tabunak tartja.”

„Talán mert túl nagy falat neki.”

„Elgyöngül előtte. Fél a nagy témától a nagy manipulátor.”

„Te ugye benne voltál a *Saul fiában*?”, dobja vissza a labdát.

„Igen”, sóhajtok fáradtan.

„És? Miért hallgatsz?”

Fehér pillangó cikázik az ösvény fölött.

„Bocs, elgondolkoztam.”

„Más a földhöz verné a fenekét örömeiben, hogy benne lehetett egy Oscar-díjas filmben.”

„Amelyikben egy részeg náci tisztet játszott – kezdem, hosszú csönd után. – Hát, köszö.”

Nem tudom. Mostanában ugyanolyan felemás érzésem van, mint a *Saul* forgatásakor. Tériszonyt érzek. Zsigeri otthontalanságot a más koncepciójában. Nem igazán szerettem azt a filmet. Hetekig magamnak is csak módjával mertem

bevallani, vitt a nyilvánosság sodrása, a nyilván mesterségesen is dagasztott hír, sőt hírverés; aztán némileg emelt a siker, az úgynevezett közös dicsőségünk. A színházbeli komfortom egész más. De ebbe most nincs kedvem belekezdeni. Ahogyan ismerem, Lívia biztosan minden szavamat kifecsegné, és biztosan a legrosszabb helyen. Mi a bajom tulajdonképpen? Nekem a holokauszt nem film? Nem, nem az. (Nem úgy nem, mint Borombovicsnak, aki történelmi utalásként sem meri használni. Ha mégis film, akkor sem úgy, ahogy a *Saul fia.*) És nem is regény, és nem is vers. Csak és kizárólag saját maga. Nekem egyes-egyedül a művészettől érintetlen formában képes fojtogatni a torkomat. Ezt még meg kell beszélnem a pszichiáteremmel.

„Te láttad, Lívia?”

„Még szép.”

„És?”

„Nem estem hanyatt, de azért nagy dobásnak tartom.”

„Technikailag?”

„Is.”

„Van benne munka, ja – hümmögöm elismerően. – Szépen összefűzték.”

„Bár pont ezt a tapadó kamerás nézőpontot, ami állítólag annyira eredeti benne, egy *Doom* nevű számítógépes játékból lopták, igaz ez?”, emeli föl a mutatóujját.

„Mondjuk úgy, hogy honosították – védem a mundér becsületét. – Ne mondd, hogy nem került jó helyre. Amúgy meg... Nézd csak ezt a vicces kulipintyót. Mintha a hét törpe építette volna. Itt vagyunk a paradicsom peremén.”

A hegy kapuját jelentő szurdok felé tartva látom, hogy egyre több az igénytelen hétvégi ház és a bumfordiságukat ellensúlyozó, hangulatos présházacska. Porzik az út. A hegy szoknyáján, szinte vízszintben haladva érünk a Vaskapu bejáratához. Óriási árok, hegyi patak vájta ki, és olyan belombozódva, mint egy katedrális tágas hajója. Még egyszer visszanezünk a Káli-medencére, ahol forgatás címén annyi furcsaságban vettünk részt az elmúlt egy hónapban. Az árok közepén gyéren csordogál a víz.

A vízmosás mentén ballagunk a szurdokban, a szűk, tavaszi vizektől koptatott völgyben fölfelé, kidőlt fákat kerülgetve. Szétszórt, lepusztult élű szikladarabokat látunk a fák alatt, nyilvánvalóan vulkáni bombákat. Az elhúzódó árok felső végén bazaltból fakad a forrás.

„Nézd csak, Lívia, boncolnak a hangyák”, mutatok most az útra.

„Mi ez a színes guzmó? Áááá, ne”, sikkant föl.

„Egy rózsabogár teteme.”

„Szóval ezek azok a zöldellő bogarak, ezektől tartottam úgy kislánykoromban.”

Gomba ilyenkor csak elvétve van, csak apró, fehér pöffetegek a lábunk alatt. Csenevész töredékek. Seholy egy magányos vargánya, csontszáraz minden egy ilyen kopár nyár után.

Az árok legfelső szakaszán néhány szabálytalan bazaltfokon át fölsétálunk a Fekete-hegy platójára. Kőlépcső, de minden emberi beavatkozás nélkül, tisztán lávából, fűcsomókkal benőve. Oldalnézetből mutatom Líviának, miből is áll.

„Nézd csak, babám, ez egy kővé dermedt látató.”

„Húha.”

„Jött az új löket, kihúlt, szépen rakódtak egymásra a rétegek.”

„Mikor?”

„Úgy négy-ötmillió éve.”

Ez a Vaskapu legvége. Elértük a fennsík peremét, ahonnét, tudom előre, egy nagy horpadásra fogunk látni. És úgy is lesz. Már a fúvel benőtt vulkáni mező látványáért megérte volna. Hol van ehhez képest bármi digitális machináció?

„Ez maga a kráter?”, kérdezi Livia.

„Olyasmi. De hát ez jó nagydarab vulkán, ennek több is volt. Gondolj az Etnára!”

A hullámzó, dimbes-dombos fennsík gödreiben megül az esővíz. Lápos rétek, valódi, vad, náddal benőtt tavak. „A tóállások!”, ahogy öregapám hívta őket. Mesélte, az ő apja is pont egy ilyen tóhoz járt föl régen a faluból, kosárral kárászt halászni, csak éppen egy másik hegyre. A szülei nemigen mozdultak, ha nem volt muszáj. Gyalog csak akkor mentek *messzire*, mármint a saját földjükön túl, ha gombáztak vagy agancsot gyűjtöttek. Ő már kivételnek számított a kíváncsiságával.

Kanyarog az út az ismerős hagyásfához. Ezeket az egyedülálló fákat is nagyapám hívta így. Csertölgysz áll az első kráterecske partján. Szalonnáztunk párszor alatta. Úristen, csak nem kiszáradófélben? A fa hátán szarvasbogár cammog szórakozottan, látható cél nélkül.

Csapzott, tépett bagolytollak a letaposott földön. A tavakat elhagyva erdei ösvényen jutunk a kilátóhoz. Fölkapaszkodunk a legfelső teraszára. Lepillantunk a romtemplomokra, ahonnan Borombovics barátait, a marcangolókat várja, húhú! Egy ideje hallgatunk. Ameddig a szem ellát, csupa olyan hegy, amelyet *külön* másztunk meg. Mert amíg együtt voltunk, alig mozdultunk ki Budapestről. Egyetemre jártunk, buliztunk, fűveztünk és moziba jártunk. Koncertekre a Sziget Fesztiválra meg az akkoriban népszerű Duna-parti szabadtéri klubokba, amelyeket azóta kiszorítottak másféle Duna-parti szórakozóhelyek.

Valami fészkelődik az ingem alatt. Reflexből odacsapok, húsforintos nagyságú sárga folt lesz a vállamon. Kiemelem azt a valamit: jé, elnyomtam egy imádkozó sáskát. Milyen csípős szaga van! Livia fintorog. Isten teremtménye, védekezem.

Kiégett mező, Árkádia napszíta, sárga fűvével.

Magányos galagonyák. Szúrós szamárkóró. Megint az a sárga vadvirág, mi lehet, passz. Ez a másik, a lila, biztosan a lisztes kankalin, azt eleget mutogatta öregapám.

Látjuk, a bokrokon túl két őz iramodik egyenesen felénk. Annyira ledermedünk a meglepetéstől, hogy egyikünk sem ugrik félre az útjukból. Összebb sem húzódunk. Aztán, még mielőtt kereszteznék az utunkat, egyszerre válik kámforrá mindkettő.

A rét és az erdő találkozásánál szokatlan kerítés. És máris itt van mögötte Borombovics kúriája. Az ő szelíd erődje következik, de most nem látogatjuk meg a rendezőnket, sőt, enyhe ívben kikerüljük. Maradjon magának a szárnyas homokóráival meg a csavarzárás bisztróboráival.

„Azt a kurva... – gúvad ki Livia szeme. – Mi ez a birodalom?”

„Te még nem is láttad?”

„Mikor volt nekem erre időm? Te jártál nála, nem én. Azért egyszer elhívhattott volna grillezni engem is”, komorul el Lívia.

„Ó, ne hidd, hogy valaha is grilleztünk, velem is csak kávézott.”

Követem a pillantással, ahogy a kőbe vésett, virágmintás, sarlós-kaszás szimbolika átvezeti a látogatót a saját, kisenemesi kúriából kialakított házához és a gazdasági épületből kialakított szabadkőműves szentélyhez. A kettő között virágzó kert, amelyik magában foglalja Borombovics veteményesét (azt, amit ő „Epikureuszi Konyhakertnek” hív, és amelyikből öles tökök, cukkinik, uborkák és padlizsánok mosolyognak ránk). Magába foglalja továbbá a szentélyhez kapcsolódó házi arborétumot, amely szinte észrevétlenül olvad bele a nagyobb méretű házi tó, meg a platón csillogó tóláncolat körül elterülő erdőségbe. Mutatom Líviának a roncs tankot is a háttérben.

Ezt hívták kamaszkoromban radikális eklektikának?

Hoppá, itt áll néhány aranyozott méhkas is, eddig nem is vettem észre, hogy aranyozottak.

Szorgalom és együttműködés, ez tényleg te vagy, Borombovics. Meg a dilettáns festegetés is te vagy a fekete-hegyi kúriádban. (Lehet, hogy nem is dilettáns, csak én irigykedem?..)

A kerítése a kert hátsó részében emberi kézben vagy kosszarvakban végződő díszpálcákból áll. Ez sem lehetett olcsó. Az egész haciendát kívülről is végig lehet nézni. Azért csinálta, hogy lássák és kibeszéljék.

Vízmosás szeli át a birtokot. Az ARCADIA vésetű kőhídtól a kanyargós árok mentén jegenyével és ciprussal beültetett kavicsos út indul. Az árkot a dombhoz érve apró vízesés szakítja meg, mellette kőkerítéssel határolt, üres karám. Onnan a zombékos tájra, azon túl pedig erdős ormokra nyílik kilátás. Mindarra, amit a rendezőnk Káli Árkádiának hív. Egyébként nem alaptalanul, mert az idill kétségtelenül jelen van, adott, lehet vele gazdálkodni. Esküszöm, ha nem ő hívná így, hanem egy valódi művész, nem hangozna sem ennyire fellengzősen, sem ilyen modorosan. De hát itt még a karám kerítése is az ECLOGA feliratot viseli.

„Annyit tudok, Borombovics még huszonevésen megkapta a fényt... Így mondják. Sőt, azóta legényből mester lett, és állítólag halálfejes kötényben mondott láncbeszédet az egyik beavatója temetésén.”

Látom, a hátsó ajtón is ott díszleg egy betűsor egy réztáblácskán, mintha a tulajdonos névjegyeként. Ezt idáig nem is vettem észre.

„ORDO AB CHAO. Hát ez meg mi?”

„Valami nagy, szent mondás. Rend a káoszból. Úgy tudom, elég sok helyen föl van írva, és bár nem annyira közismert, náluk, házon belül nagyon is mainstream. Ó, hát tudod, állítólag ők a háttérhatalom...”

„De szerinted?”

„Szó, szó, szó... Szerintem ez jó nagy hülyeség. Átfut az agyamon a sejtés, hogy ez az ember, ez a Borombovics Géza tényleg tagja egy társaságnak, szóval nem csak a filmes szakszervezetben aktív, ráadásul halálkomolyan is veszi a tagságát. Tegyük föl, hogy tényleg ők irányítják a világot, mi pedig csak statisztálunk a színházukban, ahol azt játsszuk, hogy szabadok vagyunk. Félszavakból, egyetlen jelből, sőt egy ártatlan mozdulattól is fölismerik egymást. Aha, pont így megy ez. Szerinted?”

„Nagyon bírom, ahogy lépten-nyomon mutogatják, mennyire titokzatosak! – mosolyog Lívia. – Ahogy ködösítenek a szupertitokzatos szertartásaikkal, az például kimondottan gyerekes. Psszt, titok! Bár a leírásukat minden második portálon megtalálod.”

„És az meg micsoda, hogy az új tagokat bekötött szemmel ráültetik egy kerekken álló, kecske formájú bakra... Nem tűnik ez is dedós butaságnak? – kérdezem. – És addig lökdösi őket, amíg le nem zuhannak róla. Ha-ha-ha. Ebben aztán tényleg mi a csízó?”

„Szerintem nincs mindenhol ekkora felhajtás. – Leül egy lávabombára. – Hú, én tényleg elfáradtam.”

„Bírd ki, Lívia, már csak egy megálló van, de ígérem, az lesz a koronaékkő. Meglátod, megéri.”

A kiégett rét után jön egy szirt, a Keleményes-kő. Ezeket a rétegzett bazaltplacsinákat már magam fedeztem föl a gimnazista osztálytársaimmal, öregapám felségterülete idáig nem ért. Azt indítványozom, hasalva csúszunk el a peremig.

„Mert, babám, ez egy iiiissszonyú meredek szikla.”

Lívia nevet a tériszonyomon, és direkt kinyújtózik a dermesztő szakadék fölé. Alattunk lávaflódnik és lávarétesek házmagasra nyúló rétegei, mintha egy lapos, vetemedett téglákból, szertelen szeszéllyel rakott lovagvár fala zuhant volna a mélybe még a bizonytalan ősiségben. A kilátás Szentbékkállára nyílik, egy vadonattúj és fényűző, angol típusú udvarházra. Mintha Devon grófságban. De kihalt, pillanatnyilag senki sem lakja a rátarti uradalmat.

„És az a frappáns jelrendszerük! – folytatom, belelovalva magamat a témába –, az is hogy betalál. A háromszemű lánc... Meg a pálcáik!”

„Bagoly is van, nem?”

„De. Elég ránézni, és erősödik benned a közösséghez tartozás tudata...”

„Persze, olyan, mint másnak a Real Madrid-zászló. De az is kicsit naiv gondolat, hogy képesek toleranciában, filantrópiában és minden hasonló szépen-jóban hinni. A huszonegyedik század küszöbén nem tök fura?”

„Nekem annyira nem fura – horkanok föl. – Az erkölcsi törvény számodra ismeretlen, Lívia?”

„Dehogyan. Apukám sokat beszélt róla.”

„Pont a te médiamogul apád.”

„Igen, ő. Tolerancia, türelem?”

„Tőlünk nem teljesen idegen – karolom át a vállát. – Istenem, de el tudod te azt képzelni, hogy bármilyen társadalom jobbítható és fejleszthető volna? Úgy lelkileg, mint szellemileg? Külső eszközökkel? Teljes humbug. Mostanára tényleg az lett. – Kedvem volna rágyújtani, de erdőben soha, ez legalább saját törvénynek törvény. – Jó, akkor tételezzük föl azt, hogy, épp ellenkezőleg, Gézának és a haverjainak valójában az emberiség rabszolgásgorban való tartása a célja, különféle módszerek által.”

„De hát te is tudod, Alex, hogy ez közönséges rágalom.”

„Jó, Lívia, azért ne dühödj föl. Csak egy pillanatra tételezzük föl, hogy igaz, amit egyes megátalkodott, gonosz emberek terjesztenek róluk. A nemzetközi összefonódás révén tényleg minden eszköz a kezükben van ahhoz, hogy korlátlanul gyakorolhassák fölöttünk a hatalmat. Szándékosan mérgeznek minket példá-

ul romlott ételekkel. Bármilyen néma, láthatatlan és gonosz merényletre képesek az életünk megrövidítéséért, hogy elérjék a... mondjuk a világ népességcsökkenését. De mi a búbánat volna a céljuk ezzel? Neki miért volna buli egy félig üres földgolyó? Több hely jutna a hasonszörűeknek? Te érted ezt?"

„Nem kell érteni, mert kurvára nem igaz. Rizsa.”

Pele bukfeneczik előre egy – talán, talán – kőrisfa ágán, annyi biztos, keskeny levelei vannak.

„És egy Borombovics Géza egyáltalán miért rendez zombifilmet?”, kérdezi csípőre tett kézzel Lívia.

„A *Cián és encián* után szerintem nem meglepő. Az egy egész épkezláb tinihorror volt.”

„Na de pénzért vagy meggyőződésből csinálja ezt a zombisat? A népességcsökkenést szeretné illusztrálni?”

„És jön itt a jachtjával, meg a csúcskategóriás autójával? Én meg közben a tízéves Toyotamba ülök”, játszom a sértődöttet, színlelt zsörtölődéssel, mert közben semmi bajom az autómmal, és nem aggódom karcolások miatt.

Mindig itt akadok el. Hamar el is hessegetem a gondolatot. Na ne, ez a festető, írogató, csipkelődő filmes guru nem lehet a világ urainak egyike. Talán csak a balatoni helytartójuk. Én különben sem hiszek efféle mítoszokban és összesküvés-elméletekben.

„És mit szólsz hozzá, hogy meghalt a mi Szabolcsunk?”, kérdezi Lívia.

„Szörnyű – mondom. – Bár tudtuk, hogy előbb-utóbb meg fog halni. Mit írtak neki, hogyan is krepált be? Bevallom, nekem már kihagy a figyelmem.”

„Tudod, egyszer ismeretlenek már rájuk gyújtották a házat. Végül aztán barbecue-sütés közben csaptak le rájuk a marcangolók. Ezek az örökös kerti partik... Barbi el tudott menekülni, Szabolcs sajnos nem. Mellbe szúrták a saját machetéjével, és beszorították a fejét egy szőlőprésbe.”

„Gergő hogy viselte, hogy kilőtték a karakterét?”, vigyorgok.

„Hogy haza kellett mennie? Emberként vagy művészként? – vigyorog Lívia is. – Sajnálja, hogy itt kell hagynia ezt a remek társaságot. De hát pár nap múlva úgymint mindenki hazamegy.”

„Tartott egyébként búcsúbulit? Csuka például tartott az utolsó napján.”

„Azt mondta, szól, ha lesz.”

„Szokás”, felelem csípősen.

„Mit vársz tőle, rendezzen augusztusi hullócsillag-túrát a Csobáncon?”, sóhaj Lívia.

Ahogy rápillantok arra a szép fenekére, eszembe jut egy közös túránk a Pilisben, amikor előttem haladva hirtelen hátrafordult. „Megbasznál?” És én habozás nélkül fának döntöttem, azonnal behatoltam, nagyon nedves volt, és hamar el is ment. Egyetemisták voltunk még.

„Engem ő hagyott ki, Borombovics meg téged. Olyan nagy baj?”

„Nem.”

A platóról egy másik, szinte úttalan, szűk szurdokon keresztül ereszkedünk le, bokortól bokorig araszolva.

„Mennyit mehettünk?”

„Vagy öt kilométert. – A csuklómra pillantok. – Három óra alatt.”

„Érdekes, hogy te itt is mérsz. Méricskélgetsz.”

Mindjárt ennek a nyárnak is vége. Lehet sajnálni. De ezt a melót nem. Hányszor sóvárogtam rá: legyen már vége. Úgy vágtam a centit, mint a seregben vágtam volna, ha lettem volna valaha is katona.

Mi a búbánat ez? Gyönyörű, telt hangszerszóló, fúvós, messziről.

„Te hallod ezt? Tárogatószó.”

„Tényleg az.”

„Nem csak én hallucinálok?”

ROBERTO BOLANÑO

2666

regényrészlet

Így aztán Pelletier és Espinoza, akik úgy jártak Bolognában, akár két szellem, következő londoni útjuk során – mondjuk úgy, zihálva, mintha álmukban vagy a valóságban, de szakadatlanul futnának vagy kocognának – megkérdezték Nortont, hogy ő, a szeretett Liz, aki ezúttal nem mehetett el Bolognába, szereti vagy kedveli-e Pritchardot.

És Norton azt felelte, nem. És aztán azt is mondta, hogy talán igen, hogy nehéz határozott választ adni e tekintetben. És Pelletier meg Espinoza azt mondta, hogy nekik muszáj tudniuk, egyszóval határozott megerősítésre van szükségük. És Norton azt kérdezte, miért éppen most érdeklődnek Pritchard felől.

És Pelletier meg Espinoza azt felelte, már-már a sírás határán, hogy mikor, ha nem most.

És Norton erre azt kérdezte, féltékenyek-e. És ekkor ők azt felelték, hogy ez mindennek a teteje, hogy ennek semmi köze a féltékenységhöz, és hogy barátságuk természetét tekintve szinte sértő, hogy féltékenységgel vádolja őket.

És Norton azt mondta, csak egy kérdés volt. És Pelletier meg Espinoza azt felelte, eszük ágában sincs ilyen sértő vagy gáncsoskodó vagy rossz szándékú kérdésre felelni. És aztán elmentek vacsorázni, és mindhárman többet ittak a kelleténél, boldogok voltak, mint a gyerekek, és a féltékenységről meg annak végzetes következményeiről beszélgettek. És a féltékenység elkerülhetetlenségéről is beszélgettek. És arról, hogy szükség van féltékenységre, mintha a féltékenység valami késő éjszakai készítés volna. Hogy a gyengédségről és a nyílt sebekről

ne is beszéljünk, melyek alkalmanként és bizonyos emberek számára ingyencfalatok. Aztán a kijáratnál taxit fogtak, és tovább diskuráltak.

A taxis pedig, egy pakisztáni fickó, az első percekben csak csendben nézte őket a visszapillantó tükörben, mint aki nem hisz a fülének, aztán a saját nyelvén mondott valamit, és a taxi elhaladt a Harmsworth Park és az Imperial War Museum mellett, majd a Brook Drive-on, aztán az Austral és a Geraldine Streeten ment tovább, majd megkerülte a parkot, ami, akárhogy nézzük is, teljességgel fölösleges volt. És amikor Norton közölte vele, hogy eltévedt, és megmondta, melyik utcákon kell mennie, hogy helyesbítse az irányt, a taxis megint elhallgatott, nem suttogott tovább érthetetlen nyelvén, hogy aztán elismerje: valóban, ez a London névre hallgató labirintus egészen megzavarta.

Ennek hallatán Espinoza arra vetemedett, hogy azt mondja: a taxis akaratán kívül, naná, Borgest idézte, aki egyszer Londont labirintushoz hasonlította. Erre Norton ellentmondott, hogy még jóval Borges előtt Dickens meg Stevenson is ezzel a trópussal utalt Londonra. Ezt azonban a taxis szemlátomást már nem volt hajlandó tolerálni, mert azon nyomban közölte, hogy neki, aki pakisztáni, nem kell ismernie azt a nevezetes Borgest, és az is könnyen lehet, hogy soha életében nem olvasta a nevezetes Dickens és Stevenson urakat, és még az is meglehet, hogy még nem ismeri elég jól Londont meg az utcákat, és ez okból hasonlította labirintushoz; viszont nagyon is tisztában van vele, mit jelent az illendőség meg a tisztesség, és hogy a hallottak alapján a jelen lévő hölgy, vagyis Norton, híján van az illendőségnek meg a tisztességnek, és ennek az ő országában neve is van, mégpedig ugyanaz, ahogy Londonban is hívják az ilyesmit, micsoda véletlen, és hogy ez a név nem más, mint a *kurva*, bár ugyancsak megengedett a *lotyó*, *ribanc* vagy *rüfke* kifejezés is, és hogy az itt jelen lévő uraknak, akik kiejtésükből ítélve nem angolok, ugyancsak van neve az országában, és ez a név pedig a *strici* vagy *kerítő* vagy *futtató*.

Ez a szónoklat, túlzás nélkül állítható, meglepte az archiboldiánusokat, akik csak egy idő elteltével tértek magukhoz; mondjuk hogy a taxis a Geraldine Streetnél átkozódott, ők pedig a Saint George's Roadnál jutottak szóhoz. És a szavak, amelyeket végül sikerült kimondaniuk, a következők voltak: azonnal állítsa meg a taxit, kiszállunk. Vagy inkább: állítsa meg ezt a mocskos kocsit, mi inkább gyalog megyünk. Ezt a pakisztáni késlekedés nélkül meg is tette: amikor leparkolt, lecsapta a taxiórát, és bejelentette utasainak, hogy mivel tartoznak. Ezt az utolsó tettet vagy zárójelenetet vagy elköszönést Norton és Pelletier – akik meglehet, még mindig bénultan álltak a meglepő sértés hallatán – nem gondolták különösnek, Espinozánál azonban jócskán kiverte a biztosítékot, így aztán amikor kiszállt, feltépte a taxi első ajtaját, és erőszakosan kirángatta a vezetőt, aki nem számított efféle reakcióra egy ilyen jól öltözött úrtól. Még kevésbé számított arra az ibériai rúgásözönre, ami záporozni kezdett rá: ezeket először csak Espinoza osztotta, de aztán amikor elfáradt, Pelletier is beszállt, Norton kiáltozása ellenére, aki azt hajtogatta, hogy az erőszak nem old meg semmit, sőt ellenkezőleg, a verés után a pakisztáni csak még jobban utálja majd az angolokat, ám ez szemlátomást nem hatotta meg Pelletier-t, aki nem volt angol, és még kevésbé Espinozát, bár miközben rugdosták a pakisztánit, *angolul* sértegették, és a legcsekélyebb mértékben sem izgatta őket, hogy az ázsiai összegörnyedve fekszik a földön, egy rúgás meg még egy rúgás, dugd föl az iszlámot a seggedbe, ott a

helye, ez a rúgás itt Salman Rushdie-ért (e szerzőt amúgy mindketten inkább rossznak gondolták, ám úgy vélték, helyes, ha megemlítik), ez a rúgás a párizsi feministák kedvéért (a kurva életbe, álljatok már le, kiáltotta nekik Norton), ez a rúgás a New York-i feministák kedvéért (a végén megölik, kiáltotta nekik Norton), ez a rúgás Valerie Solanas szelleme kedvéért, te rohadt szemétláda, és így tovább, míg a pakisztáni el nem vesztette az eszméletét, és feje a szeme kivételével minden nyílásából vérzett.

Amikor abbahagyták a rugdosást, néhány pillanatig életük legkülönösebb nyugalomban fürdöztek. Olyan volt, mintha végre megejtették volna a *ménage à trois*-t, amiről annyit fantáziáltak.

Pelletier úgy érezte magát, mint aki élvezett. Espinoza árnyalatnyi különbséggel úgyszintén. Norton, aki a sötétben nézte, de nem látta őket, mintha többszörös orgazmust élt volna át. A Saint George's Roadon elhaladt néhány kocsis, ám ők láthatatlanok maradtak mindenki előtt, aki abban az órában autón ment el mellettük. Az égen egyetlen csillag sem látszott. Mégis világos volt az este: mindent részletesen láttak, még a legapróbb dolgok körvonalait is, mintha egy angyal hirtelen éjjellátó szemüveget tett volna rájuk. Bőrüket simának érezték, érintésre lágynak, pedig a valóságban mindhárman izzadtak. Espinoza és Pelletier egy pillanatig azt hitte, megölték a pakisztánit. Szemlátomást Norton agyán is ilyesmi futhatott át, mert a taxis fölé hajolt, és a pulzusát kereste. A mozgás, a lehajlás úgy fájt neki, mintha minden csont elmozdult volna a lábában.

Egy társaság érkezett dalolászva a Garden Row felől. Nevetgéltek. Három férfi és két nő. Ők nem mozdultak, csak a fejüket fordították arra, és vártak. A csapat elindult feléjük.

– A taxi – mondta Pelletier –, a taxihoz jönnek.

Csak ebben a pillanatban vették észre, hogy világít a taxi belső lámpája.

– Gyerünk – mondta Espinoza.

Pelletier átkarolta Norton vállát, és segített neki felállni. Espinoza már a volánnál ült, és sürgette őket. Pelletier betuszkolta Nortont a hátsó ülésre, aztán ő is beült. A Garden Row-i csapat egyenesen arrafelé tartott, ahol a taxis hevert.

– Él, lélegzik – mondta Norton.

Espinoza beindította a kocsit, és eltűntek onnan. A Temze túloldalán, az Old Marylebone környéki egyik kis utcában hagyták a taxit, és egy darabig gyalogoltak. Szerettek volna beszélni Nortonnal, hogy elmagyarázzák neki, mi történt, de a lány még azt sem engedte meg, hogy hazakísérjék.

Másnap reggel, miközben bőséges reggelijüket fogyasztották a szállodában, valamiféle hírt kerestek a lapokban a pakisztáni taxisról, de sehol sem említették az esetet. Reggeli után a bulvárlapok nyomába eredtek, de azokban sem találtak semmit.

Felhívták Nortont, aki már nem tűnt olyan dühösnek, mint éjjel. Azt bizonygatták, hogy aznap délután sürgősen találkozniuk kell. Hogy valami fontosat kell elmondaniuk neki. Norton azt felelte, hogy ő is szeretne valami fontosat elmondani. Hogy agyonüssék az időt, jártak egyet a környéken. Pár percig azzal szórakoztatták magukat, hogy a Middlesex Hospitalnál a ki-be járó mentőautó-

kat bámulták, minden bejövő betegen és sérültön a helybenhagyott pakisztáni vonásait vélték fölfedezni, mígnem ráuntak, és immár nyugodtabb lelkiismerettel sétára indultak a Charing Crosson a Strand irányába. Ahogy ilyenkor természetes, bizalmas vallomásokat tettek. Kölcsonösen kitárták a szívüket. Leginkább az aggasztotta őket, hogy a rendőrség a nyomukra akad, és végül elkapja őket.

– Mielőtt kiszálltam a taxiból – vallotta be Espinoza –, egy zsebkendővel letöröltem az ujjlenyomataimat.

– Tudom – felelte Pelletier –, láttalak, és én is ugyanazt csináltam: letöröltem az ujjlenyomataimat, és Liz ujjlenyomatait is.

Újra meg újra végigvették – egyre nyugodtabban – azon események láncolatát, amelyek addig sodorták őket, hogy végül megverték a taxist. Pritchard, ez kétségtelen. Meg a gorgó, az ártatlan és halandó Medúza, akit elválasztottak halhatatlan nővéreitől. Meg a burkolt és nem annyira burkolt fenyegetés. Meg az idegesség. Meg annak a tudatlan nyomorultnak a sértegetése. Jól jött volna egy rádió, hogy értesüljenek a legfrissebb eseményekről. Arról az érzésről is beszéltek, ami mindkettőjükön úrrá lett, amikor a földön fekvő testet ütötték. Az álom és a szexuális vágy keveréke. Talán arra vágytak, hogy megbasszák azt a szerencsétlent? Dehogyan! Sokkal inkább olyan volt, mintha saját magukat basznák. Mintha önmagukban kotorásznának. Hosszú körömmel, üres kézzel. Bár ha az embernek hosszú a körme, még nem jelenti azt, hogy feltétlenül üres volna a keze. Ők azonban ebben az álomféleségben csak kotorásztak, kotorásztak, szövegetet szagatva, ereket tépve és létfontosságú szerveket tönkretéve. Hogy mit keresnek? Nem tudták. És abban a pillanatban nem is érdekelte őket.

Délután találkoztak Nortonnal, és mindent elmondtak neki, amit csak tudtak vagy amitől tartottak Pritcharddal kapcsolatban. A gorgó, a gorgó halála. A szétrobbanó nő, aki kiszípolyoz. A lány hagyta, hadd beszéljenek, míg ki nem fogtak a szavakból. Aztán megnyugtatta őket. Pritchard a légynek sem tudna ártani, mondta. Nekik Anthony Perkins jutott eszükbe, aki váltig állította, hogy a légynek sem tudna ártani, aztán történt, ami történt, de inkább nem vitakoztak, és meggyőződés nélkül elfogadták a lány érveit. Aztán Norton leült, és azt mondta, hogy arra nincs magyarázat, ami az éjjel történt.

Hogy eltereljék bűnösségükről a figyelmet, megkérdezték, tud-e valamit a pakisztániról. Norton azt felelte, igen. Egy tévécsatorna híreiben tudósítottak róla. Egy baráti társaság, talán az, amelyik a Garden Row felől jött, rátalált a taxisra, és rendőrt hívott. Négy bordája eltört, agyrázkódása van, eltört az orra, és elvesztette a teljes felső fogsorát. Most kórházban van.

– Én tehetek róla – mondta Espinoza –, a sértegetéseitől elvesztettem a fejem.

– Az lenne a legjobb, ha most egy darabig nem találkoznánk – mondta Norton –, alaposan el kell gondolkoznom ezen a dolgon.

Pelletier egyetértett, Espinoza azonban továbbra is önmagát okolta: hogy Norton nem akar vele találkozni, az teljesen jogos, az azonban nem, hogy Pelletier-vel se találkozzon.

– Elég a hülyeségekből – súgta oda neki Pelletier, és Espinoza csak ekkor döbent rá, hogy valóban ostobaságokat hord össze.

Még aznap este ki-ki hazautazott.

Espinoza, amint Madridba ért, kisebbfajta ideg-összeroppanást kapott. A taxiban, amely hazafelé vitte, sírva fakadt, és bár tapintatosan eltakarta szemét, a taxis észrevette, hogy sír, és megkérdezte, mi baja, rosszul van-e.

– Jól vagyok – mondta Espinoza –, csak egy kicsit ideges.

– Idevalósi? – kérdezte a taxis.

– Igen – felelte Espinoza –, madridi vagyok.

Egy ideig egy szót sem szóltak. Aztán a taxis megint támadásba lendült, és megkérdezte, érdekli-e a foci. Espinoza azt felelte, nem, sosem érdekelt se a foci, se más sport. Majd hozzátette, csak hogy ne vágja el hirtelen a beszélgetés fonálát, hogy előző este majdnem megölt egy embert.

– Ne mondja – csodálkozott a taxis.

– De igen – felelte Espinoza –, majdnem megöltem.

– De miért? – kérdezte a taxis.

– Hirtelen felindulásból – mondta Espinoza.

– Külföldön? – kérdezte a taxis.

– Igen – felelte Espinoza, és most először fölnevetett –, nem itt, nem itt, és a pasasnak nagyon fura foglalkozása volt.

Pelletier-nek viszont egy kis ideg-összeroppanása sem volt, és a taxissal sem beszélt, aki hazavitte a lakásába. Amint hazaért, lezuhanyozott, és készített magának egy kis olasz tésztát olívaolajjal és sajttal. Aztán átnézte az e-mailjeit, válaszolt néhány levélre, és egy ifjú francia író regényével – leginkább jelentéktelen volt, de szórakoztató – meg egy irodalomtudományi lappal bújt ágyba. Csakhamar elaludt, és a következő, nagyon különös álmot látta: házások voltak Nortonnal, és egy tágas házban laktak egy sziklaszirt közelében, ahonnan egy fürdőruhás emberekkel zsúfolt strandot lehetett látni; az emberek napoztak vagy úsztak, nem távolodtak el túlságosan a parttól.

A napok rövidek voltak. Ablakából szinte mindig naplementét és napfelkeltét látott. Norton olykor a szobájához ment, és mondott valamit, de sosem lépte át a küszöböt. A strandolók mindig, mindig ott voltak. Néha az volt a benyomása, hogy este sem mennek haza, vagy hogy amikor besötétedik, mind együtt mennek el, hogy aztán hosszú sorban visszatérjenek, még mielőtt felkel a nap. Máskor, ha lehunyta szemét, sirályként repült végig a tengerpart fölött, és közelről látta a fürdőzőket. Mindenféle akadt közöttük, bár főként felnőttek, harmincasok, negyvenesek, ötvenesek, és szemlátomást mind jelentéktelen dolgokkal foglalatostkodtak, például beolajozták a testüket, szendvicset ettek, és inkább udvariasságból, mint érdeklődésből egy barátjuk, egy rokonuk vagy egy törülközőszomszédjuk beszélgetését hallgatták. Olykor azonban, bár csak óvatosan, a fürdőzők felkeltek, és egy-két pillanatra a látóhatárt szemlélték: a nyugodt, felhőtlen, áttetszően kéklő látóhatárt.

Amikor Pelletier kinyitotta szemét, eltűnődött a fürdőzők viselkedésén. Egyértelmű volt, hogy várnak valamire, de azt azért nem lehetett mondani, hogy a várakozás felőrölné az életüket. Egyszerűen csak bizonyos időközönként éberebb lett a figyelmük, tekintetük egy-két pillanatra a látóhatárt kémlelte, aztán különösebb habozás vagy tétovázás nélkül visszasüppedtek a tengerpart idősodrába. Pelletier a fürdőzők figyelésébe merülve megfeledkezett Nortonról, talán abban bízott, hogy úgyis ott van a házban, és ezt igazolták a hangok, amelyek

a lakás belsejéből vagy épp azokból a szobákból szűrődtek át, melyek ablakai a mezőre vagy a hegyre, s nem a tengerre vagy a zsúfolt strandra néztek. Aludt, és erre akkor jött rá, amikor már jócskán belemerült az álomba, mégpedig egy széken ülve, az íróasztala és az ablak mellett. És bizonyosan csak néhány órát aludt, még amikor lement a nap, akkor is igyekezett a lehető legtovább ébren maradni, tekintetét a strandra szegezve, mely most fekete vászonná vagy egy kút mélyévé változott, és azt fürkészte, hátha megpillant valami fényt, egy lámpás rajzát, egy máglya imbolygó lángjait. Elveszítette időérzékét. Ködösen felrémlt előtte egy zavaros jelenet, mely szégyennel töltötte el, ugyanakkor lelkesítette is. A papírok az asztalán Archiboldi kéziratok voltak, legalábbis úgy vette őket, bár amikor átnézte, rájött, hogy franciául vannak írva, nem németül. Mellette telefon állt, mely sosem csörgött. A napok egyre forróbbak voltak.

Egy délelőtt, már dél felé látta, hogy a fürdőzők abbahagyják, amivel épp foglalkoznak, és szokásuk szerint mind egyszerre a látóhatárt nézik. Semmi sem történt. Ám a fürdőzők most először sarkon fordultak, és kezdtek elszállingózni a strandról. Néhányan két domb között, egy földúton indultak el, mások a nyílt mező felé tartottak, bokrokba és kövekbe kapaszkodva. Egypáran a hegyszoros irányában tűntek el, és Pelletier ugyan nem látta őket, de tudta, hogy lassan mászni kezdenek. A strandon egyetlen test maradt csupán, egy sötét folt, mely egy sárga gödörből domborodott ki. Pelletier egy pillanatig azt latolgatta, vajon helyes volna-e lemenni a strandra, és a helyzet megkövetelte minden elővigyázatossággal eltemetni a testet az üreg mélyére. Ám csak elképzelte a strandig vezető hosszú utat, és máris izzadt, egyre hevesebben izzadt, mint amikor kinyílik a csap, és már nem lehet többé elzárni.

És akkor látta, hogy a tenger megremeg, mintha a víz is izzadna, vagyis mintha forrni kezdene. Alig észrevehető forrás volt ez, amely eloszlott a hullámok közt, majd felhágott a hullámok hátára, melyek elsimulnak majd a tengerparton. És akkor Pelletier érezte, hogy szédül, és méhek dongtak benne. Amikor pedig a méhek zümmögése elcsitult, még annál is rosszabb csönd telepedett a házra és a ház környékére. És Pelletier Norton nevét kiáltotta, őt hívta, de senki sem jött a hívására, mintha a csend elnyelné a segélykiáltását. És akkor Pelletier sírva fakadt, és látta, hogy a fémes tenger mélyéről egy szobor maradványai emelkednek ki. Formátlan, hatalmas kődarab, melyet lekoptatott az idő meg a víz, ám amelyen még teljesen világosan kivehető volt egy kéz, egy csukló, az alkar egy darabja. És ez a szobor kiemelkedett a tengerből, és a tengerpart fölé magasodott, és iszonyatos volt, és egyszersmind nagyon szép.

Úgy látszott, Pelletier és Espinoza néhány napig még külön-külön is gyötrődik a pakisztáni taxis ügye miatt, amely úgy keringett rossz lelkiismeretük körül, mint egy szellem vagy mint valami elektromos kisülés.

Espinoza azon tűnődött, viselkedése vajon nem azt fedte-e fel, amilyen ő valójában, jelesül hogy xenofób, erőszakos jobboldali. Pelletier rossz lelkiismeretét viszont az súlyosbította, hogy akkor is rugdosta a pakisztánit, amikor az már a földön feküdt, ami őszintén szólva sportszerűtlennek tűnt. Vajon mi szükség volt rá?, tanakodott. A taxis már megkapta, amit érdemelt, és fölösleges volt, hogy az erőszakot további erőszakkal tetézzék.

Egy este hosszan beszéltek telefonon. Egymás elé tárták félelmeiket. Aztán vigasztalták egymást. Ám alig néhány perc múlva megint csak az incidens fölött sajnálkoztak, akármennyire meg voltak is győződve a lelkük legmélyén arról, hogy a pakisztáni az igazi jobboldali és nőgyűlölő, hogy a pakisztáni az erőszakos, hogy a pakisztáni az intoleráns és nevetlen, hogy a pakisztáni kereste magának a bajt egyszer és mindenkorra. Igazság szerint ha ezekben az esetekben a taxis fizikai valójában megjelent volna előttük, bizonyosan megölik.

Hosszú időre meg is feledkeztek hetenkénti londoni utazásaikról. Megfeledkeztek Pritchardról meg a gorgóról. Megfeledkeztek Archimboldiról, akinek neve általuk nőtt nagyra. Megfeledkeztek tanulmányaikról, melyeket rutinszerűen és kelleetlenül írtak, és amelyek nem is annyira a saját tanulmányaik voltak, mint a tanítványaiké vagy a tanszékük tanársegédeié, akiket végleges szerződések vagy fizetés-emelések ködös ígéretével szereztek meg az archimboldiánus ügy számára.

Egy kongresszus alkalmával mindketten meglátogattak egy berlini bordélyt – közben Pohl „Archimboldi és a szégyen a háború utáni német irodalomban” címmel tartott előadást –, és lefeküdtek két szőke lánnyal: nagyon magasak és hosszú lábúak voltak. Amikor éjfél körül távoztak, olyan elégedettnek érezték magukat, hogy dalra fakadtak, mint két gyerek a zuhogó esőben. A kurváknál szerzett élmény, mely új volt az életükben, több ízben megismétlődött különféle európai városokban, végül pedig mindkettejük városának mindennapjaiba is betelepedett. Meglehet, mások a tanítványaikkal feküdtek volna le. Ők, akik félték, hogy szerelmesek lesznek, vagy félték, hogy megszűnnek szeretni Nortont, inkább a kurvák mellett döntöttek.

Pelletier Párizsban interneten kereste őket, és szinte mindig optimális eredménnyel járt. Espinoza Madridban az *El País* szabadidő-mellékletének hirdetését olvasgatva talált rájuk; a lap legalább ebben a tekintetben megbízható és hasznos szolgáltatást nyújtott, nem úgy, mint kulturális mellékletében, melyben szinte sosem írtak Archimboldiról, és portugál hősök hemzsegték benne csakúgy, mint az *ABC* kulturális mellékletében.

– Jaj – panaszkodott Espinoza a Pelletier-vel folytatott beszélgetéseiben, talán mert vigaszt remélt –, Spanyolország mindig is provinciális volt.

– Valóban – felelte Pelletier, miután pontosan két másodpercig gondolkodott a válaszon.

Ám a kurvákkal való kalandozásból sem kerültek ki sértetlenül.

KUTASY MERCÉDESZ fordítása

Nagy Szulejmán belei

Szigetváron természetesen a vár a legérdekesebb, amelyet 1566-ban vett ostrom alá az oszmán sereg Nagy Szulejmán – ha nem is a legnagyobb, de az egyik legnagyobb szultán, hadvezér, költő és törvényhozó egy személyben –, a nagy uralkodó parancsnoksága alatt. Pontosan ekkor aratott diadalt a világon – a „világ” szón itt Magyarországot és Lengyelországot értem – a Szulejmánról szóló kosztümös sorozat. Igazi történelmi szappanopera, tele pompás ruhákkal és díszletekkel, jobban mondva igazából keleti tévés divatbemutató, csak éppen dögunalmas, mint minden tévésorozat, pedig az a történelmi korszak egyáltalán nem volt unalmas, nagyon is izgalmasnak látszott a magyar városokból és falvakból vagy a fogazott bástyák tetejéről.

De van-e olyan hely Magyarországon, ahol nem bukkan az ember az egész XVI. századot végigkísérő török–magyar harcok csatamezőire és a százötven éves hódoltság nyomaira? Van néhány fő motívuma a magyar történelemnek, ezek egyike a törökökkel vívott háború. A lengyeleknek ez csak a Sienkiewicz-regények és a *Wolodyjowski úr* című sorozat jeleneteiből meg a Bécs alatti nagy győzelem legendájából ismerős, Magyarországon viszont tapintható, amikor az ember fölkeresi a csatamezőket, az ostromlott és elfoglalt várak romjait, sőt még akkor is, amikor meleg vizes fürdőkben áztatja a tagjait, hisz a török megszállók fedezték fel az egészségre oly üdvös hatással lévő gyógyforrásokat. Magyarországot járva néha olyan érzése van az embernek, mintha egyetlen nagy harctéren kóborolna, hatalmas emlékparkon utazna át, sírok és emlékművek óriási kiállítását nézné végig. Valahányszor Magyarországon járok, arra a meggyőződésre jutok, hogy ennek az országnak sokkal hosszabb és szövevényesebb a története, mint Lengyelországé, de Lengyelországban persze nem utazgatok olyan megszállottan, mint Magyarországon, Lengyelországban kerülöm a mártíromság emlékműveit, Magyarországon pedig ilyenek után szaglászom.

Tehát Nagy Szulejmán megostromolta Szigetvárt. A régi metszeteken jól látható, hogy tényleg víz vette körül, csak hidakon lehetett megközelíteni, de a vereség e kiváló stratégiai helyzet ellenére is elkerülhetetlen volt, mert a törökök nagyjából negyvenszeres túlerővel támadtak. Ez természetesen nagyon jól illik a hős várvédők legendáriumába, a védelmet viszont aligha könnyíti meg. Ámuldozhatunk az ostromlott várban rekedt katonák hősiességén, hisz mind-egyikükre egy regiment janicsár jutott, de tőlük feltehetően távol állt az áhítatos rajongás. Zrínyi Miklós, az egyik legkiválóbb magyar hadvezér és nemzeti hős, mondhatni, a magyar történelem celebje védte a várat. Mindkét hadvezér életével fizetett a szigetvári csatáért. Szulejmán a török táborban halt meg, mert már

Részlet a szerző magyar trilógiájának harmadik, *Lángos a jurtában* című kötetéből.

benne volt a korban – ezt egyébként jó pár napig titkolták, nehogy rossz hatással legyen a hír a seregében viaskodó katonák harci szellemére –, Zrínyi pedig a legendás kirohanásban esett el, amikor pár száz megmaradt katonájával öngyilkos módon kirontott a janicsárok tömegébe. Többször is megörökítették ezt a jelenetet a magyar történelemben, legendák és festmények születtek róla, mint például Johann Peter Krafft vagy Székely Bertalan művei, de Hollósy Simon kevésbé ismert képét is említhetném. Mindenesetre Szigetvár védelme olyan nagyszabású legenda, mint Sienkiewicz Kamieniec Podolski védelméről szóló története – mindkét ostrom hősies volt, mindkettő török győzelemmel végződött, a védők száma pedig mindkét esetben nevetségesen kevés volt a százezres oszmán sereghöz képest, és mindkét helyen elesett a védők vezére. Szóval mindez tökéletesen beleillik a szép vereségek közép-európai történetébe.

Ma már igazából csak a falak állnak a várból, azok is olyan megviseltek, mint egy szétvert zongora billentyűi. Nincs körülötte vizesárok, ez persze az első pillanatban csalódást kelt, bent pedig valami parkszerűséget alakítottak ki, ahol a történelmen való merengést segítő csend és üresség honolt azon a forró júniusi napon. A kihalt tér közepén, ahol záporozó lövedékek között kellett kirohanniuk a magyar katonáknak, Zrínyi elég különös lovas szobra áll, amelyet 1968-ban készített Somogyi József. Zrínyi meg a ló is csont és bőr, mintha a végét járná mindkettő, de valószínűleg nem azért, mert éheztek az ostrom alatt, hanem azért, mert ilyen stílusa volt annak a szobrásznak: minden alakja ugyanolyan anorexiás. Bár el kell ismerni, hogy a Dunaújvárosban látható, öt aratót ábrázoló, tartalmában és formájában is szocialista műve kádári propagandakicsengése ellenére is bizonyos értelemben nagyszerű: három sovány nő és két nem kevésbé sovány, vagy talán még soványabb férfi áll (mert a nőknek legalább széles a csípőjük, kiáll a fenekük, a mellük meg nagy, gömbölyű) gereblyével és kaszával a kezében. A férfiak sapkája lapos sisakra vagy megfordított tálakra emlékeztet, a nőknek nincs fejfedőjük. Szinte egyformák, az arcuk szenttelen, mintha a mezőgazdasági munkások – bár igazából ez a népköztársaság minden állampolgáráról elmondható – egyformák lennének, hisz nincs semmi különbség a kinézetükben, orwellien uniformizáltak, mintha kémcsőben tenyésztették volna ki őket. Zrínyi lova a szigetvári emlékművön még csak nem is hasonlít lóra, inkább valamilyen fantasztikus állatra emlékeztet, mintha nem is a mitológiából, hanem egy fantasyregényből vagy filmből lépett volna elő: az ember hú barátja, keresztezve egy hosszú, nyújtott nyakú, tátott szájú, vicsorgó szörnyeteggel, a fogai közül pedig nyilván rémséges üvöltés tör elő. Ez a ló ugyanis nyilvánvalóan nem nyérít, hanem rettenetesen üvölt, és ki tudja, nem okád-e rögtön tüzet. Zrínyi pedig merev tartással ül rajta, a jobb kezében kard. Izgatott már egy ideje, kire hasonlít a lovon ülő Zrínyi, végül rájöttem, hogy *A trónok harcából* ismert úgynevezett fehér lényekre: mintha élők lennének, mégis holtak; holtak, de még mindig élnek, mintha Zrínyi már elesett volna, a lovával együtt, haláluk után pedig emberi-állati zombiként tértek volna vissza Szigetvárra.

Természetesen fürdő volt a várromok mellett, de sokkal érdekesebbnek találtam a Makovecz Imre tervei alapján készült központot, nyilván azért, mert minden Makovecz-épület különös, jobban mondva elképesztő. Bár talán túlzok, de annyi munkáját láttam már, és alapjában véve mindegyik annyira hasonló volt,

hogy igazából már nem is tettek rám mély benyomást. Igaz, Makoveczet nem lehet összetéveszteni senkivel; ennek az épületnek kétségkívül volt saját stílusa, ugyanakkor maga az építész is egyedülálló mint a magyar nacionalizmus és az újpogány misztika élő emlékműve – már ameddig élt –, ugyanakkor az úgynevezett organikus építészet vezető egyénisége, aki igazi ázsiai sámánizmust vitt a műveibe. Évekig bámultam döbbenetben a műveit, de csodáltam is azt, hogy ilyen következetesen agyal ki látványos és a legkevésbé sem praktikus épületeket azokkal az aránytalanul nagy, gyakran félrecsúszott kupolákkal, hullámozó oszlopcsarnokokkal, kórházfehér homlokzatokkal, angyalszárnyakkal vagy talán kiterjesztett, mozdulatlan turulszárnyakkal, melyek a bejárat fölött vagy az épület csúcsán láthatók, de sosem hoztak megnyugvást, mindig irritálóak, nyugtalanítóak. De Makovecz szokványossá vált számomra, még a legelborultabb épületei is kezdtek untatni. Szigetváron valahogy mégis meglepett, mert ez az épülete (előtte természetesen Zrínyi-emlékmű állt, amelyen magasra emeli a bal kezét a hős, mutatva a roham célját, a jobbában pedig kardot tart) egész egyszerűen tetszett. A kissé banális – különösen Makoveczhez képest kevésbé eredeti – épület mindkét oldalán nagy betontornyok állnak, rajtuk furcsa, beüvegezetlen nyílások, mintha a szemünk sarkából kicsorduló könnycsepp alakjára emlékeztető kis ablakok lennének. *A Gyűrűk Ura* építményeire, talán Mordor tornyaira hasonlítanak, melyek csúcsán Szauron égő szeme pulzál, vagy Argonath kapujára, a két harcos hatalmas alakjára: a jobb kezükben harci bárdot tartanak, a balt római üdvözlésre emelik. Belül viszont kihaltnak, elhagyatottnak látszott az egész, nem volt ott senki két férfin kívül, az egyiket portásnak vagy biztonsági őrnek néztem, a másikat melósnak, aki a soha véget nem érő munkaszünetét tölti. Unottan, de azért éberem ültek a lépcsőn, kimondatlanul is azt az üzenetet küldve, hogy itt senkit sem látnak annyira szívesen, és jobb lenne, ha nem zavarnánk meg ezt a semmittevést, amit csak néha szakított meg egy-egy szó.

Az egész épület néptelen és sötét volt, láthatóan senki sem szánta rá magát arra, hogy idejöjjön és merítsen a kultúra e forrásából, de azért megengedték nekünk, hogy benézzünk a koncertterembe, a kísérorék pedig felkapcsolta a vilnyit: ésszerűen megtervezett nagy terem volt, ami újabb meglepetésként ért, bár persze nem tudom, milyen az akusztikája, hogyan boldogul a zenekar, ha itt lép fel, de mindez rendes, bár talán fölösleges létesítmény benyomását keltette.

Ám nem is Szigetváron éreztem igazán furcsán magam, hanem néhány kilométerre északra, a Kaposváron át a Balaton déli partjára vezető 67-es út mellett, a bal oldalon lévő Török–Magyar Barátság Parkjában. Ebben a parkban nincsenek fák, mert ez az emlékezet és a barátság parkja, törökül Türk–Macar Dostluk Parkı; a kétnyelvű táblán olvasható információ szerint pedig 1994-ben létesítették. Itt van az a hely, ahová eltemették Nagy Szulejmán, azaz Osmanlı padişahı Kanunı Sultan Süleyman szívét és belső szerveit. Elég szerény hely ez egy ilyen nagy uralkodó számára, egy kétsávos országút mellett, szinte kint a prérin, ahol traktorok és kisteherautók zötykölődnek el mellette. Szóval nem olyan nagy szám, még akkor sem, ha figyelembe vesszük, hogy nem az egész szultánt temették ide, hanem csak a belső szerveit.

A szultán holttestét ugyanis – aki előtt fél Európa reszketett a XVI. században, a mai Európa lakói pedig nyilván annyit tudnak róla, amennyi a sorozatból ájtott

– Sztambulba vitték a halála után, ott nyugszik mindmáig kizsigerelve, míg a belső szervei magyar földben találtak örök nyugalomra. Jobban mondva nem is vagyok biztos abban, hogy bármilyen formában is léteznek még ezek a belső szervek, ha figyelembe vesszük azt, hogy majdnem ötszáz év telt el azóta, de formálisan itt vannak eltemetve.

„Szigetvár nem csak egy közönséges erődítmény – mondja a sorozatban a haldokló Szulejmán –, ez a hitem és a reményem”, bár a néző sajnos nem láthatja Szigetvár ostromát, a halál, a szenvedés és a vér nem kerülhet képernyőre, nincsenek semmiféle csatajelenetek, csak valahol a háttérben vehető ki a számítógéppel, elég ügyetlenül odarajzolt vár, amint lángnyelvek csapnak föl belőle. A sorozat bazári ócskasága az utolsó részben hág a tetőpontjára, amikor Szulejmán majdnem egy óra hosszat haldoklik, először a halálos ágyán fekszik, aztán egy osztályon aluli látomásban díszes öltözékben vonul a réten át, mellette pedig fehér ló léptet. Sajnos egyik jelenetben sem örökítik meg azt, hogy kiszedik a szultánból a szívét és a beleit, mert ez családi mozi, a török szabók és fodrászok ügyességét mutatja be, nem a hatalomról, a háborúról, a gyűlöletről és a halálról szól.

A szív, a belek, a máj és más lágy részek sírja rendkívül szerény a Török–Magyar Barátság Parkjában, a normál méretű sírkő bármelyik temetőben elmenne, a sírt pedig csak föld borítja impozáns kőlap helyett. Furcsán néz az ember a belső szervek nyughelyére – bizonyos értelemben mintha egy ember sírja lenne, bár csak részben, de ugyanúgy nem tarthatjuk teljes értékűnek azt a sztambuli sírt sem és egyetlen más helyet sem, ahol a szívüktől megfosztott embereket tették el, hogy aztán a szívüket ereklye formájában hantolják el.

A belső szervek mauzóleuma előtt, hiszen ez elsősorban „a barátság parkja”, két nagy dombormű áll egymás mellett, testvériesen, és *en face* ábrázolják az 1566-os dráma hőseit, Zrínyit és Szulejmánt. Mindkettő hatalmas, és mintha azonos méretűek lennének, de Zrínyi arca egyértelműen nagyobb, talán nem is annyira duzzadt, mint inkább puffók. Nyilván nem volt sovány férfi, amilyenek a másik szobrász, Somogyi akarta látni, hanem inkább férfias (és persze daliás), természetes, amint az a korabeli grafikákon is látható. A portréból ítélve a másik Zrínyi, a szigetvári hős dédunokája soványnak mondható. Ő is nagy hadvezér, ráadásul költő is volt, aki eposzt írt a vár védelméről és hős felmenőjéről; ő is tragikus halált halt, de nem heroikus küzdelemben, hanem vadászaton. Szulejmán arca hosszúkás és aszott, sokkal kisebb Zrínyi fejénél, de talán azért lett ilyen, mert egy méretes turbán foglalja el a dombormű jelentős részét. Mindenesetre Szulejmán nagyon gyászosan, betegesen néz ki ezen az ábrázoláson, egyáltalán nem furcsállja az ember, hogy 1566-ban meghalt.

Elindultunk Szigetvárról délnek, a Dráva felé, hogy kerüljünk egyet, útba ejtve Sellyét, Harkányt és Siklóst, vagyis elnézzünk a horvát határ mellett elhelyezkedő Ormánságba. Céltalannak látszik ez a kitérő, tulajdonképpen vissza akartam menni majd’ tíz év után Vajszlóba és Piskóra, meg akartam nézni, hogy még mindig olyan elhagyatott helyek-e, amelyekről megfélekedett az Úristen vagy legalábbis Budapest. És alighanem még inkább leépült ez a világ Magyarország perifériáján, sőt Európa perifériáján, mert ez az Európa nem is tudja, hogy létezik a határain belül olyan hely, mint Piskó, ahol komolyabb befektetés nélkül forgathatnának filmeket távoli háborúkról. Házak álltak az út mellett, a tetejüket pedig

mintha valamiféle implózió szippantotta volna be. Olyanok voltak a málló falak, mint a sömörtől pusztuló emberi bőr, a leváló festék hólyagjai éktelenkedtek rajtuk; dülöngéltek a földbe süllyedt, rozoga házak, mint a falusi boltból hazatántorgó részegek. Ez már nem is házsor volt, csak falusi slum, ahonnan talán már minden állat elmenekült, bár tényleg csak néhány kilométerre, a határfolyó mellett húzódik a hosszú és keskeny alakjával hatalmas gilisztára emlékeztető Duna-Dráva Nemzeti Park, ahol állítólag – mint az információs táblákon olvastam – számtalan nagyon érdekes madárfaj él: a legkülönbözőbb gémekek, bakcsók, fekete gólyák, barna rétihéják, gyurgyalagok, lappantyúk és barázdabillegetők. Itt csak az emberek maradtak, mert az állatoknak könnyebb volt elmenekülniük. A nyári hőség idején, amelyet 2015 nyarán is átélhettünk, talán még ki lehet bírni valahogy ezekben a házakban, talán még azok a málló falak is enyhületet adnak, itt kifújhatja magát az ember, az viszont lehetetlennek látszott, hogy a szeles, esős őszt vagy a fagyos telet is itt lehet tölteni. Bár a Tarr Béla *Sátántangó* című filmjében látható vidéki táj, amelyet harc nélkül adott át Isten a címszereplő Sátánnak, rémisztőnek és depressziósnak látszott, Piskóhoz képest barátságos és meghitt. Úgy nézett ki ez az egész színtér, mint egy posztapokaliptikus társadalmi film pontos útmutatások szerint elkészített díszlete, mert ez a valóság: Piskón nem háborús vagy kozmikus, hanem pontosan társadalmi apokalipszis következett be. A házak omladékai előtt időnként félmeztelen fiatal emberek kis csoportjai tűntek föl, és rozsdás autóroncokban turkáltak. Úgy néztek ki, mint egy nagy favela lakói, és simán el lehetett képzelni róluk, hogy rögtön kirántják a pisztolyt az övük mögül. Rájuk néztem, és arra gondoltam, hogy kétszáz kilométerre a Lánchídtól és a Parlament világhírű épületétől megtalálhatjuk kicsiben Rio de Janeiro külvárosait. Mindenki utánunk fordult, bamba kíváncsisággal és kissé ellenségesen bámultak ránk, végül is betolakodók voltunk, akik nem rossz autóval érkeztek, mintha szafarira indultak volna a harmadik világba, aztán biztos jó ebédet esznek, és kialusszák magukat egy teljesen rendben lévő szállodában. Igen, feszélyezve éreztem magam, nem helyénvaló az ittlétem, mintha riporter lennék, divatos khaki ruhában, aki útnak indul, hogy írjon a nyomorról, a förtelemről és a mocsokról, aztán megrázó fényképekkel és egzaltált tudósításokkal kápráztat el más jóllakott sznobokat, könyveket ad ki távoli rémségekről, ontja a sztorikat a médiában a kirekesztettekéről, végül meg beszáll a kocsijába, és visszatér a jó körületben lévő tiszta házába, útközben pedig még vesz egy szójatejes lattét.

Ez persze nem volt extrém világ, nem lőtték, nem bombázták és gyilkolták a piskóiakat, alig harminc kilométerre már ott volt a harkányi termálfürdő, vártak a siklósi borozók, panziók, éttermek, alig több mint fél óra alatt érhetett az ember autóval oda, ahol már a szibaritizmus és a hedonizmus az úr, de ezt nehéz volt felfogni. Sok ház elhagyatottan állt, a még lakottak előtt itt-ott kifakult ruhák, foszladozó törülközők száradtak, régi, elrongyolódott kanapék álltak a földön, ugyanolyan rozzantak voltak, mint a háztetők; nyilván le lehet rogyini ezekre, és onnan bámulni a hanyatlást, az ürességet és az elmúlást, bár akik itt maradtak, azok nem az elmúláson merengtek, hanem a túléléssel voltak elfoglalva. Ha valaki nem menekült el Piskóról legalább Pécsre, akkor kilátástalanságban él, nincs jövője. Egy nap az utolsó lakója is eltűnik, és kísértetfaluvá válik a környéken nemcsak Piskó, hanem Zaláta, Kemse és Lúzsok is, az egész Ormánság,

„Magyarország zöld szíve”, ahogy a reklámszöveg hirdeti, a föld alá süllyed, és elfelejtik örökre.

Ellentétben Piskóval, Kemsével, Lúzsokkal, sőt Vajszlóval, a környék legnagyobb falujával is, a szentlőrinci út mellett, a közeli Gilvánfán nagyon is zajlott az élet. Ebben a tipikus egyutcás faluban az út mellett sorakoznak a házak szabályosan, de nem olyanok, mint amelyeneket a legtöbb magyar faluban láthatunk, hanem meglepően kicsik, akkorák, mint egy borospince, még az alakjuk is hasonló. Csakhogy senki sem menne Gilvánfára borért, mint ahogy bármi másért sem, hacsak nem egy-két maflásért. Meglepően sok kis portán őrjöngtek agresszív rottweilerek, másutt nyugodtan álltak, de gonosz tekintettel méregették, figyelmesen vizsgálták az utat. A faluban talán mindenki rottweilert tartott, mintha itt iparszerűen tenyésztenék őket, aztán mindet kiképeznék harcra, a házörző vagy inkább a támadó szerepére. Sose láttam egy helyen ennyi rottweilert, sőt talán még egyik faluban sem láttam ennyi kutyát. Rendszerint éhenkórász korcsok sompolyognak az út szélén, idegesen apróznak, rühesek, púpos a hátuk, itt viszont kizárólag fajtiszta kutyákat tartottak, csak úgy ragyogott a fekete szőrük a jól táplált, dagadó izmú jószágoknak. Gilvánfa pedig cigánygettó volt, cigány önkormányzattal és cigány nyomorral, mert alighanem ez az egyik legszegényebb falu az országban.

Lassan haladtunk, mert egy tizenkét év körüli fiú ballagott az utcán, derékig levetkőzve. Matt és sima volt a bőre, nem ragyogott a veritéktől, nem is volt különösebben kigyúrva, de érezni lehetett rajta, hogy a bőre alatt feszülő izmok kőkemények. Egy kutya ment mellette, ez kivételesen nem rottweiler volt, hanem csak egy hatalmas zsemleszínű korcs. Lehet, hogy nem is engedik ki a rottweilereket, nehogy agyonmarják egymást, vagy széttépják az embereket. Elég egykedvű volt ez a kutya, de nem tágított, esze ágában sem volt elszaladni az autó elől, egyébként sem állt szándékukban utat engedni nekünk. Nagyon le kellett lassítanom, óvatosan kerültem el őket, szinte lementem a padkára, mivel itt ők irányították a közlekedést, és azt hiszem, még egy járőr-kocsi elől sem húzódtak volna félre. Amikor előzés közben a fiú felé fordultam, találkozott a tekintetünk, és igazi gyűlöletet láttam benne, még csak nem is agressziót vagy hirtelen haragot, hanem nyugodt, hideg gyűlöletet. A nők, akik ezek előtt a röhejes és rémisztő házak előtt ültek, szintén ellenségesen néztek a lassan haladó autómra. Nem feketébe öltözött fejkendő s öregasszonyok voltak, hanem középkorú nők leengedett hajjal, mellettük pedig valamiféle kővé dermedt férfiak ültek, ők is sötét tekintettel követtek. Mintha az egész falu azt várta volna, hogy mi történik, el tudom-e kerülni a kutyás fiút, vagy rájuk dudálok; ők húzódnak le az útról, vagy én haladok gyáván lépésben mögöttük. Mindenki látszólag bambán állt vagy ült a kerítésnél, de valójában nagyon is koncentráltak, készenlétben várták, hogyan alakulnak az események.

A következő két falu, Magyarmecske és Gyöngyfa is romhalmaz volt, ha már nem is olyan tökéletes, mint Piskó vagy Gilvánfa, de ezeknek is ugyanolyan szép királyi címerük volt, a heraldika valóságos remekművei, mint a római harci jelvények vagy a nehézlovasság lobogói. A lepusztult Magyarmecske oroszlánnal és karddal hivatkozott a címerében, fölötte sisak koronával. Piskó – hallal, tőrökével és kereszttel, Gyöngyfa – tőrökével, kerékkel, kereszttel és nyolcágú csil-

laggal. Emelkedettség és büszkeség volt ezekben a címerekben, én meg azon gondolkodtam, vajon hogy néznek ki ezek a falvak télen, ha nyáron is lidércesek, milyen ott az élet novemberi délutánokon és estéken, decemberi reggeleken, hogy lehet itt átvészelni a januárt, a februárt és a márciust, vagy ilyen helyen nincs más menekülés a világ elől, csak a leghítványabb pálinka és a parabolaantenna? Olyan ronda volt az egész, hogy a Lafarge cég királyegyházai nagy cementgyára bizonyult a környék ékességének. Olyan hatalmas és méltóságteljes, mint egy úrállomás. Ezen a vidéken, a Dráva és a Mecsek között ez volt az építészeti tökély és a testet öltött hatalom: az egész komplexum fölött uralkodó tömb hatalmas középkori bástyára emlékeztetett, a nyolc siló meg olyan volt, mint egy hatalmas gótikus székesegyház égbe nyúló tornya vagy az interkontinentális rakéták teste. Nem idevalósi volt, és szép, mint a Hungrana szabadegyházai gyára Székesfehérvár környékén, ahol cukrot és kukoricakeményítőt, sőt még kukoricaszest is gyártottak. Este volt már, amikor elhaladtam mellette, és úgy ragyogott az egész Hungrana, mint egy úrállomás. Nyugodtan, méltóságteljesen gördültek ki a hatalmas teherautók és a tartálykocsik. Letenyéről indultunk, majd a lustán kanyargó Drávát követtük Csurgón, Berzencén meg az egész Barcsi járáson át, és még mindig a Duna–Dráva Nemzeti Park területén jártunk. Lassan zötykölődtek a falvakban a fosszínú régi Wartburgok és az alvázukkal szinte az aszfaltot súroló, okádékszínű Ladák. Néha eldübörgött méltóságteljesen egy több mint negyedszázados keletnémet IFA teherautó, nagy ritkán elhaladt egy-egy Ikarus, de azok is idősebbek voltak, mint a demokrácia Európa keleti részén. Nem volt itt sok Mercedes vagy Audi, amelyet valahol roncstelepeken szedtek össze – ilyeneket szeretnek összetörni Lengyelországban a falu bikái –, de nem voltak itt nagylegények, tanyasi suttyók, járási huligánok sem, csak kizárólag öregek vagy inkább középkorúak, néha egy gyerek, fiatal anyuka, kizárólag olyanok, akiknek nem volt lehetőségük, kedvük vagy erejük elmenni innen. Szinte minden faluban ott állt a házak előtt a fából vagy keménypapírból készült tábla „Ház eladó”, „Malac eladó”, „Szalonna eladó” felirattal, az ember akár egész életére föltankolhatott disznóhúskészletekkel, némelyik portánál természetesen olyan feliratot is láttam, hogy az egész ház eladó, de hát ki akarna itt házat venni? Vannak olyan régiók Magyarországon, ahol gyakoribb az „eladó” felirat, mint a „bolt”, a „posta”, a „gyógyszertár” vagy a „zöldség-gyümölcs” együttvéve. Hány falun utaztam át, ahol kétségbeesett segélykiáltásként virított az „eladó” felirat a régi elhagyatott házak homlokzatain, a düledező portákra nyíló kapun, a riasztó elhagyatottságot rejtő kerítéseken?

A házak előtt, ahol egykor lakott valaki, öregek ültek a kispadon, és egyszerűen csak bámultak maguk elé, gondolataikban rögzítették a jelentéktelen események krónikáját. Kezüket a combjuk mellé helyezték, ujjaik végét az ülepük alá dugták vagy a kötényükbe rejtették, és alighanem minden erejüket össze kellett szedniük ahhoz, hogy ne görnyedjenek földig, és úgy fordították a fejüket az elhaladó autók után, hogy egy kicsit se kelljen megmozdítaniuk más testrészeiket. Nem kommentáltak semmit, nem szóltak a mellettük ülő férjükhöz vagy feleségükhöz, talán telepatikusan értették meg magukat a másikkal, mert elsajátíthatták ezt a képességet a hosszú évek alatt, miközben együtt töltötték az üres időt. Szótlatlanul figyelték a világot, talán még le is vontak bizonyos következteté-

seket, bár talán inkább csak regisztrálták a forgalom élénkülését – így nézett ki a Barcsi járásban az öregség, így váraoztak a nyugodt halálra.

Más falvakban viszont, mintha más országban járnék, nagyon is zajlott az élet, rikító színekben, robbanásveszélyesen fortyogott. Mintha különválasztották volna a nyugdíjasok meg a gyerekek és a fiatalok falvait, melyek közé láthatatlan határt vont egy komor antiutópia szerzője. Azokban az ifjúsági falvakban szinte elvakított a rózsaszín árnyalatok egyszerűen felfoghatatlan tobzódása. Minden tizenéves lány rózsaszín hercegnő volt, ilyennek öltöztek tetőtől talpig a kínai diszkontokban, ők voltak a düledező, szürke falvak rózsaszín „én kicsi pónim” fejedelemasszonyai. A fiúk meg mindig hordákba verődtek, mint a nyugtalan madárcajok. Futballcsapatok mezét viselték, de nem a Ferencvárosét, a DVSC-ét vagy a Videotonét, nem is a válogatott piros mezét Dzsudzsák vagy Gera felirattal a hátukon, hanem csakis a Barcelona, a Real és a Manchester mezét, abban páváskodtak Cristiano Ronaldónak, Messinek vagy legalább Neymarnak képzelve magukat. Egyforma frizurájuk volt, mintha egy fura hadsereg újoncai lennének: kétoldalt leborotválták, a fejük búbján pedig büszkén mutogatták a lepény alakú szőrzetet – mert azok nem tarajok voltak, hanem pontosan úgy néztek ki, mint a lepények, és annyi zselét dörzsöltek beléjük, hogy messziről is ragyogtak a kegyetlen napfényben. A rózsaszín hercegnők leengedték hosszú hajukat, amely olyan sima volt, mint egy fekete tó tükre, a középkorú nők haja már rövidebb volt, viszont céklavörös vagy kék csíkok virítottak benne. És tisztán látható volt, hogy ebben a nyomorban és reménytelenségben mindenki igen nagy jelentőséget tulajdonít a ruháknak, a fodrász pedig faluhelyen nyilván ugyanolyan fontos, köztisztelőben álló személy, mint régebben volt a plébános és a gyógyszerész. Természetesen a városi fiatalok is nagy figyelmet fordítottak a frizurájukra, de a nagyvilágiság legközelebbi emanációjában, a közeli Pécs városában inkább hosszabb haját viseltek, stílusosan szétborzolva, gondosan megtervezett rendtelenségben tartva, vagy összetűzték a fejük búbján hanyagnak álcázott férfikontyban, ha pedig leborotválták kétoldalt a hajukat, akkor felül lakkal rögzített kompozícióba rendezték. Mintha a hajviselettel fejeznék ki azt, hogy egy konkrét törzshöz tartoznak. Ez nem elnöiesedés volt, hanem sajátos atavizmus.

Végül aztán elhagytuk az Ormánságot, és megérkeztünk Szentlőrincre. Természetesen Szent Lőrinc látható a város címerében. Négy hatágú csillag veszi körül a szentet, alulról pedig vörös lángnyelvek nyaldossák, a feje fölött koronás griff ül, a jobb mancsában kardot tart, a balban pedig három szál piros rózsát, amellyel persze az Esterházyak címerére utal. És nincs ebben semmi különös, mert a szentlőrinci városháza egykor az ő palotájuk volt, nekem meg egyre gyakrabban volt olyan érzésem, hogy Magyarországon mindig az ő egykori birtokai-kon utazom. Átautóztunk Szentlőrincen, szinte észre sem vettük, csak az útmenti zöldséges és gyümölcsös standokat rögzítettük az emlékezetünkben, mert alighanem dinnyeszezon volt, és láttunk még boltokat, ahol szerszámokat árultak ezermestereknek. Mint mindig, ha újabb csodás barkácsboltot látok, most is kétségbeestem attól, hogy nincs semmi kézügyességem, született antitalentum vagyok, annyi érzésem sincs ehhez, hogy össze tudja állítani egy polcot a deszkákból, nem tudok csavarral rögzíteni elemeket, fűrészelni, csiszolni és ragasztani; rette-

netesen bánt, hogy nem tudok létrehozni semmi olyat, ami tapintható és praktikus. Hasonló irigységgel szippantom be a kipárolgásokat Mokotówban, a Raclawicka utcai vegyszerboltban, ahol lefolyótisztítót szoktam venni, hogy ne duguljon el a zuhanyozótálca, és közben nézem azokat a fazonokat, akik festékekre, lakkokra és hígítókra költik a pénzüket.

Ideges sietséggel utaztunk át Szentlőrincen, mert kezdtünk megéhezni, és kényszert éreztünk arra, hogy a Markó csárdában együnk, Szentlőrinc és Pécs között, nem egészen tíz kilométerre a város határától. Nehéz kiszűrni a Markó csárdát a 6-os útról. Ha Pécs felé tart az ember, akkor jobbra kell figyelni, aztán a megfelelő pillanatban le kell kanyarodni egy mellékútra, amely enyhe kanyart ír le, mintha visszafordulnánk Szentlőrinc felé, de nincs baj, a csárdához vezet. Talán kétszáz métert kell mennünk, aztán feltűnik jobboldalt egy koszos gipsz színű, följavított szerszámos raktárra emlékeztető földszintes épület. Mindig áll mellette néhány autó, de akad köztük traktor és teherkocsi is, most pedig még tartálykocsit is látok. Kigyúrt, tetovált fazonok szállnak le zöld kezeslábasban, egyikükkel később összefutottam a mosdóban: leengedett nadrágtartóval állt, egykedvűen vizelt, aztán kezet se mosott, és egy cowboy lépteivel távozott a klozetról, majd asztalhoz ült, ahol már várta a hasonlóan férfias haverja és a hatalmas adag kaja. Egy asztallal odébb egy jó kondiban lévő család zabálta elszántan a nagy halom hasáburgonyán tállalt rántott szeleteket csalamádéval, én meg örületes szarvaspörköltet ettem. Mintha teljesen lőkött lennék, rendelés előtt megkérdeztem a pincért, hogy ez gemenci szarvas-e, hisz nincs messze onnan a hatalmas szarvaspopulációjáról híres erdő, de azt felelte a pincér elnéző mosolylyal, hogy nem tudja, gemenci-e, az viszont biztos, hogy nagyon jó. Rendeltem hát, bár enélkül is ezt kértem volna, mert már akkor, abban a pillanatban meghoztam a döntést, amikor beléptem a csárdába: szarvaspörkölt valamivel ezer forint alatt, ez nem is alkalom, hanem kötelesség – és mint kiderült, fenomenális élvezet. Életem legjobb pörköltjét kaptam a Markó csárdában, talán csak az a szürkemarhapörkölt fogható hozzá, amit egyszer Bugacon ettem. A szintiszta szaftban úszó finom hús nagy darabjai még véletlenül sem juttatták eszembe a kecsesen mozgó szép nemes vadak nagy sötét és nedves szemét; próbáltam nem mohón falni, hanem méltóságteljesen, lassan enni, betöltekezve a számban elomló hús ízével, és természetesen kitörölgettem a tányérból a sűrű szaftot egy falat friss, puha kenyérrel, mert olyan az a szaft, hogy önálló fogás is lehetne, képes lennék rendelni ilyet a Markó csárdában, és csak kanalaznám, mint a levest, kenyérrel, másodiknak meg pörköltet kérnék, és azt is kenyérrel enném meg ecetes paprikával. A zöld kezeslábasban érkezett munkások közben megvacsoráztak, nem törölgették a szájukat vagy a kezüket, csak fogták magukat, fölálltak, kimentek a tartálykocsihoz, és elhúztak. A család mellettünk még mindig kinkeser-vesen tömkölte magába a hatalmas rántott szeleteket, én meg arra gondoltam, hogy legközelebb is vissza kell jönnöm a Markó csárdába.

Pár nappal ezután Debrecen környékén, a Paripa csárdában is fenomenális vaddisznópörköltet ettem. Azt sem volt könnyű megtalálni, tulajdonképpen véletlenül jutottunk el oda. A Markó csárdában már korábban, 2010 emlékezetes áprilisában is voltam, amikor Pécssett laktam, a Felsőmalom utcában. Méhes Károly pécsi író vitt el oda, ha ő nincs, sosem találok rá a gasztronómiai eksztázis

e rejtett helyére. Nem emlékszem, mit ettünk, de nyilván az is finom és szép volt, mint egy Krúdy-novella. Berettyóújfaluból Debrecen felé haladva bukkantunk rá a Paripára: útjelzőtábla villant előttem, amely az erdei útra mutatott, fölötte pedig egy kifakult narancssárga zászló azzal a felirattal, hogy most tartják a vadételek napjait. Bekanyarodtam, engedtem a csábításnak. Pár száz méter után pillantottam meg a csárda céklavörös tetejű gigantikus faépületét, amely emlékeztetett valamelyest a mazóviai lapályon épített podhalei fogadókra, mellette pedig olyan sok autó állt, hogy alig találtam parkolóhelyet. Nyilván épp most tartottak valamilyen fontos ünnepséget, netán nagy családi eseményt, születésnapot, vagy megemlékeztek valamilyen évfordulóról, mert kissé ódivatú ünneplőben jelentek meg a férfiak, amely nem valami jól állt rajtuk, a telt idomú hölgyek pedig agreszívan dekoltált, testhez simuló bézs ruhát vettek föl, és bizonytalanul billegtek magas sarkú cipőikben, édes parfümilletet árasztottak, impozáns dekoltázsukban pedig arany nyaklánc fityegett. Az egész társaság vidékies jómódban élt, mindig új vendégek érkeztek, s bár még csak kora délután volt, az ügyeletes zenész már elhelyezte a szintetizátorát, ellenőrizte az erősítőket, készülődött a fellépésre. Gulyáslevest ettem vaddisznópörkölttel, mellettünk megint családok ültek, és hatalmas hússzeleteket ettek hasáburgonyával. Megnéztem az étlapon, ezek két-, négy- és hatszemélyes tálak voltak, amelyeket sajttal és aszalt szilvával töltött jércemellből, rántott szeletből, malackarajból, ropogós kacsacombból, sült oldalasból, rántott gombából állítottak össze, járt hozzá párolt káposzta, rizs meg hasáburgonya. A Markó csárdában látott húszabálók elszántságával tömték magukba: csorgott a veríték a nők dekoltázsába, a férfiaknak is nedvesedett az ingük a hátukon és hónaljban, de mindent eltakarítottak a tényérokrol, miközben a gyerekek is derekasan tartották velük a lépést. Ámulatba ejtettek, és beláttam, nincs okom azzal dicsekedni, hogy én aztán tudok rendesen enni.

Két férfi ügködött a csárda melletti kis téren munkásruhában, malacot húztak nyársra, az áldozatot már korábban kicsomagolták az átlátszó fóliából. Halványsárga volt a malac, boncolt holttestre emlékeztetett, de pár óra múlva jókora ropogós malacsültté kellett változnia – én is kéjes élvezettel kóstolgattam volna. Zsemleszínű korszak kutya terült el mellette, figyelmesen és nyugodtan tanulmányozta az egész rituálét, nézte, ahogy előkészítették a nyársat, kicsomagolták a húst a fóliából, ráhúzták a vasra, és nyilván azt a pillanatot várta, amikor neki is leesik valami ebből a lakomából. Méltósággteljesen várt, nem rohángált, nem ugatott, nem szaglászott, nyilván azt számolgatta magában, mennyit kell még várnia, mire megsül a malac, és még hosszú várakozás állt előtte. Mindezt kellemes, meleg ló- és szénaillet lengte be, mert rögtön a kis tér mögött volt a lóistálló, mellette pedig egy némán nyerítő nagy gipszparipa, amely mintha a Hókirálynő fogatából került volna oda. Bár inkább alighanem az Árpád fejedelem legendájából ismert fehér ló volt, hisz ő fehér lovon érkezett a magyar törzsek élén a Pannon-síkságra, Horthy Miklós pedig tudatosan ismételte ezt a gesztust 1919 novemberében, a kommunista forradalom elfojtása után, amikor fehér lovon vonult be Budapestre, és 1938 novemberében is, Kassán, de oda már nyilván egy másik lovon léptetett be, a menet végén pedig próbált ellenszegülni a ló, amint azt láthatjuk is a korabeli filmhíradóban, de Horthy úrrá lett rajta, le szállt a nyeregből és a helyi magyarokhoz lépett, elbeszélgetett velük. Szóval ez

nyilván a mitikus gipszló volt, minden bizonnyal patrióta, bár nem ült rajta senki. Az istálló mögött kennel volt, zsemleszínű nagy korcsok járkáltak és heverték a drótkerítéssel körülvett kifutókban, én legalábbis korcsoknak láttam őket, mert biztos nem voltak fekete pulik, amelyek rasztafürtökkel takarják el a pofájukat, sem hasonlóan szőrös pásztor komondorok vagy kuvaszok, amelyeket biztos könnyen összekevernek a lengyelek a podhalei pásztorkutyákkal, még csak nem is magyar agarak vagy vizslák voltak, amelyek szinte kérik, hogy simogassa meg őket az ember. Tehát nemcsak a lovak, hanem a kutyák szagát is lehetett érezni, és jó illata volt ennek a keveréknek, de el kell ismernem, még kellemesebb és megnyugtatóbb volt a levágott, kirántott, megsütött vagy sűrű saftban párolt állatok illata.

Néhány héttel később elhatároztam, hogy visszatérek a Paripába, de sehogy sem találtam oda. Debrecen körül köröztem, néha bementem, keresztülvágtam a városon, hol keletről jöttem, Vámospércs felől, hol délről, Mikepércsről, hol meg északkeletről, Hajdúsámsonból, hol meg északról, Hajdúhadház felől, mert arra vannak erdők, a Paripa pedig erdőben volt, Debrecentől nyugatra viszont már a puszta az úr, ahol nem nő fa. Szóval mentem, visszafordultam, megint mentem, megkérdeztem az erdei nyiladékbán a járőrökcsiben várakozó rendőröket, végül abban maradtunk, hogy Pac tanyán keressem a 43-as számot, de sehogy sem találtam Pac tanyát, csak a város környékén, egy bezinkútnál sikerült megtudnom, melyik mellékútnál kell letérnem, de persze nem emlékszem már, hol is volt az. Szóval a Paripa számomra valamiképpen kísértetcsárdává alakult, hol felbukkan, hol eltűnik, mint a bolygó hollandi, és egyszer majd biztos megint kitartóan keringek Debrecen körül, hogy megtaláljam, és a vaddisznópörkölt ízét érezzem a nyelvemen, kipróbáljam a kakastaréj, here, zúzapörkölt összeállítást vagy a báránygerincet, és megkérdezzem, mi az az „ínyenclakoma” a borjúból és bárányból készült ételek között. Ez a legdrágább egyszemélyes étel. És megkóstolnám a töltött káposztát, „ahogy Dombi Tibi szereti”, mint külön kiemelik az étlapon, Dombi Tibor pedig biztos tudja, mi a jó, nyilván egészséges, tápláló ételleket fogyaszt, hiszen a Debreceni VSC futballistája, és nemrég még az volt a legjobb csapat a magyar bajnokságban, és alighanem ő a klub legendája. És pontosan így lesznek halhatatlanok az arra érdemes művészek, írók, futballisták: csodafinom, laktató ételekkel.

PÁLFALVI LAJOS fordítása

Végső üzenetek

Fernando Pessoa versei a másvilágról, Vaszilij Bogdanov szibériai füzetébe

1. A rózsza

Ophelia kisasszonynak

*A vörös rózsza az éjben felragyog.
Emlékszel, egyszer én adtam neked,
révülten ismételve neved.
A világ, amit tudtam, elhagyok,
kaleidoszkópként forgott előttem.
Láttalak, amint libegsz álmatag,
a járásodra nincsenek szavak,
homályba hulló ismeretlen téren.
Egy lovas szobor előtt vártalak,
hallva lépteid halkuló nesztét,
a vak szenvedély indított feléd,
és az őrzítő, lázas ámulat.
És az áradó bíbor rózsafény
villant vállaid gyönyörű ívén.*

2. Önállósulhatnak-e?

a heteronimáknak

*A Föld, amelyet elhagyott örökre,
zölden kereng a vörös nap körül.
Az ember végül annak is örül,
hogy láthatja fénysugarakká vesztve,
amelybe lassan ő is belevész,
az emlékeit nem felejtve el,
de mihez kezdhet érzéseivel,
bonyolultabbá válik az egész.
Itt maradnak elhagyott énjei
Vénusz szigetén, egy kommunában.
Saját életük élhetik vidáman.
Készülődésük, ama kései*

remény, hogy nekik minden sikerülhet,
önállósulnak nélküle az ének?

3. Mario de Sa-Carneiro kérdései

„Ophéliát és őket figyelem.
A követés rám túl nagy terheket ró,
röhög barátom, Sa-Carneiro.
Ezért kár volt átszállnod az életen.
Árny és fény léted merő gyötrelem.

Mit ír Tejve? Megcsal Ophelia?
Mit mond Álvaro? Mora mit csinál?
És a makacs Reis miben sántikál?
Bernardo végül rájön-e, hogy a
Kétségek könyve önkínzó mánia,

egyszerűen mert befejezhetetlen?
Vicente megteremti-e magát?
Hogyan vészeli át az éjszakát?
Search megszületik-e a szonettekben?
Még mindig angolul ír! Hihetetlen.

Süvölt-e Cross verseiben a végzet? –
Lovecraft jóslata igazolódik,
Borges rémálmában folytatódik?
Egyszerre véget vetve az egésznek,
megjönnek-e a Mérhetetlen Vének?”

4. Alberto Caeiro intelme

És Alberto is, a Mesterük sajnál!
„Soha nem bíztál teljesen senkiben,
kérded, mért Szibéria? De hiszen
rájuk itt ismeretlen, zord világ vár.
Azt tudják már, hogy milyen az új állam,
ezért választhatták Tahitit,
ahol őket nem követhetik,
szabadon élnek az örök-nyárban.
A részvétet, a szabadság vírusát
oltottad énjükbe, ne csodálkozz,
ez vonzza őket Szibériához,
a nyomor és a kiszolgáltatottság!

*Felmérik, mivel játszik Bogdanov!
Az életében őrzőangyalok."*

5. Ki írhatja meg?

Vaszilij Bogdanovnak

*Diktatúrában a költő mit tehet?
Világosodik Keleten az ég,
hallgathatja a Kis éji zenét,
kérdésben rejtőzik a felelet.*

*Amit tapasztalt, meg kell írnia!
Ezer arcot rejt el az erőszak,
azt sem tudni, mit hozhat a holnap?
Megírható-e a diktatúra?*

*Ha szerencsésen elkerülheted
a kínzásokat, kihallgató szobát,
puszta számokká vedlettek sorát,
megírhatók-e a légerek?*

*Ha nem Te, akkor ki írhatja meg
a rettegés sorskatalógusát,
az ismétlődő éhhaláltusát,
menetoszlopban a holt lelkeket?*

*Ki írja meg a régi Szentpétervárt?
A lemenő nap halálát a Néván,
Mikor ámultál a merengő Lénán,
nem sejtettétek mindazt, ami várt.*

*Sorra haltak meg barátaitok.
Agyonverték vagy főbe lőtték őket,
a sorsuk elől nem menekülöket.
„Felakaszthatnak bárkit. Kerül ok!” –*

*mondta Pilnyak, mielőtt tarkón lőtték.
Rubljov ikonjait Vlagyimirben,
Ruszalkák táncát a nyári réten,
ki írja meg a felelőtlenység*

*áldozatait? A koholt pereket?
Idegszálként ráng Szovjet-Oroszország,*

*senki el nem cserélheti sorsát,
a szerencsés, ki időben elmehet –*

*sem szabadulhat. Elérhetik bárhol.
Sorsát sehol sem kerülheti el,
hogy ki a bűnös, ők dönthetik el.
A föld sem óvhat. Nem takar. Nem ápol.*

*Mióta árny vagyok, megrendülten
figyelhetem, mi történik a földön.
Hogyan lehetett végül is börtön?
A világegést nézem, és nem értem.*

*Azt se mondhatnám, nem voltak jelek.
A Hérakleitosz fogalmazta mérték
elveszett, és a sorsunkat bemérték
a bosszúálló, régi istenek.*

*Igen, a mérték végképp elveszett,
mert a sokaság, amit tett ébren,
arra nem eszmélt, didergő éjben,
miről álmodott, megfeledkezett.*

*Sem hallani nem tudtak, sem beszélni,
megszavazták a népvézereket,
de vádolhatjuk-e a tömeget,
nem csak egymást, önmagát sem érti.*

*Így torzult el végképp a jelleme,
Homérosz, Shakespeare, Szophoklész, Dante, Blake,
leírták az ember természetét,
de sokra nem mentünk végül is vele.*

*Nem is olvasták, csak imádták őket,
Vagy ha olvasták, meg se érthették,
a szeretetet elfelejtették,
a hit, s az Isten nevében is öltek.*

*Fénysugárként libbenek tova,
a nagy háború soha nem ér véget
mindenen úrrá lesz az enyészet,
magába zár foglyom, az éjszaka.*

BOGDÁN LÁSZLÓ fordítása

Nem először a füzet különös, bizarr, hallucinatorikus verseinek olvasása közben, megborzongtam. Nagyapám itt, az általa szeretett Fernando Pessoa árnyát, szellemét, kísértetét, fantomját, fényét – vagy amit akartok? – idézi meg, de néha mintha leplezetlenül (?) ő maga beszélne Pessoa maszkjában, hiszen az első vers Léna nagymamához is íródhatott volna, a Neki ajánlott vers pedig nyilvánvalóan önnön maga buzdítása, bátorítása egy nehéz élethelyzetben. Persze, tudom, ezeket a verseket Vaszilij Bogdanov írta, Szibéria rövid nyarán, „az ihlet rátörő rángógörcsében”, hogy az egyik széljegyzetét idézzem, amelyben meglehetősen gunyorosan, metsző öniróniával viszonyul költői játékaikhoz, szerepverseihez, a kilenc éve halott Pessoa maszkjában! De az átlényegülés, a heteronimáknak feltett kérdései, az irónia, sőt szarkazmus, ahogyan idézi az őt kinevető barátja, Mário de Sa-Carneiro és az általa teremtett pástorköltő, Alberto Caeiro intelmeit, jelzi, hogy mindenáron belül akar maradni a szerepjátékokon, de már nem képes, önkéntelenül is állandóan kibeszél belőlük! A széljegyzet folytatásaként idézi Fernando Pessoa általa lefordított Cristian Rosencreutz sírjánál című versciklusának, a harmadik szonettben található fragmentumát:

„Valótlanok vagyunk, bolyongó árnyak,
akik a létezésüket alusszák,
az igazságra álmukban találnak,
s mivelhogy álmuk, igazuk hamisság.

Az árnyékok árnyék-testekre vágnak,
hogyan is éreznék, a test valóság?
Árnyék kezem csak árnyékok után kap,
de távollét, üresség e tapintás.”¹

„Belátom a vállalkozás teljes képtelenségét...” – írja, talán nem is olyan talányosan a széljegyzetben, de nem folytatja, s így nem tudjuk meg soha, hogy pillanatnyi kételyről volt-e szó? Hiszen ezután is folytatja tovább a könyvvé növekvő ciklust, viszont létét még előttünk, titkai tudói, nagymama előtt és előttem is teljesen titokban tartotta, ami jelzi, hogy kételyei nem múltak el, noha élete végén, mint már említettem, többször is elővette a legépebb változatot, a különböző színű tintákkal tett javítások is bizonyíthatják ezt. Láthatólag nem tudta eldönteni, vállalja-e 1944-es különös kísérletét, vagy ne. Egy másik széljegyzetben a végén azt írja, meg kellene semmisítenie, de ezt sem tette meg. A biográfiában, ahol majd megpróbálom elemezni szerepjátékait, talán válaszolhatok arra a kikerülhetetlen kérdésre is, hogy végül is ez (tudniillik a megsemmisítés) miért nem történt meg. Megborzongok, ha arra gondolok, el is égethette volna, ahogyan a széljegyzet szerint tervezte is. Hiszen ez a szerepversjáték egészen egyedülálló a költészetében, amely nyilvánvalóan kevesebb lenne Ricardo Reis és a többiek megidézett árnyainak versei nélkül, hiszen addigi költészete az előzmények, és benne vannak furcsa, hihetetlen módon mindazok a kezdeményezések is, melyekkel később, az elkövetkező évtizedekben kísérletezett, bátran tágítva költészete végtelenbe vezető határait. S az egyik, minden jel szerint

¹ Fernando Pessoa: Cristian Rosencreutz sírjánál. III. Fordította Takács Zsuzsa.

utolsó széljegyzetében, nem sokkal halála előtt, még annyit ír, hogy ilyen lendülettel és ilyen gyorsan (viszonylag rövid idő alatt!) csak ifjúkorában írta az *Árnyak délutánja* és a *Fúriák* bizonyos darabjait, majd élete végén a nagy, összegező Robert Browning *Szentpéterváron* című ciklusát, de, teszi még hozzá, ez persze nem jelent semmit, ettől még lehet rossz, elhibázott az egész. De ezt sem folytatja, nem fejt ki, végül is miért elégedetlen, miért rejtegeti ezeket a kéziratokat, az összefűzött lapokat, a legépeltebb variánst és a különféle idegen verseskötetektől, lemezborítókból előkerülő, ide kapcsolódó kéziratokat? Mindenesetre hál' istennek dédelgetett tervéről lemond, és nem semmisíti meg. – Tatjana Bogdanova

T U R I T Í M E A

Barátaink

*Azokkal a barátainkkal, akikkel nem hagytuk el egymást
– akiket nem felejtettünk el évekig visszahívni, hogy azután
minden lehetséges hívás egyre kínosabbnak tűnjön;
akikkel bizalmasok voltunk, csak hát egy idő után más érdekelt minket,
máskor születtünk, vagy úgy adódott, hogy egyikünk szült,
másikunk elvált, vagy sose akart családot, vagy akart, de nem lehetett:
akikkel más lett a közmegegyezés, a biztos alap,
amiről azért nem beszélünk, mert ugyanúgy gondoljuk;
akikkel azért nem járunk már össze, mert unjuk, amit mondanak,
és magunkat is unjuk, miközben hozzájuk beszélünk;
akik olyan helyre költöztek, ahová ritkán jár a busz,
vagy mi maradtunk vidéken, és ők felénk se néznek;
akikkel nem köt össze már a nosztalgia, mert ki tudja,
hányadán is állunk egymással; akiktől nem kérdezheted meg:
„hogy vagytok?“, mert ki tudja, együtt vannak-e még;
akiktől nem kérdezheted meg: „hogy megy a munka?“,
mert ki tudja, nem rúgták-e ki; akikkel fel se merül
a találkozás lehetősége, mert olyan országban élnek,
ahol a gyerekiük anyanyelve nem a szüleiké –,
nos, azokkal a barátainkkal, akik végül megmaradtak,
ellenségek lettünk. Kihasztnáltuk őket, és kihasztnáltuk
minket, idegesítőek voltunk, és ők megharagudtak;
a távolság lett köztünk az, amire vártunk:
a távolság lett köztünk a vágyott tisztelet.*

Találkozó

Évek múlva, miután újra béke lesz, az anyák visszatérnek a térre a gyerekek nélkül. Mert a gyerekek nem gyerekek többé: nagyok és máshol nagyok. A tér kihalt lesz, bár látszólag minden ép: ugyanott lesz a csúszda, a hinta, a csap, csak épp a csend lesz elviselhetetlen. De ez sem lesz igaz, mert minden elviselhető. Az anyák félénken mosolyognak egymásra, hiszen már semmi sem köti össze őket. Hova üljenek? Mit kezdenének egymással, ha nem kell kétpercenként felugrani, hogy add vissza, köpd ki, katonadolog. Homorú pocakkal, tétova léptekkel indulnak egymás felé. Hogy lehet, hogy meg sem öregedtek? Hogy nem lettek a saját anyáik, nem fakult ki a hajuk, nem roppant meg a csontjuk, foguk ép, és húsuk épp olyan laza, mint a szülés után, és már így is marad. Hogy lehet, hogy ők nem öregedtek, miközben már a gyerekeikben is annyiszor látták felderengeni a nagyszülők legrosszabb vonásait és saját jövőjük. Ők maradnak. Hiába mehetnének bárhová: a padra ülnek, és előveszik a fényképeket. Csend lesz. És ők felidéznek a boldog időket, és boldogok lesznek újra.

Medvék, autók, istenek, hajók

(a gyerekkorom falán lógó órának)

I.

*Ketyegés. A sárga semmi közepén
fekszenek. A sárga semmi közepén
fekszenek. Tompa sikolyra vagy fojtott
nyögésre emlékeztet ez a ketyegés.
A szíve dobog talán csak ennek a
két furcsa medvének.*

*Unalom. Semmi mást nem szerettem
soha jobban. Fekszem és bámulom
a nagy sárga órát a falon.*

*A sárga semmi közepén
két, vagy három medve. Már nem emlékszem.
Talán többen is voltak, akik a számlapon imbolyogtak.
Nézem őket, ahogy ők nézték végig
az óra számlapjáról egész gyerekkorom.*

*Meg ezt a se nem kicsi, se nem nagy autót.
A mi autóinkat, amivel apa vitt iskolába.
A mi autóinkat, amivel a szőnyeg mintáit
jártam be.*

Wartburgok, Porschék, Mitsubishik, Ladák.

*Egy mindentvivő karambol megmerevedve,
a betört számlapon két vagy három medve.
Már nem emlékszem pontosan,
miért ez az eldöntetlenség.*

Autóban ülnek a medvék. Medvecsalád talán.

*Az óra kattog és mégis áll.
A mutatók mozdulatlanok, akár a medvék.
Ez a mozdulatlanság vagyok.
Nem tudom, mit gondoljak erről.*

*Nézem az órakattogást. Honnan jön a hang?
Mi hajtja, hogy még mindig kattog?*

*Most a két óriási medve
a napfényben imbolyog álmomban.
Két orosz cáristen berúgva.
Rezzenéstelen arccal bámulnak.
Kedvesnek próbálnak látszani.
Még az időt is megmondják.
De tudom, hogy hazudnak:
épp csak egy hajszálat tévednek, direkt.
Aztán majd jól megvernek.*

*Lehet, hogy a vége mégsem
csak mese, jut eszembe.
Ha már elkezdődött.
Valahogy el kellett kezdődnie.*

II.

*A legkarcsúbb műanyagpálcika
a másodpercet mutató vörös.
Mindig is ő volt a legizgágább.
És a legkegyetlenebb.*

*De most ő is csak kiszolgáltatottan
fekszik a kör alján.
Félholtan tartja az ötöst és hetest,
miközben hideg testével azért
még gonoszkodik:
áthúzza a hatost.*

*Mikor álltak meg
mutatni az időt?
Melyik évezredben?*

*Ma is egész nap
őket figyeltem. (Ilyen napjaim voltak?
Büszke vagyok magamra!) Bárcsak
megkoccanának. Bárcsak.*

*De az autó és a medvek mozdulatlanok.
A szőnyegváros, az utcánk,
a házunk is elálmosodott.*

*Fekete lé folyik az égre hangtalan.
A lámpák, mint májfoltok, engedelmesen kigyúlnak.*

Fekete hajók szállnak az égbe.

III.

*Most a sötétben ülök.
A sóhajaitokat hallgatom.
Egyszer majd elemet cserélnek
mindenkiben.*

Piros játszótér

*A Városháza felett elrepült egy zeppelin egyszer.
Legalábbis egy megsárgult képeslap tanúsága szerint.
De hol van már az a zeppelin. És ki emlékszik rá.
Én még láttam a helyét. Te már csak tőlem hallod,
és nem hiszed el esetleg. Azt hiszed, én találtam ki.*

*A piros játszótér a Városháza mögött volt.
Én is már csak a helyét látom.
Pedig emlékszem.
Nagypapa elvitt minket játszani.
Három unokáját.
Akkor még én voltam a legkisebb.
Kicsit szégyelltem, hogy nekem több időm van.
Pedig nem volt több, csak másmilyen.*

*Homlokomon a kráter a hinta alatti sóder
hílt helye. Sóderral volt teleszórva a föld.
Siettünk, elestem, véreztem, elmúlt.*

*A piros játszóteret megszüntették, a hintákat elhordták,
a forgókat, várakat, mászókat is. Fű van a sóder helyén.
Zöld fű. Olyan, mint egy régi csatatér helyén a rét,
ami azelőtt rét volt, csak később lett csatatér,
vagy kihalt város, mondjuk Ködszállás temetője helyén az erdő,
ami azelőtt erdő volt, csak később lett temető.*

Remélem. Tudom. Remélem. Tudom.

Katalógus

*Ezek a nők, akikért meghaltunk: nézd Helénét,
ismét Meneláosznál (mióta Párisz ágya kihúlt, egyik sem válogatós,
a farkasmese meg jól jött mindenkinek); Nauszikaát –
hozzáment Télemakhoszhoz, aki mások szerint Kirkét
búbolta, ha nem épp Poliüasztét, Nesztór leányát; hősök
és hősnők egybefonódó hírneve szökik magba,
terem s hullajt gyümölcsöt az idő avarába,
nincs köztük jelentéktelen, ebben különböznek tőlünk,
jó törleszkedni hozzá, aki ennyivel híresebb nálunk.
Érett-fekete szempár, szőlő esd taposókádért!
Bárkiben is kész meglátni az isteni vándort,
fiakat szülni neki, mind bátrát, vagy maga által
újraszületni a sok cserfes kicsi lányban;
vendégváró asztalaink, leterítve szemérmük tiszta lepellel!
Útrakelők hada közt hazavárók, zsákmány és agarász mind.*

Fiú dala

*Esthajnalcsillag! Véres estikék!
Mert így akarsz, mondd, mitévő legyek?
Akár árnyára fogyó hold-negyed,
hagy el eróm, kiből sosem elég,
ha rád nézek – jössz az ég bársonyán,
máskor a lábad sáros és poros,
ringsz jókedvűen, telten, mint a rozs,
vibrál a szél nyomodban, békanyál
pettyez mosolyodtól szédült vizet,
vagy nincs, ki vigasztaljon, bármi bánt,
s bár lépted vontatott, könnyű bokád
örömömért látványával fizet?
Lebír a szóval küzdő zűrzavar,
megnémulok tőled, vagyok kuka,
aminek egyedül szemed oka –
fekete, mint tavasszal az avar,*

*aszalt szilva, oportó, éjsötét!
Hogy el ne tűnj, minek nevezzelek?
Fogsz-e így tündökölni, hogyha meg-
kapsz, s megmutatod titkos berkedet,
hol rózsza terem, borbolya, jövő,
s a megszokásban lassan elkopunk,
vagy elfordulsz, kettéválik utunk,
télbe fordul, mi ősz volt s nyárelő?*

*Fázom. Az idő terhe vállamon,
mikor neked hűséget esküszök,
s hadd essek szét, mint céltalan üszög,
ha lelked többé nem találhatom!
Ha elvesztem bizalmad, menj haza.
Hagyj el, ha mástól már többet remélsz,
de addig égess: forrón, mint a félsz,
és mint a dél, és mint az éjszaka.*

B I R T A L A N F E R E N C

Előzetes jelentés egy kerítésbővítési tervhez

*ha azt mondanám
lakatos-dinasztia tagja vagyok
ükapám a kovácsheglesztés elismert mestere volt
öröklött tulajdonságom az üllő-zene komponálás
nem mondanék igazat*

*apám góbé napszámosból lett bányász
hajórakodó
rokkantsága után tisztí szolga
majd portás a könnyűipari minisztériumban
ahol négy minisztert*

*köztük nagy józsefné elvtársnőt lifteztette reggeli órán
mikor csak nekik tartották a földszinten
várakozniuk ne kelljen*

*anyám feladva a házmesterséget
egy üzemben excenter-prés kezelő lett
ahonnan átigazolt a fémbútorgyárba kárpitosnak
sanyi bátyám vasöntőségét kell még megemlítenem
de korai halála miatt nem volt jelentős szerepe a vasiparban
a hierarchia csúcsára egyedül kerültem*

*miért kellett ezeket elmondanom
barátoméék dömeje tíz év után rájött
át tud bújni a kutyatávoltartó alatt s bizony – panaszkodtak –
hátra jár szarni a kertbe*

*előző önfelszámolásomkor hegesztő trafómat rájuk testáltam
náluk árválgodik használni senki se tudja
már vettek zárt szelvényt – érthetőbben: kamra-csővet –
amit jó lenne ha beillesztenék terük szerint*

*rohadjak meg ha azt mondanám erről álmodtam mostanában
de a barátság a – majd megmutatom magamnak – miatt megígértem*

*feszengve várom a holnapot
– a koszorú-ér
a hasi aortából combjaimba átkötött dupla-bypass után
se hajolni se guggolni nem tudok
(zárójelentések az íróasztal középső kis fiókjában) –
mikor mégis megpróbálom a lehetetlent*

*az ügy kimeneteléről részletes jelentés várható
kérem türelmüket
mikor is beszélek a gyorsdarabolók lelki világáról
és döme-kutya pofáján a meglepetésről ahogy rájön
a pihenő-zónába már nem íríthat többé*

„ÉS AZ ITTENI ACZÉL ELVTÁRS?”

Schaár Erzsébet és a kölni Stapelrecht

Ha egy városnak kikötője is van, akkor biztosak lehetünk abban, hogy nemcsak a legtöbb hajó, de a legkalandosabb történetek is innen indulnak mindig világgá. Így igaz ez a nagy múltú kölni kikötő esetében is.¹

Ez, ahogy ma hívják: Rheinauhafen, volt a koraközépkortól – de talán már a város római alapításától kezdve – a kölniek fő támasza és megélhetési forrása, hadikikötő és áruforgalmi központ egyszerre. Igaz, azóta, hogy Köln az eszét tudja, még csak kivételesen sem találunk feljegyzést arról, hogy a város jelentős folyami erőkkal rendelkezett volna, és bár hihetetlennek tűnik, de számottevő kereskedelmi flottája sem volt Kölnnek soha, noha sokáig Hansa-városként jegyezték a krónikák. A város lakói ügyesebb megoldással éltek – már idejekorán, a 13. század közepén árumegállító jogot (németül: Stapelrechtet) szereztek be maguknak. És a kikötőjük ugyan mindig tele volt hajókkal, de csak azoknak az átutazóknak a jóvoltából, akiket vesztéglésre kényszerített a kölniek sajátos különjoga a marasztalásra. Ez a privilégium kimondta, hogy minden olyan hajó, amely árut szállított a Rajnán, köteles volt Kölnben megállni, rakományát három napra a parton lévő raktárházak egyikébe átrakodni és ott a város lakóinak megvételre felkínálni.

Árumegállító joga Esztergomnak és Budának is volt a 14. századtól kezdve, igaz, a Rajna menti forgalomhoz távolról sem hasonlítható haszonnal, és ahogy azt nem nehéz sejteni, időben is igen erős korlátozással, hiszen az Oszmán Birodalom balkáni terjeszkedésével nagyon lecsökkent, Buda elestével pedig teljesen meg is szűnt a kereskedelmi hajóforgalom a Dunán. Köln viszont még a szerencsésebb történelemmel rendelkező nyugat-európai városok között is egészen kivételes módon volt képes nagyon sokáig, egészen a 19. század első negyedéig megtartani az árumegállító jogát. Évszázadokon át ugyanis szabad város volt, amely még a német császároknak sem adózott, és amikor a napóleoni háborúk után hozzácsatolták Poroszországhoz, még akkor is évtizedekig az volt az egyik fő jövedelmi forrása, hogy rákényszerítette a Hohenzollernek arra, komoly összegekkel kártalanítsák Kölnt amiatt, hogy a szabad rajnai hajózás megteremtésével elvesztette a jogát, hogy három napra megakassza és piacra kényszerítse a rajta átmenő áruforgalmat. Mi több, rossz nyelvek azt mesélik, hogy a kölniek a szívük mélyén mindmáig nem tudtak beletörődni abba, hogy nem ismerkedhetnek meg közelebbről azoknak az idegeneknek a javaival, akik valamilyen módon hasznára lehetnek a városnak.

Schaár Erzsébet szobrászművész egy alkalommal – utaztában – életművének a jelentős részével együtt mégis betévedt Köln városába, és a vele esett bonyodalmak azt bizonyítják, hogy a mendemondák nem voltak alaptalanok, mert hogy, hogy nem, de érkezterére működésbe lépett a város árumegállító joga – és megjárta.

¹ Ma Köln kereskedelmi kikötője egy konténerforgalomra is kiépített modern létesítmény. A régi kikötő a belvárosba beépült yacht kikötő, s a neve Rheinauhafen. Lásd még a litera.hu portálon: <http://www.litera.hu/hirek/perneczky-geza-level-schaar-erzsirol>

1972-t írtunk, de már december volt – igaz, ezen a tájon soha nem fordul az idő valóban téliesre, örökös az ős, a párát lehelő hervadás. Ilyen borús idő volt akkor is, amikor Erzsink Belgium felől belépett egy délelőtti vonattal a Kölnnél hirtelen kiszélesedő Rajnavölgyi tájba.

Antwerpenből érkezett, ahol a szobraiból nagy, reprezentatív tárlatot rendeztek a kiállítási intézményként is működő Művészeti Akadémián. Előtte levlapokat kaptam tőle – még Pestről címezve –, rögtön kettőt is, amelyekben jelezte a kiállítását, és arra kért, legyenek ott Antwerpenben még idejében, hogy segíthessek neki felépíteni a tárlatot (mintha nem tudta volna, hogy tanár vagyok, be vagyok táblázva, és úgysem érek rá). Mindkét lapon megírta azt is, hogy bár ő rossz levelező, értsd, nem tart kémekeket, mégis tud rólam mindent. Továbbá, hogy vágjam le a hajam (ekkoriban kezdődött az a hat-nyolc év, amikor a férfiak is hosszú hajjal jártak), és természetesen, hogy jöjjenek haza azonnal, mert szüksége van rám. Ehhez volt egy megfellebbezhetetlen érve is: tudjam meg, hogy megszűnt a lakáskérdés otthon, mert Budafokon mindent beépítettek. Egy utolsó mondatban még arról értesített, hogy Kölnbe most azért jönne, mert kiállítása lesz a Glaubnál – és, hogy egyenest Antwerpenből, az Akadémiáról hozzák el majd hozzá kamionnal a lebontott ottani tárlat anyagát.

Csak ettől az utolsó hírtől ijedtem meg igazán. Bodo Glaub, ahogy őt Kölnben emlegették, „kanálkereskedő” volt, aki nagyon drága étkészleteket árult közel a kölni főpályaudvarhoz és nem messze a Rajnától, ahol a vidékről érkezett kuncaftjai is gyorsan megtalálhatták. Törzsvásárlói azok közül kerültek ki, akik nem örökölték családi ezüstöt, de újabban már vitték annyira, hogy akár aranyból is meg tudták volna venni az asztali készletüket. Glaub úr azonban mást is árult – vagy inkább csak gyűjtött? –, mint kétes patinájú étkészleteket. Történelmi hitelű evőeszközökből és fémtálakból meg asztali dísz tárgyakból állított össze olyan kollekciót, amelynek egy részét halála után a Solingeni Kés és Penge Múzeum, a világ egyik legrangosabb evőeszköz-készletekkel foglalkozó intézménye vásárolta meg. És volt még egy szenvedélye, „igazi” képzőművészeti munkák, tehát festmények meg szobrok gyűjtése. Úgy tűnt, hogy ezen a horgon akadt fenn most Schaár Erzsi is. Sejtethed most már, kedves olvasóm, hogy miért ráztam a fejem annyira kétségbeesve Erzsi kölni látogatásának a hallatára – de azért ezt ki kell még egészítenem egyvel s mással.

Elég valószínűtlen volt, de igaz volt, hogy akkoriban – a hetvenes évek első felében – az akkor még a szovjet tömbhöz tartozó kelet-európai kis országok művészkörében kézzel jártak bizonyos papírok, szerződésként megfogalmazott és kinyomtatott ajánlatok, melyeket csak alá kellett írniuk az esetleges jelölteknek ahhoz, hogy egy kölni kiállításához jussanak valamelyik Glaub-féle galériában. Glaub úr ugyanis az étkészleteket árusító üzletháza mellett nem egy, hanem négy-öt galériát tartott fenn akkoriban Kölnben, és ezek valamelyikében tényleg bárki megrendezhette a maga kiállítását, ha volt az illetőnek lehetősége és bátorsága ahhoz, hogy az időpontok lelevelezése után kiutazzon Nyugatra, hozzon magával 20 vagy 30 munkát, és vállalja azt is, hogy ha megérkezett, a tárlat kurátoraként minden további feladatot annak rendje s módja szerint egy személyben ellát. Az csak implicit volt kiolvasható a szerződést is szolgáló német nyelvű ismertetőből, hogy ezzel a „mindennel” szemben a Glaub-cég legfeljebb csak egy meghívólevéllel segíti majd a művészek kiutazását, de semmiféle bevett szolgáltatást (mint amilyen az asszisztensi segítség vagy meghívókról, plakátról, sajtóról való gondoskodás stb.) nem nyújt. Csak a kulcsok átvétele után szokott kiderülni az is, hogy a kiállítóhelyiségre az sincs kiírva, hogy ez az üzlet galériaként szolgál, és hát természetesen olyan hitellel vagy előleggel sem segítette Glaub úr a vendégeit, amiből a deviza nélkül utazó kelet-európai művészek kifizethették volna a szálláshelyüket meg az egyéb napi szükségleteiket.

Csupán annyi volt biztos, hogy a galéria tulajdonosa majd eljön a kiállításra, igen, személyesen jön majd el, hogy – méltányos ellenértékként – kiválasszon magának a tárlatra érkezett anyagból egy művészeti alkotást. Természetesen ez a kötelezettség is benne volt az aláírásra váró üzleti feltételekben.

Tudom, mit akarsz most mondani, kedves olvasóm, azt, hogy akkor miért engedték meg ezt a kölni hatóságok. A válasz egyszerű: a kölniek büszkék voltak rá, hogy csorbítatlan náluk a vállalkozási szabadság, másrészt pedig a Glaub-féle galerialánc üzletviteli gyakorlatába is nehéz lett volna csak úgy belekötni. Ha szükséges volt, a tulajdonos fel tudta mutatni a kiállítás üzleti feltételeit is megfogalmazó szerződéseket, amelyeken mindig ott volt a meghívott művészek aláírása is, vagyis hogy mindezt vállalják. Hallani lehetett persze spekulációkat meg találgatásokat arról, miért éri meg a milliomos kanálkereskedőnek, hogy fenntartsa ezt a rendszert – ilyen volt az a kérdés például, hogy vajon tényleg annyira értékes gyűjtemény állt volna-e össze az ellenértékként begyűjtött művészi munkákból (nem valószínű). Vagy hogy olyan nagy összegű rezsit lett volna képes leírni a galériáinak köszönhetően Glaub úr az évi jövedelemadójából, hogy az messze megérte neki kockázatokat is vállalni (ez meg sokkal inkább a városi hivatalok munkájára vetett volna rossz fényt, és nem a Glaub-féle vállalkozásra). És így tovább. Csak annyi történt egy idő után, hogy a kölni idegen nyelvű adó, a Deutschlandfunk – aminek én is munkatársa voltam, és innen ismertem közelebről a részleteket is – saját anyanyelvükön magyarázta meg az egyes kelet-európai országok művészeinek, milyen problémákat rejt egy-egy ilyen kiállítás a Glaubnál. Talán ennek volt köszönhető az is, hogy lassacskán – igaz, csak évek múltán, de elapadt az érdeklődés a Kölnben kínáló „majdnem ingyen” tárlatok iránt. Ha most, évtizedekkel később utánanézzünk a Wikipédián, akkor a cég történetét olvasva arra az adatra is rátalálunk, hogy a Glaub-üzletházra végül komoly adóhátralékok kifizetését vették ki a helyi hatóságok, vagyis beigazolódott, hogy nem nőnek a fák az égig – és megtudjuk, hogy ennek a bírságolásnak a fedezése tette szükségessé a nagy értékű étkészlet-gyűjtemény eladását is. De ez már semmit sem segített az addig pórul járt művészeknek.

Én persze akkor, majd egy fél évszázaddal ezelőtt, amikor megkaptam a hírt Erzsi kölni látogatásáról, egyszerűen csak el voltam képedve, és elfogott a felháborodás – hogy a csudába került Schaár Erzsi a világ legrangosabb intézményeiben rendezett kiállításai után épp ide, valamelyik romos állapotban lévő Glaub-bérleménybe, amit éppen galériának deklaráltak? De már nem volt idő és mód arra, hogy válaszoljak a lelapjára, és figyelmeztessem őt a csapdára – Erzsi már úton lehetett Antwerpenbe, s a lelapra meg persze nem írta rá a belgiumi elérhetőségeit. Úgy döntöttem, egyszerűen nem hiszem el, hogy tényleg eljön majd Kölnbe. Hiszen az sem lehet igaz, hogy Budafokon mindent beépítettek volna. És mi az a másik „minden”, amit meg rólam tud? Badarság...

Hetek teltek el, és nem is nagyon számoltam már vele, hogy Schaár Erzsitől valamiféle újabb értesítés jöjjön. De aztán egy nap alig hogy hazaérkeztem a tanításból, és éppen ebédeltem, mégiscsak csengett a telefon, és Erzsi jelentkezett. Valahonnan egy kölni mellékutcából hívhatott fel, egy ottani „abgewirtschaftete Ladenlokalból”, ahogy magyarázta. Máris átváltott volna németre?

De nem, mert magyarul folytatta, mégpedig azzal, hogy képzeljem el, szörnyű dolog történt, becsapták. Az állomásról taxi hozta ide, ahol már várta őt valaki, kezében a kulccsal. Ez a valaki elment aztán, és ő itt ül most a Hasenkamp-cég által erre a kölni címre leszállított ládáinak az egyikén egy kihaltnak tűnő házban – mert hát ez nem egy galéria! Egyedül maradt, és értsem meg, mozdulni sem tud most innen. Igen, a ládák a szobrokkal már korábban megérkeztek, de hát szó sem lehet róla, hogy kicsomagolhasson, arról nem is szólva, hogy azt nem is akarná, s különben is, egyedül van, hogyan csinálná? Kiállításra sem gondol – lehetetlen! Még szerencse, hogy van itt egy telefon, a padlón találta, azon beszél most. Már órák óta próbál engem hívni... Itt megcsuklott a hangja. Gyorsan befe-

jeztem az ebédemet, és azt is kockáztatva, hogy majd nem találok parkolóhelyet, a Volkswagen Bogárba ülve odazötyögtem abba a belvárosi utcába, ami inkább volt persze síkator. És pontosan úgy volt minden, ahogy azt Erzsi már jelezte. Ott ült a ládái egyikén, és amiről nem esett szó eddig, vagy két tucat cigarettacsikk hevert a padlóra köpve előtte, köztük félbeharapott csokok is (vagyis tényleg régóta várt rám), és aztán parázsló fény-nyel egy utolsó cigi még, az persze már magasabban – annak a fénye izzott fel előttem, ahogy Erzsi felugrott, s megszívta közben a cigarettáját.

Még nyitva állt mögöttem az ajtó, miközben körülnézve láttam, hogy oldalt, rögtön a bejáratnál egy partvis van a fal mellé támasztva szemeteslapáttal, mellette pedig egy eldőlt porszívó, annak a letekeredett kábele kígyózott a padlón. Különbösen semmi, legfeljebb csak a falak seszínűvé kopott tapétája... igen, és persze az utcáról beeső fénysávba letéve az Antwerpenből megérkezett ládák... sok leszögezett láda. Erzsi hangja remegett a felindulástól: – Végre! Hol volt eddig? Mit csinált? – Aztán újra megszívta a cigarettáját, hatásos szünetet tartott. Összehúzott szemekkel, teljesen megváltozott hangon kérdezte: – Maga itt mindenkit ismer. Ki itt az Aczél?

*

Voltak azonban fontosabb problémák: – Kitől vette azt, hogy Glaub néven tényleg valami használható galériát találhat majd Kölnben? – Az Oxeniustól. – hangzott a válasz.

Nehezen kapcsoltam. De aztán derengeni kezdett bennem, hogy az első levlapon, amit Erzsitől kaptam, tényleg ott volt Oxenius neve is, csak hát elfelejtettem közben. Annyit lehetett tudni róla, hogy a nyugat-német rádió politikai osztályának a munkatársa. Járt többször Pesten is, és sok minden más is érdekelte, például a magyar zene, vagyis hát a pesti koncertélet, de gyűjtött kortárs képzőművészeti munkákat is. Igen, most már jobban emlékeztem, és kezdett eszembe jutni az is, amit Erzsi még Pesten mesélt róla. Nevezetesen, hogy nem is igazán német, svéd származású. Erzsi meghívta őt a városma-jori otthonában rendezett esti paláverek egyikére, ott találkoztam vele én is.

Egyre több részlet jutott aztán az eszembe. Az például, hogy noha svédnek volt bekonferálva, nem felelt meg a sablonos elvárásnak, nem volt hirtelenszöke, inkább keltett hirtelen-szemüveges benyomást. Keskeny arcú, rőtes hajú, férfi volt, és tényleg a szemüvege volt az, ami dominált rajta. Szívesen társalkodó, udvarias modorú ember, de kissé súlytalan és bizonytalan, ahogy megpróbálta, hogy a számára idegen pesti környezetben mégis feltalálja magát. Akkor már túl volt azon, hogy rézkarcokat vásároljon Kondor Bélától, vagy hogy egy kisebb bronzplasztikát vegyen Erzsitől. És biztos, hogy mások műtermét is megjárta már. Ennél többet azonban nem is igen tudtam meg róla Pesten. Most, hogy sok év után újra előkerült ebben a történetben, utánanéztam, hogy rajta van-e az interneten. Persze, hogy rajta van, Hans-Götz Oxenius névvel, sőt, őt keresve egy sor régebbi Oxeniusra is rátaláltam, visszamenőleg egészen a 18. század derekáig. Tehát lehet, hogy nem is svéd. De, ahogy kitűnt az adatokból, jeles auctor, történeti munkák szerzője, afféle tudós történész, aki már korán a médiához került. Talán ezzel volt magyarázható az is, hogy kissé „weltfremd” maradt – életidegen filosz. Amikor már mindenki arról beszélt, hogy mennyire kell a Glaubbal vigyázni, ő még mindig képes volt rá, hogy Erzsinek ajánlja.

Erzsi első dolga volt, amikor megérkezett és egyedül maradt a „galériában”, hogy a földön talált telefonon megpróbálja felhívni Oxeniust. Hiszen úgy gondolta, hogy Oxenius fogja őt Kölnben az istápoló szárnya alá venni és mindenhová elkalauzolni, s megvolt neki a WDR-be² szóló telefonszáma. Kitűnt, hogy a megadott számon ismerték is Oxeniust, de azt válaszolták, hogy beteg, éppen operálják. És a titkárnoje? Mert Erzsi őt is ismerte

² Westdeutsche Rundfunk. Az NSzK-án belül az Észak-Rajna–Wesztfália tartomány közszolgálati rádió- és tv-társasága, amely máig a legfontosabb tagja a német médialáncnak.

egy korábbi pesti találkozásuk révén. Ő még nincsen benn a szerkesztőségben, így a válasz, de ha Erzsi megadja azt a címet, ahonnan telefonál, akkor majd ha beérkezik, szólnak neki, és megkérhetik, hogy próbálja Erzsit megtalálni. És tényleg, nem kellett sokat várunk, megérkezett a titkárnő, és nem is egyedül jött, mert magával hozott még valakit, a nagy darab barátját.

Baj persze, hogy akárhogy is erőlködöm, nem ugrik be most, hogy hívták, pedig hát ők voltak a két mentőangyal akkor, ez az asszonyka, és az őt idekísérő barátja. Csak a habitusokra emlékszem, ahogy kinéztek, meg arra, hogy milyen benyomást tettek rám. Szóval: Oxenius titkárnőjéről Erzsi is úgy tudta, hogy egy luxemburgi valaki, és tényleg nagyon passzolt is rá ez a meghatározás. Karcsú, fiatalos teremtés volt, derűs mosollyal és gyors észjárással – nevezzük őt Franciskának. A barátja meg egy telt arcú, kék szemű, barátságos óriás, egy igazi német, talán Vesztfáliából, csak úgy áradt belőle a megbízhatóság – és volt benne valami, ami miatt most Leónak nevezném. Tehát Franciska és Leó. Gyorsan kiderült az is, hogy Leó jogászdoktor, de olyan, akinek nincsen saját irodája, hanem e helyett a hatóságok jogászaként dolgozik a városháza valamelyik osztályán. Mivel Franciska sejtette, hogy miféle problémák miatt keresi őt Erzsi, magával hozta Leót is, mert úgy vélte, nem árt, ha kéznél van egy ügyvéd. Erzsi persze nem akarta elhinni, hogy Oxenius beteg, és egyelőre gondolni sem lehet rá, hogy felelőssé tegye őt a fejleményekért. De megmagyarázták neki, hogy az az ember tüdőrákos, annyira az, hogy éppen ma délelőtt kezdték el operálni, Franciska is azért késett, mert közben benn volt már nála a kórházban, és elmondta, lehet, hogy túl se éli Oxenius a műtétet, mert el kell távolítani az egyik tüdőlebenyt. És az itteni Aczél elvtárs? – türelmetlenkedett Erzsi. Ezt persze nem értette Franciska és Leó, nekem kellett elmagyarázni.

Egymás szavába vágva próbáltuk aztán megértetni Erzsivel, hogy itt nincsen efféle főnök, miniszter vagy akárki, akinek teljhatalma lehetne, ez itt demokrácia, nagy adag szabadsággal és ellensúlyozással az intézményeket fékező mindenféle előírással. Vagyis higgye el, nem találhat olyan illetékest Kölnben, aki addig, amíg nem történik törvénysértés, beleszólhathat például Glaub úr művészetpártoló hobbiiba. Szóba került közben az aláírt szerződés is, Erzsinél maradt példánya hál' Istennek ott volt a ridiküljében. Leó el kérte, belenézett, majd visszaadta, és csak a fejét rázta. Erzsi azonban továbbra is szívós maradt, tudni akarta, kinek az asztalához tartozik itt a kultúrpolitika. És így jutottunk el Kurt Hackenberg nevéhez.

Hackenberg volt a városháza kulturális osztályának vezetője, ha úgy tetszik, a kulturális ügyek szenátora. Akkor már 17 éve viselte ezt a címet, és noha akkor ezt még nem tudhatuk előre, de elárulhatom, hogy majdnem még egy további évtizedig maradt a kölni kulturális élet kulcsfigurája, mert páratlan tekintélyt élvező, máig legendás köztisztviselő volt. Nemcsak az abszolút korrektség és szakmai kompetencia nonpluszultájára, hanem messze Köln határain túl is hatékony személy, a szervezőerő és találmányosság megtestesítője. Az ő nevéhez fűződik például a város művészeti múzeumának kibővítése a nemzetközi súlyú Ludwig-gyűjtemény kortárs anyagával (és tulajdonképpen ezzel vált a Pop Art szalonképessé az egész világon), a kölni Römisch-Germanisches Museum megépítése, az első kortárs művészeti vásárnak, a Kölni Kunstmarktnek a létrehozása – ezt keresztelték át aztán Art Cologne-nyá. Később az ő kezdeményezése nyomán került sor az olyan megismételhetetlen események megrendezésére, mint amilyen a Tutankhamon-gyűjtemény kikölcsonzése volt Kairóból Kölnbe, vagy egy évvel később, 1981-ben a második világháború utáni kiállítási élet legnagyobb dobásának, a Westkunstnak az előkészítése és lábra állítása (ennek megnyitását már nem érthette meg). És még egy fontos adat: Hackenberg szolgálati éveire esik a kölni galériaélet kiterbélyesedése és valószínűtlen méreteket öltő virágkora, csak New Yorkban nyílt ebben az időben több kortárs művészeti galéria. Mindent összevéve egy óriás. – Na ugye! – diadalmaskodott Erzsi. Azonnal megígérték, hogy Franciska és Leó odaviszik őt

Hackenberg hivatalába. Csak hát ahogy illik, előbb be is kell jelentkezniük nála, meg hát jó lenne enni is valamit, hiszen én voltam a társaságban az egyetlen, aki ebédelt már.

Megtaláltuk az üzlethelyiség kulcsát, ami ott volt az egyik ládára letéve. Én elbúcsúztam a társaságtól, Franciska és Leó pedig magukkal vitték Erzsit ebédelni valahová. Kicsit megkönnyebbültem, de ahogy hazafelé mentem, éreztem, hogy mégis tele vagyok nyugtalansággal. Hogy mi történt délután, azt csak másnap tudtam meg, amikor Franciska felhívott tanítás után, és beszámolt nekem róla.

Szerencsénk volt, mert Hackenberg a hivatalában volt aznap délután. Amikor jelentették neki, hogy egy szobrászművész keresi, akinek az Antwerpeni Akadémián rendezett kiállítását valamilyen félreinformálás folytán ideszállították Kölnbe az egyik Glaubgalériába, azonnal felfogta, hogy komoly baleset történt, és bölintott, hogy csak jöjjenek, s majd kitalál valamit aztán. A kulturális osztály külön épülettel rendelkezik Kölnben a dóm közelében, az egykori kikötőnegyed egy rövid utcácskájában, a Richartz Strasséban, ahol már várták is Erzsit. De mégis baj történt. Ahogy beléptek a titkárságra, és Franciska mondani kezdte, hogy kikkel érkezett, Erzszi körülnézett, látott egy csukott ajtót, és még mielőtt a többiek ebben megakadályozhatták volna, feltépte, berobbant Hackenberg szobájába, jobbjával vádlón a meglepett férfire mutatott, és elkialtotta magát: – Also Sie sind hier der Goebbels!³

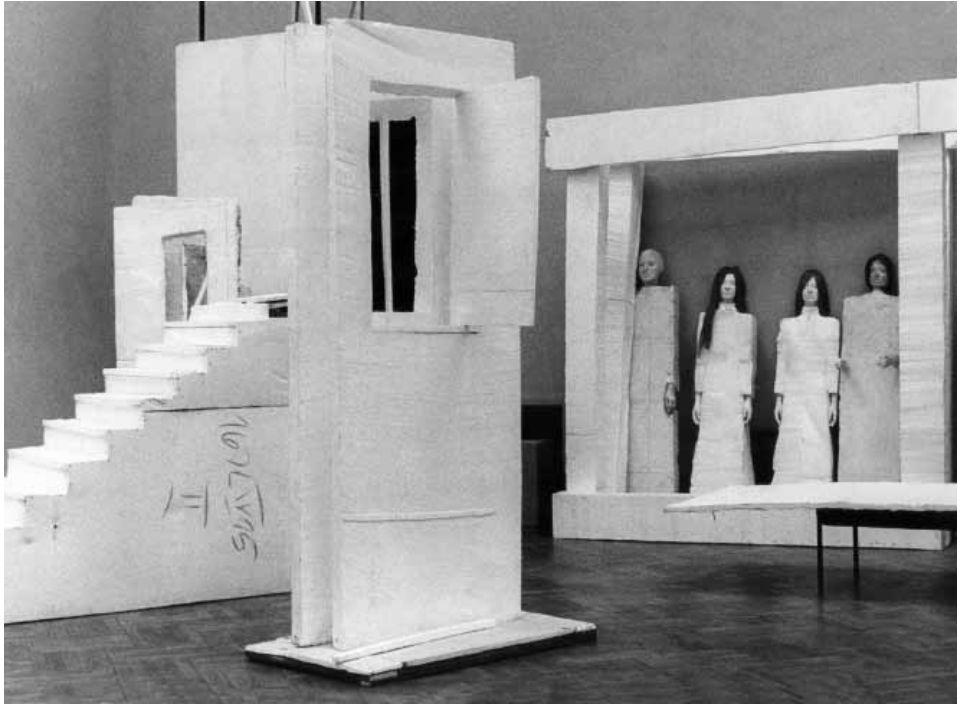
Eklat... Hackenberg elsápadt. Az íróasztala szegélyébe kapaszkodva próbált felállni, majd minden erejét összeszedve ő is hangos lett: – Asszonyom, akárki is maga, itt, ebben a helyiségben nem szabad ilyet mondania! – Közben megtelt a nyitott ajtó a titkárságon lévők sziluettjeivel. Mivel nem voltam ott, nem tudom, hogy mi történt rögtön ezután, ezt a jelenetet azonban többször is elmesélték nekem. Nyilván kísérletek történtek a közvetítésre és a kedélyek lecsillapítására. Talán előkerült Erzszi táskájából egy katalógus is, talán a titkárság is gondoskodott már közben dokumentációról. És talán az efféle tárgyi bizonyítékok megnyugtató semlegessége volt az, aminek hatására Hackenberg lassan visszaült a helyére. De el tudom képzelni azt is, hogy nem volt ott semmi papír, se fénykép, se katalógus, se semmiféle nyomtatvány, hanem egyszerűen csak az hatott a jelenlévőkre, hogy érezték, két zseniális ember áll itt egymással szemben, akik egy pillanat alatt képesek voltak rá, hogy felmérjék a másik kvalitásait és személyiségének súlyát. És akik – alig telt el néhány perc – valahonnan már azt is tudták, hogy mindketten ugyanazt az értékvilágot szolgálják. Mivel Hackenberg volt az, aki alatt ott volt egy szék is, valószínűleg ő lehetett az, aki először foglalt helyet. Aztán hellyel kínálták persze Erzsit is. Ő csak ennyit akart. Én ismertem Erzsit, ha egyszer már leülhetett, akkor az nála felért egy győzelemmel. És azt is tudom, hogy képes volt rá, hogy ennek a győzelemnek a hatására egy másodperc alatt elöntse őt valami megfoghatatlan kedvesség és báj. Igen, csak ezt tudom mondani: kedvesség és báj.

*

Egy óra múlva már meg volt kötve a Richartz utcai béke.

Eldőlt, hogy Schaár Erzsébetet három napra vendégül látja Köln városa, keresnek neki egy szállodát, mellé adják kísérőül Leót és Franciskát, akik majd körbeviszik Erzsit Kölnben, és megmutatják neki a város nevezetességeit. Természetesen kifizetik valamennyi számláját. Ha szükséges, kap vonatjegyet is Pestig (de hát Erzsinek meg volt véve különben is a hálókocsijegye már, csak a dátumot kellett kiigazítani). Mindegy, ami sokkal fontosabb volt ennél, elintézik azt, hogy a Hasenkamp három nap múltán újra kamionra vegye Erzszi ládáit, és vállalják a költségeit annak, hogy a speditőr elviszi a kiállítási anya-

³ Szóval akkor maga itt a Goebbels!

got Budapestre, a Városmajor utcai házba. Természetesen lesznek majd emberek, akik segítenek a pakolásban. Ezek a pontok képezték az egyezés könnyebben tárgyalható részét. Mert sokkal nehezebb volt megértetni Erzsivel azt, hogy hiába minden ellenállás, a ládákat közben, még a három nap letelte előtt mégiscsak fel kell nyitni egyszer, és meg kell engedni Glaub úrnak, hogy kézbe vegye és meggusztálja a kispasztikákat, valamint azt is, hogy a nagyobb méretű munkákról is képet kapjon valahogy, mert mindez benne volt az aláírt szerződésben. Ha e kérdésekben engedni fog Erzs, akkor biztos, hogy Glaub úr sem fog ragaszkodni tovább a kiállítás megrendezéséhez. De hát persze elkerülhetetlen, hogy egy szobrot megtartsion majd magának. Úgy nézett ki, hogy Erzs képtelen ebbe belenyugodni, de ekkor Hackenberg váratlanul hangot váltott, és azt mondta: – A ládákat már csak azért is fel kell nyitni, mert különben hogyan választhat ki a kölni múzeum (a későbbi Ludwig) megvételre egy művet magának? És értet meg, asszonyom, így legalább biztosítva lesz az is, hogy szakemberek intézik a ki- és becsomagolást. – Erzs ettől kezdve már csak színlelte az ellenállást, s gyorsan beletörődött az alkuba.

Nekem később, mielőtt elutazott volna, már azzal dicsekedett: – Géza, igazán érdekes dolog kulturális nagykövetnek lenni. Hálás lehet nekem az Aczél is. – És huncutul mosolygott hozzá. Elfogott a mérég, már megint az Aczél. Tudtam, hogy Erzs otthon, Budapesten, amióta híressé vált és lekörözte a konkurenciát, kezdett az Aczél elvtárral is kicsit szemtelenül bánni. Na jó, nem volt szemtelen, inkább csak udvarias, de ez nála azt jelentette, hogy bármilyen probléma merült fel a műtermében, például technikai kérdések idegesítettek, vagy beszerezhetetlennek bizonyuló anyagok fékeztek a munkáját, mindig azonnal az Aczélnek telefonált – olyanná vált, mint egy lerázhatatlan rokon. Ha ez így megy tovább – gondoltam –, akkor Erzs nemsokára úgy fogja kezelni az Aczélt, mintha az anyósa lenne. Nem sejtettem, hogy erre már nem lesz ideje, mert már csak bő két éve van hátra.

Váratlanul halt meg. Az egész egy pesti kórházban történt, ahová elhúzódoó meghűlése miatt vitték be. Amikor már jobban lett, és visszatért az energiája, rumlizni kezdett, kibírhatalanná vált, mire föl nyugtatót adtak be neki, a szokásos enyhe adagot. De Erzsire – aki szokva volt ahhoz, hogy a napi nikotin- és koffeinadagjának köszönhetően az állandósult hipertónia állapotában éljen – sokként hathatott ez a fordulat. Lepihent és úgy maradt. Tudomásul vette a szervezete, hogy végre kisimulhat, aludhat. Mire észbekapott a kórházi személyzet, már késő volt, a Schaár-féle organizmus, ez a csodálatos gépezet úgy döntött, hogy megmarad az ágynál.

Talán sejtette ezt már régtől fogva, mert beléje volt programozva ez a befejezés, és ennek közeledtét érezte. Amíg tehetett, ezért küzdött olyan elképesztő erővel minden kívülről jövő, látszólagos megoldás ellen. Eszembe jut most, hogy hosszú időn át milyen élményemhez kötöttem Erzsiben munkálkodó bámulatos energiát. Egy muréna jutott mindig az eszembe, amit kifogtak valahol a tengerparton. A sziklák közül húzta ki valaki kézzel, és ez az angolnászerű lény, egyszerre kígyó, hal és túlvilági nagykövet, ez a tátongó szájú állat hatalmas izomerőt fejtett ki azért, hogy ne sikerüljön kihúzni. Egy rozsdás drótdarab feküdt ott a homokban, és amikor a férfi látta, hogy nem bír vele, a szabadon maradt kezével a drót után nyúlt, és egyetlen jól célzott mozdulattal átszúrta vele a muréna fejét az egyik szemén át. Irtózatos látvány volt, mert a kígyózó test, mintha áramütés érte volna, elvált, elpattant a szikláktól, és egy fantasztikus koreográfiájú táncot, valami egészen lehetetlen óriás-kalligráfiát írt le a testével ott a parti homok fölötti térben, és abban minden benne volt, amit az életről és halálról tudni lehetett. Csak akkor láttam azt is, hogy milyen nagy teste volt ennek a kövek közé behúzódott állatnak. Az egész nem tartott sokáig, utána kisimult, engedelmessé vált. Tudom, hogy borzasztó ez a hasonlat, megengedhetetlen. De nem kellett a későbbiekben drót vagy szikla hozzá, nagyon mélyen megmaradt bennem a látvány, és gyakran visszatért, ha volt alkalma rá. Erzs testében is mindig ott éreztem később ezt az angolnát, igaz, ő az egész életére elosztotta azt a szörnyen szép koreo-

gráfiát. De a meztelen karja, a lábszára, vagy ahogy az összeszorított fogsorával a cigarettát fogta, az áramutések ritmusát idéző reflexei, és főleg az okossága, melynek első mozdulata mindig ugyanaz volt, a támadás, mindezek egy mesebeli lényhez tették őt hasonlatossá. Aki nem engedi, hogy megfogják.

De vissza a beszámolóhoz, még nem végeztem vele. Jelentem tehát, hogy Glaub úr és a kölni múzeum megkapták a következő napokban a nekik kijáró plasztikákat, és újra megjelent a Hasenkamp is, hogy a harmadik nap reggelén telepakolják a kocsit, ami nem tartott sokáig, és máris elnyelte a szállítmányt az egésznapos út, a Pestig tartó zsigibaszto utazás. Tulajdonképpen az már negyedik nap történt, az esti órákban, hogy kikísértük Erzsit az állomásra.

Az Ostende–Wien expressz akkoriban csaknem negyedórát állt a kölni főpályaudvaron, mielőtt továbbindult volna – így történt ez aznap is. Takarítószeres szagát meg olajos levegőt árasztott, ahogy ott pihent lomhán a sínekre feküdvén a szegmensekre osztott hosszú szürke testével. Mi pedig két kofferrel, amelyek Erzséhez tartoztak, és Erzsivel persze, kiértünk a peronra. Erzsi boldog volt, kedves volt – igen, nagyon hálás volt mindenért –, szóval így négyesben nagyon jókedvű volt a társaság, és keresni kezdtük az ajtóra kikapcsolt számok alapján Erzsi hálókocsiját. A kocsikísérő kalauz azonban gyorsabb volt, elkérte Erzsitől a jegyet, aztán megmutatta és ki is nyitotta rögtön a megfelelő ajtót. Leó intett neki, hogy ne fáradjon tovább, majd ő fölrakja a koffereket. Láttuk aztán az ablakon át, hogy miként haladnak előre Leó és Erzsi a kocsik keskeny folyosóján. A kofferek miatt oldalaztak kissé, ahogy a fülkét keresték.

De alig telt el néhány perc, Erzsi jelent meg újra a kocsik nyitott ajtajában, kétségbeesve integetett, majd lemászott hozzánk, és levegő után kapkodva magyarázni kezdte: – Abban a fülkében van már valaki! Egy nő! Hol a kalauz? Kell, hogy legyen egy üres fülke is! Kifizettem... És így tovább. Leó végzett a kofferokkal ott fenn, és közben ő is leszállt. Próbálta Erzsit megnyugtatni, hogy nincsen semmi baj. A hálókocsikban mindig két ágy van, alul egy és fölül egy. Erzsi azonban el volt képedve. Ő egy teljes fülkét fizetett ki egyedül magának, ez nem lehet az a fülke, hajtogatta. Leó a fejét rázta, de aztán észbe kapott, és más oldalról próbálta meggyőzni Erzsit. Ha történetesen mindkét ágyat kifizette volna, és így lett volna biztosítva az, hogy egyedül utazzon egészen Bécsig, akkor is az lenne most a helyzet, hogy az új dátumra cserélt új jegyen már csak egy ágy szerepelhet. Miért? Hát azért, mert örülni kell annak, hogy egyáltalán volt még üres ágy, hiszen különben már jó előre elkelnek a hálókocsijegyek. Szegény Leó, fuldoklott az igyekezettől..., de hiába.

Odahívtuk a kocsikísérőt, de az is csak a fejét rázta, nincs a vonaton üres hálófülke már, teli vagyunk, közölte. Erzsi visszakapaszkodott a kocsiba, ám aztán újra leszállt hozzánk. – Az a nő beteg! Nem utazhatok együtt egy beteg személlyel... – Nagyon eltökéltnek látszott, s mi kétségbeesve néztünk egymásra. Mi lesz most? Leó már fel is adta a harcot. Franciskában még volt némi erő, s megkérdezte Erzsit, miből gondolja, hogy beteg. – Mert fekszik az ágyban. Alszik. És még csak kilenc óra sincsen! – Dulakodás kezdődött köztünk, közben hallottuk a kalauzok sípjelét is. Valahogy sikerült feltolnunk Erzsit a vonatra, és amikor már fent volt, és visszavonhatatlanul ott állt a kocsik peronján, becsukódott az ajtó. A vonat elindult, és mi csakhamar biztosak lehettünk abban, hogy nem is fog most már egy darabig megállni. Mert hiszen ott lett volna még a vészfék is mint megoldás. De hát nem történt semmi ilyesmi. Körülöttünk visszasüllyedt minden abba a félhangos, monoton hangzavarba, ami a nagy pályaudvarok sajátja.

Bénultan álltunk még egy darabig. A kölni főpályaudvaron a legnagyobb neon-betűkkel nem az van kiírva, hogy Köln Hauptbahnhof, hanem az, hogy L'EAU DE COLOGNE – kölni víz. Semmi köze a lokálpatriotizmushoz, szimplán csak üzleti fogás. Azt bámultam sokáig, aztán lazítottam, sikerült észhez térnem. Mivel valami mozgást észleltem valahol lent, oldalirányban, oda le, a peron melletti sínekre esett a tekintetem. Egyszer ko-

rábban, mikor egy esti vonathoz kísértem ki egy ismerősömet, felfedeztem már ezt a különös kölni specialitást, és lám, most megint találkoztam a jelenséggel. Azzal, hogy a kölni főpályaudvaron egerek éltek. Még meleg volt a sín pár a kigördült Ostende–Wien expressz után, de az egerek már előbújtak valahonnan – ha babonás lennék, azt mondanám, hogy Erzszi hagyta ott őket. De nem. Noha felettük, a peron síkján állandóan emberek jártak-keltek, ezek az egerek nem törődtek vele, ott éltek, s úgy látszik, megszokták. És ahogy besötétedett – itt a lámpák fénye miatt persze csak félig lett sötétebb –, birtokba vették a síneket, és úgy, mintha csak zsinóron húzták volna őket, azokon a fénylő acélpályákon ide-oda cikáztak, szaladgáltak. De ez még semmi, mert zömükben fehér egerek voltak, talán ezért is voltak annyira szelídek, és csak nagy ritkán lehetett köztük egy-egy szürkét is látni. Van erre magyarázat? Van. Valamikor elszabadulhatott itt egy kórház vagy laboratórium címére feladott fehéregér-szállítmány, és elszaporodtak azután. Meg hébe-hóba visszamutált egy-egy egér szürkébe, ahogy az már történni szokott. Megfogtam Franciska könyökét, és szelíden a sínek felé fordítottam, s odamutattam az állandó mozgásban lévő fehér egerek ingajaratára. Először nem kapcsolt, mert még mindig kábult volt, de aztán összerezzenve visszahőkölt. – Majd lefekvés előtt beveszek egy nyugtatót – mondta. Aztán végigsimította a homlokát, és már nevetett, túl volt rajta.

Leót valami teljesen más dolog foglalkoztatta. – Lenne kedve beülni egy kicsit a restibe? – kérdezte tőlem. Tudtam, most sörözni fogunk, bólintottam hát. Nagy a kölni állomás, és nehéz volt megtalálni a restit. Tudod, kedves olvasóm, ma már nincsenek is restik a nagyobb városokban, csak bisztrókat, kávézókat meg gyorséttermeket találni. Talán azért, hogy ne legyen kézenfekvő alkoholizálni, de akkor, amikor Erzszi idelátogatott, még működött egy resti Kölnben is, faragott ó-német stílusú tölgyfabútorokkal meg sárgaréz kampójú fogasokkal. Oda ültünk be. Kis idő múlva, amikor már húztunk egy nagyot a korszókból, Leó megszólalt: – Fantasztikus személyiség... Felvillanyozó... De miért csinálja ezt? – Aztán megfogta a karomat, és elkínzottan megismételte: – Miért csinálja?

*

Van erre válasz? Nincsen, mert szerintem nem is csinálta. Nem volt mindig ilyen Erzszi, sokáig minden rendben volt vele. Elég átlagos jelenség volt ő ott Budafokon, ahol az első otthonukban laktak – portrészobrokat mintázó asszony volt a foglalkozása, úgy, ahogy mások meg csokrokat kötnek vagy kertek kapálnak.

Kezdetben nem is tartottuk őt másként számon, csak mint Vilt Tibor feleségét, aki ha ráér, ebédet főz, vacsorát ad satöbbi. Elég furcsa dolog visszaemlékezni most erre. Csak jóval később, talán azért, mert úgy érezhette, hogy foglalkoznia kell a közeledő öregség problémájával, kezdte Erzsit más is érdekelni. A kortárs művészeteknek az a fajtája, ami talán nem is volt egészen művészet, hanem inkább tűnhetett emlékezésnek, a tovasikló dolgok felé nyúló mozdulatnak, szellemidézésnek, néha tiltakozásnak. Miközben mintha verset írna, úgy hajolt a szobrai fölé. Néha fájdalmas küzdelmet sejtethetett emögött az ember, máskor meg csak nagy nyugalmat, ónszürke belenyugvást érzett. Még ott, Budafokon kezdett bele az ajtók és ablakok táncát idéző szobrok mintázásába, olyan kompozíciók születtek akkor sorra, amelyeknek láttán kapaszkodót keresett az ember, mintha szüntelen földrengés rázná a tájat. Az egész világ elmozdulni látszott egy addig nem volt, nem ismert irányba.

Aztán átköltözött Vilttel együtt a városmajori házba. Ott több volt már a hely, és nagyobb munkák komponálásába kezdett. Akár egy bábos, egész nap azt csinálta, hogy kőből, gipszhabarcsból meg papírkönnnyű materiából, habanyagból építkezett. Fürt, faragott és barkácsolt. Mi, az ismerősei, ha véletlenül kinyílt az ajtó, ijedten láttuk, hogy nincsen már egyedül a műtermében, látogatói vannak, akik félkész állapotuk ellenére is személyi-

ségeknek tűntek, és bár erősen csonkolt lények, mégis emberszabásúak. Nem sokat tudtunk meg róluk Erzsitől, hiába próbáltuk követni a monológjait, megérteni a cigarettát rágó szájmozgását. Csak láttuk, hogy testeket szab ki a zizegő habanyagból. És emlékszem rá, az elején még milyen egyszerűnek látszott, hogy megpróbáljam megmagyarázni, Erzsi miért is babázik. Férje, Tibor ekkoriban már csak esténként járt haza, és hogy legyen mégis társasága, végigjárta az ismerőseit, és a róluk leöntött maszkokkal, ezekkel a gipszbe merevedett hófehér arc-protézisekkel ajándékozta meg az otthon maradt szobrait – úgy fejmagasságban. De aztán rá kellett jönnöm, hogy túl egyszerűen képzeltem el a dolgot, nem lehet mindent Tibor nyakába varrni. Valami más is hajthatta Erzsit, meg aztán nagyon sok mindent tudtak ezek a kócos maskarák. A vak is látta, hogy csak sztiroporból vannak, afféle elszabott hasábok, nem lehet anatómiájuk. Mégis – hogy csak egy példát említsék – mintha képesek lettek volna arra, hogy visszatartsák a lélegzetüket...

Még Erzsi volt a legkevésbé meghatva tőlük. Ahogy elkészültek, magukra hagyta őket, vagy úgy bánt velük, mint a cselédekkel. Parancsolgatott nekik. Azóta is ilyen kihűlt térben állnak – sokszor tükrök vagy hatalmas üvegtáblák fogságába zárva. Mikor aztán kiállításra vitték őket, az volt az ember benyomása, hogy valahol másutt felállítva megint átminősültek. Elvesztették korábbi értelmüket, például mindazt, ami a műfaji hovatartozásukat szolgálhatta volna. Gellert kaptak, és egy láthatatlan víztükör felületéről felpattanva átemelkedtek egy új közegbe, oda, ahol nincsen sztiropor, nincsen kóc és gipsz, és nincsenek már tárgyak. Megmaradtak ugyan plasztikáknak, de elvették valahol az utat, és az lenne számukra most már a megváltás, ha lepréselt virágként vagy valamiféle naplórásként születnének újjá. Elindultak valahová, mert ahol eddig voltak, ott indokolatlanul váltak. Erzsi pedig megpróbálta követni őket – nyilván nem volt más választása.

Bonyolult. De annyira szokásává vált, hogy ne legyen tekintettel senki másra – és tényleg senkire! –, hogy nem is törődött már a megszokott normákkal. Mondhatnám persze, hogy nem normális. De nem mondom. Hol is tartottunk a történetünkkel? Ott, hogy Leó még mindig a karomat fogta, és az én válaszomat várta – hogy majd megmagyarázom. Vállat vontam, végül is csak három napig tartott. Kibirható volt. És nem ő maga mondta, hogy Erzsi mennyire felvillanyozza?

Annyi igaz, hogy majd fél évszázad telt el azóta, és most persze már más távlatból nézem én is az egészet. Amikor Kölnbe látogatott Erzsi, még én is csak két éve éltem a városban. Még nem olvastam semmit Köln középkori történelméről, és nem ismertem a Stapelrechtrel kapcsolatos tudnivalókat sem, fogalmam sem volt arról, hogy milyen múlt-nyúlók vissza az e tájon zajló árucseré, vagy hogy mik azok a jogi szokások, amelyek már régóta szelídebbé tették a nyílt erőszakot – vagy fogalmazzuk így, ritualizálták azt, ami különben elviselhetetlen lett volna az emberek számára.

És persze nem volt képekben felidézhető ismeretanyagom sem arról, hogy miként nézett ki itt régen a mindennapi élet. De most, hogy ezeket a sorokat írom, már tudom, hogy csak ki kell sétálnom a Rajna mellé, oda, a kikötő partjára, és csak végig kell olvasnom azokat a szövegeket, amiket házról házra szétosztva (többnyire az egykori raktárházak alá fúrt mélygarázsok lejáratainak a homlokzatára) azokba a kirakatként vastag üvegtáblákba írtak bele az önkormányzat illetékesei, a város idegenforgalmi osztálya. Képek is vannak ott, régi metszetek, és mellettük fotók, felnagyított formában, olyan az egész, mint egy többszáz méterre széthúzott képeskönyv.

Egyszóval most már nekem is könnyű, hogy bennfentes legyek, majdnem bennszülött kölni, és hajlok is rá, hogy megkockáztassam, és kimondjam: mindaz, amit Erzsi kölni látogatása kapcsán megéltünk, tulajdonképpen nem volt más, mint a város árumegállító jogának, a Stapelrecht érvényesülésének az egyik formája. Megengedem, elég elkésett változat, és ami folklórrá hígult közben belőle, az igencsak elsekélyesedett. De az egészre tekintve csak azt mondhatom, hogy stimmelt. Mert meg volt a háromnapos lepakolás,

megtörtént (két különböző változatban is) a „sarcolás”, a kölcsönös áru- meg tapasztalat-csere, más szóval az értékek forгатása – és talán egy kicsit az is, ami több ennél: a kultúrák találkozása.

Lehet, hogy Erzsí volt hosszú ideje az első ember, aki – holott nem is tudott róla – rá-érzett erre, és mint egy médium, adaptálni tudta belőle azt, ami az esszenciája. Rákényszerülve arra, hogy a neki kiosztott szerepet eljátssza, átszabta a testére, a maga nagyon egyéni alkatára a történet irányát, és ezzel akarva-akaratlanul meg is változtatta a rítus végkifejletét, és – mondhatni – győztesként hagyta el a várost. Mert biztos, hogy ezután soha többé nem fordulhat elő, hogy akadjon valaki a Rajna vidékén, aki élne szeretne Erzsít megállító jogával. A hozsannázást persze azért ne vigyük túlzásba.

Utószó

Annyira távol került tőlünk a középkori városi élet sok-sok szokása, hogy talán nem fölösleges bővebben is kitérni egyik-másik mozzanatára, egyebek közt az árumegállító jog történetére, arra, ahogyan az például Köln esetében alakult – mert talán ezt a változatot nevezhetjük a legtipikusabbnak Nyugat-Európában.

Annyit már ismerünk az eddigiekből, hogy ha hajó érkezett a Rajnán, akkor annak Kölnnél meg kellett állnia, és ha árukészlet is volt a hajón, akkor azt három napra a kikötő mentén álló raktárházak egyikébe kellett átrakodniuk a hajózó gazdáknak. Ott, a raktárházakban kezdődött el aztán a procedúra valóban fontos része, az alkudozás, mert a hajósok kötelesek voltak megvétellel felkínálni a Rajnán fuvarozott áruikat a város vásárlóképes közönségének, akik nemcsak személyes szükségleteiket fedezték az így szerzett javakkal, hanem jelentős készleteket is felhalmozhattak, amit aztán saját hasznukra forgathattak tovább. Ezt hallva könnyen juthat arra a gondolatra az ember, hogy helyesebb lenne itt adószedésről vagy sarchoz való jogokról beszélni.

Hadd árnyaljam tehát az elmondottakat. Arra mindig vigyáztak a kölniek, hogy tényleg piac maradjon a Stapelrecht érvényesítése, mert ha nyílt fosztogatássá fajult volna az alkudozás, akkor nagyon gyorsan elmaradtak volna a hajók is a Rajnán. Sőt, az alkukba mind a hajózó népek, mind pedig a kölni potentátok azt is beszámították, hogy árumegállító joggal rendelkezett ugyanezen folyó partján déli irányban például Mainz városa is, észak felé pedig egy-két főúr, őrgrof és egyházi méltóság szedett vámot a vízen. Ilyen volt például a kölni hercegérsek maga is, aki lovas kocsin Kölntől csak másfél órányira, egy Szentendrére emlékeztető bájos városkában, Zonsban, az ottani rév mellé épített várban rendezte be a maga vámszedő hatóságát. Valamennyi fél tudott a másíkról, és mindnek érdeke volt, hogy életképes maradjon a több száz kilométerre széthúzott vásár. Így alakulhatott ki aztán az, hogy nem a fegyverek, hanem az alkuk során érvényesülő ügyesség és diplomáciai készség döntöttek el végül, hogy megérte-e egy-egy hosszabb kereskedelmi útra vállalkozni hajóval a Rajnán.

És nemcsak a vízen járó kereskedők meg a parton élő partnereik versengtek a jobb esélyeikért, hanem mindjárt a legkorábbi kezdetektől fogva a szárazon maradt hatalmak is gyakran szembenálltak egymással. Még meg sem kapta Köln a német császártól a szabad város státuszát, amikor a 13. század közepén a pozícióiban meggyengült érsek – Konrad von Hochstaden, egy személyben több vármegyényi terület világi fejedelme is – Stapelrechttel ajándékozta meg a kölnieket. Nem nagylelkűségből, hanem egyszerűen azért, mert ezzel a privilégiummal próbálta a város régről tekintélyt élvező előkelő patriciusait és gyorsan gazdagodó kereskedőrétegét szembeállítani egymással. Az aktus azonban visszafelé sült el, mert politikai földcsuszamláshoz vezetett. A kölni polgároknak valami olyan kiváltság került ezzel a kezükbe, aminek a védelmére érdemes volt erős

polgárőrségről gondoskodniuk. Csak egy gyalogos hadtest volt ez, de az akkori szokásokhoz híven, elég harcias. És alig múlt el a Stapelrecht megszerzése után egy kurta negyed század, a limburgi örökösödési háború egyik epizódjaképpen Siegfried von Westerburg, egy következő kölni érsek máris szembetalálta magát néhány ezer olyan páncélos vitézzel meg talpas katonával, akiknek a hadtestében nem elhanyagolható egységet képviseltek a fegyvert fogott kölni polgártársak.

A város falai előtt elterülő réten megívott csata során (Worringen, 1288) a hadiszerecnese nem kedvezett az érsek zászlaja alá gyűlt feudális erőknél, úgyhogy a béke helyreállítás után nemcsak Limburg, Brabant, Luxemburg és a Rajna menti grófságok birtokviszonyai változtak meg jelentősen, de azt is kimondták, hogy a kölni érsek ugyan megtarthatja titulussait, és természetesen misét is mondhat a város templomaiban, de a falakon belül nem hajthatja fejét alváásra. És tényleg az történt, hogy az érseki udvartartás csakhamar a közeli Bonnba költözött át, és a későbbi hercegérsek is tanácsosnak látták, hogy eltekintve egy-egy ünnepi misétől, amit Kölnben celebráltak, ott is maradjanak még sokáig – egészen a napóleoni háborúk végéig. Csak 1815-ben, a Bécsi Kongresszus döntései nyomán váltak ezek a nagyon korán, még a worringeni csata után kialakult viszonyok teljesen tárgytalanná. És újabb húsz év múlva megszületett a szabad folyami hajózásról szóló porosz dekrétum is, amivel természetesen a Stapelrecht is egycsapásra elvesztette a jogosultságát a Rajnán.

De addig is éreztették hatásukat bizonyos megszorítások, mert hosszú évszázadokon át hiába volt Köln szabad város, csak a város falain belül biztosíthatta polgárainak az őket megillető kiváltságok gyakorlását, ami azt jelentette, hogy a város lakói egy zöldszéges kerttel sem rendelkezhetek a falak külső oldalán. Vagyis könnyen kerülhetett volna Köln olyan helyzetbe, hogy megszenvedje a szabadság árnyoldalait, és az elnyert függetlensége szoros fűzővé váljon, ami alaposan megszorongathatta volna aztán a polgárok derekát. Így is történt volna, ha nem lett volna a város árumegállító joga, ami viszont egyre többet hozott a konyhára. Érthető tehát, hogy amikor a 19. század elején sok minden megszűnt a középkor óta érvényes jogszabályokból, a város lakói nem nagyon örültek a privilégiumaik elvesztésének. Rögtön a Metternich által levezényelt nagy átrendezések után megpróbálták, hogy amennyire csak lehet, kitolják a Stapelrecht elévülésének a dátumát, és amikor meghiúsult ez a kísérletük, kártérítést követeltek onnan, ahová újabban tartoztak, a határait a Rajna vonalán túlra is kiterjesztő és egyre erősebbé váló Poroszországtól.

Hogy a kérés nem volt egészen méltánytalan, azt mi sem bizonyítja jobban, hogy a porosz királyság beadta a derekát, és a kölniek, hogy ne panaszkodhassanak a Stapelrecht elvesztése miatt, még évtizedekig, a 19. század utolsó harmadáig évi 50 000 tallér kárpótlást kaptak a Hohenzollernektől. De a Stapelrecht mint afféle különjog, amit a helybéliek most már csak maguk közt összekacsintva próbáltak meg érvényesíteni, és amire hivatkozva a hivatalos szabályokat is nemegyszer áthágták, nos az efféle reflexek ezután sem tűntek el egészen, hanem, ha másképp nem, hát mint a tájra jellemző városi folklór, mint a híres „kölni klüngel” alkalmazási formái éltek tovább („kölni klüngel”, értsd kölni Knäuel = kölni gombolyag). Amit ez a kifejezés jelentett, az ugyanis a félhivatalos kapcsolatok és megoldások szövevényes rendszere, illetve az abból húzható előnyök érvényesítése volt.

Csak a napokban voltam megint tanúja egy olyan szóváltásnak, amelynek során, ahogy az Kölnben gyakran előfordul, szóba került a klüngel is, és elhangzott a következő epés kifakadás: – Sind also die Kölner Piraten? – Amire a válasz: – Neeee..., nicht direkt. – Majd egy kis szünet után, már a békülékenység jegyében: – Sie wissen nur, zu helfen einandern.⁴

⁴ (Kissé szabadon fordítva) Szóval kalózok akkor a kölniek? – Neeem..., nem egészen. (...) Csak tudják, miként segítsenek egymásnak.

TALIGÁS ORPHEUSZ

Darvasi László: *Taligás*

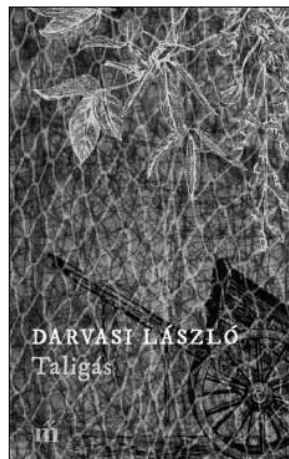
Darvasi László harmadik regényének megjelenését komoly várakozás, érdeklődés övezte – ismert és elismert íróról lévén szó, az ilyenkor szokásos elvárások és remények is hangot kaptak. Arra azonban, hogy regény helyett valójában egy sajátos hosszúvers kerül ki Darvasi tolla alól, feltehetőleg senki sem számított. Magamtól nem feltétlenül venném a bátorságot, hogy így nevezsem, ha nem tette volna meg ezt a szerző: „Ez a regény, ha úgy tetszik, egy szerelmes regény, ha úgy tetszik, ez nem is regény, hanem egy vers. A szöveg, amit négy-öt éven keresztül írtam [...] tulajdonképpen egy vers. A *Taligás*ra én úgy tekintek, mint egy költeményre.”¹

Bár a műnemek elhatárolását illető komoly irodalomelméleti fejtegetésekbe nem bocsátkoznék, a szokatlan műfaji besorolás alkalmasint magyarázatra szorul. Mégiscsak egy háromszázhuszonhét oldalas prózában elbeszélte történetéről van szó. Ám ha tekintetbe vesszük a mű nyelvezetét, az autodiegetikus narráció személyes, lírai jellegét, a cselekmény redukált voltát, valamint a mondatok ritmikáját, már nem tűnik annyira különösnek vagy megalapozatlannak a fenti állítás.

Darvasi írásművészetére ugyan mindig is jellemző volt a líraiság; ornamentikus, barokkosan burjánzó stílusáról már sokan, sok helyütt írtak, *A könnyemutatványosok legendáját* vagy a *Virágzabálók*at többek közt éppen e miatt a markáns prózanyelv miatt ünnepelte, illetve kárhoztatta a kritika, az új regény esetében azonban – úgy vélem – nem ez az aspektus a legfontosabb. Egyfelől bár nem mondhatni, hogy a *Taligás* nem felülstilizált hangon szólna, jóval kevesebb hasonlat, metafora és egyéb alakzat tarkítja a szöveget, mint a korábbi Darvasi-regényekben. Másfelől a stílus díszítettségénél lényegesebb különbségnek tűnik, hogy míg a *Virágzabálók* esetében százfélé ágazó, folyondárszerű cselekményről, s ehhez illeszkedő, burjánzó mondatművészeiről beszélhetünk, addig az új regény sokkal inkább lineáris és hömpölygő. Lassú és egyenmő. Karneváli kavargás helyett mintha monoton, keserves vándorútra hívná meg olvasóját a könyv. Nemcsak azért, mert a főhős útja Bécstől Szegedig valóban monoton és keserves, viszontagságokkal terhes, továbbá a címszereplő megérkezésével korántsem ér véget az *in medias res* jellegű cselekményindítás keltette várakozás, hanem azért is, mert ennek az utazásnak éppoly kétséges az indítéka, mint a célja. Egyrészt erősen megkérdőjelezhető, hogy miért éppen Taligás a feladatra kiszemelt személy, miért éppen őrá bízta Wolzbein tanácsos törvénytelen, félbolond, süketnéma

¹ Kiss Orsolya interjúja Darvasi Lászlóval http://konyves.blog.hu/2016/06/25/darvasi_laszlo_a_boszorkanysag_nem_noi_principium

Magvető Kiadó
Budapest, 2016
336 oldal, 3490 Ft

fiát, Julius Abendet (holott éppenséggel postakocsira is ültethetné, katonai kísérettel), másrészt kétségek merülnek fel a küldetés valós célját illetően is, hiszen Taligást akkor sem engedik útjára a neki parancsoló hatalmasságok, mikor elvileg teljesítette a zsarolással megtámogatott parancsot, azaz elérte kitűzött úticélját a rábízott fogollyal együtt. Az információközlés taktikus adagolása, valamint a narráció hangneme megteremt és folyamatosan fenntart egyfajta lefojtott feszültséget, ami – a dikció hitelességének elbizonytalanításával párosulva – szinte szükségszerűen vezet oda, hogy a szöveg az utolsó oldalakra mintegy felőrlő olvasója idegzetét. Úgy vélem, ez nem „műhiba”, hanem tervszerű szerkesztés, de ettől még nem lesz könnyebb olvasmány a *Taligás*.

Valamelyest talán az eddigiekből is kiviláglik, hogy Darvasi László harmadik regénye – a könyvpiaci reklámok állításaival ellentétben – elsősorban nem az 1728-as szegedi boszorkányperek krónikája, még csak nem is a főhős fentebb említett utazásáról szóló „road movie”, hanem áltörténelmi regénynek álcázott epikus költemény a félelemről, a szavak erejéről, az emberi gyarlóságról és magáról a költészetről. A felsorolt fogalmak összefüggéseit, valamint jelentőségüket és hatósugarukat a regény szövegterében akkor térképezhetjük fel, ha megértjük, kicsoda Taligás.

Taligás – túl azon, hogy a regény címszereplője, főhőse és egyben elbeszélője – jellegzetes Don Quijote-i alak, amolyan meg nem értett művészféle, gyanakvást és kíváncsiságot egyszerre ébresztő öntörvényű kívülálló. Főállásban vándor könyvkereskedő, mellékállásban fél.² Minthogy a két tevékenység nem zárja ki egymást, a történet elejétől a végéig gyakorlatilag folyamatosan szaval és szorong. Származásáról, családjáról, múltjáról semmit nem tudunk meg, ars poeticáját viszont meglehetősen pontossággal fogalmazza meg a regény elején:

Már fiatalon sokszor gondoltam arra, testhezálló feladat lenne nekem, hogy mondatokkal vándoroljak. Nem emlékszem, azt észbe vettem-e, hogy kevesen értik és értékelik őket, hogy az efféle erőfeszítésnek sok haszna nem mutatkozik. Bizonyos értelemben tudatlan maradtam. Kelekótya éhenkórász. Mégis megvan a magamhoz való eszem, azt hiszem, mert nem akarok annál több lenni, mint ami vagyok. Azok a legostobábbak, akik maguknál akarnak eszebbek vagy bölcsebbek lenni. Így hát magamnak való buta maradtam, cipekedek, mint valami szolga. Sokat tévedek. Eltéveszttem az időt, a helyet, a nevet. Azt hiszem, csak a félelmet nem téveszttem el. Vagy ő nem téveszt el engem. (53.)

A fenti idézet azon kívül, hogy érezteti, úgynevezett megbízhatatlan elbeszélővel van dolgunk, arra is rávilágít, hogy Taligás nem a költészet felkent papjaként tekint magára, hanem – a szó eredeti, pozitív jelentését alapul véve – dilettánsként: műkedvelőként, aki pontosan tudja, hogy legtöbbször pontatlanul idézi a klasszikusokat, aki szándékosan torzít vagy parafrazeál híres citátumokat, sőt, olykor annyival is megelégszik, hogy szavalás helyett két setesuta mondatban foglalja össze hallgatóságának egy Shakespeare-dráma tartalmát.

Egyébiránt ebben a regényben szinte mindenki ott munkál a vágy, hogy költő legyen: Róth a politikai játszmákat szeretné művészi szinten úzni, s ezáltal akarja összebékíteni a poétika magasztos „szentségét” az alantas prózai valósággal,³ az öntelt Wolzbein

² A némileg maliciózus megfogalmazás háttérében az áll, hogy személy szerint nem lettem győzve e félelem jogos voltáról: a regény szinte minden második oldalán elhangzó kijelentés – „Félek.” – egyszerűen nem tűnik indokoltnak. Egyrészt Taligás sosem olyankor fél, amikor ésszerű oka lenne rá, másrészt nem tűnik kimondott szorongó alkatnak sem, valahogy nem válik „bel-sővé” nála a félelem, inkább ráaggatott kelléknek, szájába adott „jelszónak” hat.

³ „[...] mert bizony egy ideje az foglalkoztat, hogy mindazt, ami a poétikában magasztos, ha úgy

tanácsos „szőlőindákból fonat magának koszorút, mint egy elhízott Néró” (68.), Nevenincs Kelemen, a bandavezér pedig azért óhajtana megtanulni szavalni, mert úgy véli, így nem csak pénzen szerezhetne szerelmet. Ráadásul az elbeszélő sem tud vagy akar lemondani a metapoétikai irányultságú reflexiókról, az irodalmias hasonlatokról, ami nevezhető persze „szakmai ártalomnak” Taligás esetében, de ettől még túlterheli a szöveget.⁴ Különösen zavarónak érzem, mikor nem is a főhős, hanem valamely – a magaskultúrától kevésbé érintett – szereplő ragadhatja magát nyelvfilozófiai eszmefuttatásokra: például mikor Taligás szeretője, Paulina, az amúgy teljesen analfabéta kocsmárosné a jelölő és a jelentés diverzív kapcsolatát boncolgatja szinte derridai szinten.⁵

Sokat elárul a regény művészetfelfogásáról az a szimbolikus jelentőségű mozzanat is, mikor az elbeszélő részletes leírását adja egy, a bécsi titkos tanácsos asztalán álló szobrocskának, amely Marszüaszt, az Apollónt versenyre hívó szatírt ábrázolja. Nem lehet véletlen, hogy Taligás nem a kifinomult elitművészetet jelképező költőistennel azonosul, hanem a fogadást (és így büntetésképpen bőrét is) elvesztő Marszüasszal, aki a mítosz szerint azon az auloszon játszott, melyet Athéné hajított el, mikor rádöbbedt, hogy arca csúf grimaszba torzul a fúvós hangszer megszólaltatásakor. Darvasinál az igazi művészet rendszerint nem a szépséggel, hanem a torz, groteszk, szokatlan jegyekkel vagy akár magával a fájdalommal kapcsolódik össze. Ennek egyik legszellemesebb és leginkább kidolgozott példája a regényben Barbara, az „almaarcú gnóm” karaktere, a *Virágzabálók* Igazmondó Habredjéhez hasonlatos különös, beszélő csecsemő,⁶ aki egy 17. századi velencei zeneszerző-énekesnő, Barbara Strozzi után kapta nevét, s ennek megfelelően nemcsak éles eszű társalkodónő, hanem gyönyörűen énekel is – még ha ezt Taligáson kívül senki nem hallja is...

Ugyancsak költészet és fájdalom kapcsolatát illusztrálja az az ókori történet, melyet a főhős mesél el Róthnak, a politikát művészetként felfogó püspöki titkárnak, miszerint egy görög türannosz, az akragaszi Phalarisz készíttetett egy ércbikát, melybe ellenségeit záratta, majd a bronzszobrot hevíteni kezdték, s az áldozatok jajgatása gyönyörű ének gyanánt hangzott fel a kínzóeszköz torkából. Taligás ehhez a szerkezethez hasonlítja a költőket.

Ezen a ponton érdemes föltenni a kérdést, hogy mit jelent költőnek lenni a regény világában? Bár a vándorló könyvtáros számtalanszor elmélkedik könyvekről, szavakról, a költészetről magáról, s definitionem mégsem vele, hanem egy névtelen és teljességgel jelentéktelen epizód szereplővel mondatja ki a szerző, hogy a költő az, „aki jobban fél, mint a többi ember”.⁷ Bár Taligás egyszer sem nevezi magát költőnek – ellentétben például Róthtal –, de ő is szavalással orvosolja szorongását: „[é]s én szavalok, és akkor nem

tetszik, szentség, miképpen barátoktathatnám össze a valósággal [...] Költő vagyok [...] Pedig soha nem körmöltem még verset, nem írtam egyetlen sort, nem karistoltam egyetlen incifinci epigrammát vagy egy gyémántos szonettet se. És mégis [...] költő vagyok.” (70.)

⁴ Lásd például a következő hasonlatokat: „Galambok köröznek a Burg fölött, mint az eltévedt szavak.” (32.); „[...] bámulum Budát, mint egy verset.” (39.); „A félelem is vers.” (137)

⁵ „Hogy van a szó, meg van az, amit jelent. [...] A szó van, a jelentés meg úgy van, hogy táncol, dorbézol, beteg, másnapos, színészkedik, sír-rí, meghal, föltámad.” (52.)

⁶ Azzal a különbséggel, hogy előbbi valójában halva született, s így Taligás csak képzeletbeli beszélgetéseket folytat a Gnómok Házából eltulajdonított, formalinos üvegcsében tárolt „csodabogárral”; utóbbi viszont egy kéken világító csontokkal rendelkező, soha fel nem nőő fiúgyermek, aki a jövődölésekre rácafolva nem a cigányok őstörténetét mondja el, hanem egyetlen mondatot ismételtet: „Adjatok pénzt!”

⁷ Egészen pontosan válasz nélkül hagyott kérdés formájában hangzik el az idézett mondat. Taligás kérdezi az utána leselkedő suhancról: „Tudod-e, mi az, hogy poéta? Pislog, zavartan kérdez vissza. Aki jobban fél, mint a többi ember?” (206.) Megjegyzem, számomra egyáltalán nem tűnik hihetőnek, hogy egy parasztyerek ezt a választ adja a fenti kérdésre. Ráadásul éppen Taligás az, aki többször is párhuzamot von félelem és költészet között, így teljességgel értelmezhetetlennek találok, hogy egy másik szereplő szájába adja ezt a tételmondatot Darvasi.

félek.” (26.) Szorult helyzetekben – például amikor útonállók kezére kerül, vagy amikor a város határát őrző kötekedő katonák fogják közre – hallgatóságát is a költészet erejével igyekszik lefegyverezni. Leggyakrabban azonban nem valódi, külső ellenség fenyegetésétől kell tartania, hanem a „morbus sacer” metaforikus megjelenítőitől, a márványos öklű, vasalt csizmás támadóktól. Mikor kitör rajta a „szent betegség” – melyet egyes korokban és kultúrákban nem ördögtől való megszállottságnak, hanem isteni eredetű elragadtatásnak véltek –, tehát az epilepsziás roham előtti pillanatban, mielőtt elvesztené az eszméletét, utolsó gondolata ez: „Nem lesz semmi baj, szavak. Taligás be van szarva kicsit. De ti, szavak, ne szarjatok be.” (61.)

A költői szó tehát képes oldani, lebírni a félelmet, sőt, még ennél is többre hivatott: a halált kell legyőznie. Lassan, de annál biztosabban kristályosodik ki, hogy a *Taligás* valójában egy igen ősi irodalmi toposz köré épül: Orpheusz mítosza íródik újra rendhagyó módon, poros szegedi színpalak között, Eurüdiké helyén egy furcsa párral, hiszen a címszereplő nem saját kedvesét, hanem süketnéma védencét és annak táncos lábú szerelmét menti ki a földi pokolból. Az ógörög motívumok ráadásul keresztény kultúrkörből származó elemekkel keverednek: a dilettáns „Orpheusztól” nem éneket várnak, hanem áldozathozatalt. Bár Taligás felveti a purifikációs célból megrendezett boszorkányégetéseket levezénylő püspöki titkárnak, hogy szavalattal váltja ki a máglyahalálra ítélt Julius Abendet és Johannát, azonban Róth leinti, s önmaga feláldozására szólítja fel.⁸

Végül nem Taligás, hanem hű társa, Barbara veszi magára a megváltó szerepét, de ha jobban belegondolunk, az üvegbe zárt kis gnóm tulajdonképpen a könyvárus személyiségének kiterjesztése – hiszen ő beszél a nevében. Taligás – bár megenni nem képes a titkár parancsára sem – tűzre veti Barbarát, aki önként egyezik bele feláldoztatásába.⁹ A keresztény megváltástörténetet invokáló végkifejlet ugyanakkor mégsem számolja fel a pogány mítoszra alapozott allegorikus jelentésréteget, mivel a regény egy korábbi részlete biztosítani látszik egy olyan interpretációs keretet, melynek sarokpontja a „testté lett Ige”, tehát a megváltót mint az isteni szó megtestesülését tételezi.¹⁰

Így lényegében összefonódik a kétféle hagyomány, a két paradigma, és ugyanabba az irányba mutatnak: a szó, a költészet az, ami felülkerekedik a halálon, a pusztuláson,¹¹ és a taligázó Orpheusznak csak egyetlen dolga van, kiállni a próbát. Amit ő meg is tesz: nem

⁸ „Mit szavalhatna, Taligás?! Hát ennyire nem érti?! Ők szavalnak nekünk, undorral bök homlokával a tömeg felé. S akkor mintha hirtelen jutna eszébe a megoldás. Menjen maga a tűzbe helyettük [...]” (319.)

⁹ Akár egy operaénekesnő utolsó áriája: „[...] nem lesz baj, valakinek áldozatot kell hoznia, és ez a valaki miért ne én legyek?! Barbara Strozzi, a gyönyörű hangú pacsirta, mindenféle zenék *poétája* [kiemelés tőlem, P. K.], én váltom meg a két rongyot, a táncos kurvát és a sült bolondot, egyél meg engem, te, aki szeretsz [...] zabálj föl, eméssz el, tegyél magadévá, hogy én, a Barbara Strozzi nevét kölcsönvevő semmivé lény, fölálldozhassam magam, én, aki nincsen, aki semmi, és mégis életeket mentsek meg, én, aki nincsen, mert nem lehettem, én változtassam meg a világ történetét!” (320.)

¹⁰ A fent említett szöveghelyen Taligás egy emberi csontokból összetákolt feszületre bukkan a pusztában, amelyen korpusz helyett egy lyukas zsák van függesztve: „A Megváltó nem más, mint egy viseltes, lyukas, aljanincs zsák... ebbe az üres, foszladozó tarisznyába bármit rakhatnak [...] kihullana [...] Semmit nem tarthat meg. [...] De énekel. És én érteni vélem a dalát. A megváltásról dúdolgat, mint egy nagyon bolond, nagyon magányos ember. [...] Hallgatom a zsák dalát, arra gondolok, hogy nem tart meg semmit, mert ő is csak egy szó. Szavakkal kereskedik ő is, akárcsak én.” (146–147.)

¹¹ Lásd még: „A szó, ha nem költészet, még nagyobb ravaszságot mutat. A költői szó inkább magának ravasz, és az örökkévalóval méregeti magát. Az élet nyersebb beszéde azonban az életlen magán akar kifogni. A költészet a halált akarja becsapni, a hétköznapi szó viszont az életet.” (40.)

fordul meg, nem tekint vissza.¹² A két agyonkínzott testet könyvei helyére felpakolva elhagyja a kapzsiságtól, gyávaságtól, irigységtől és vérgőzös indulatoktól mérgezett várost, melynek falai alatt még elkialtja: „*Sok van mi csodálatos [...] Csodálatos, csodálatos, csodálatos!*” (325. – kiemelés az eredetiben) Az *Antigoné* első sztaszimonjából vett jól ismert részlet¹³ keserű, végtelenül ironikus idézése azért bír különös jelentőséggel, mert az embert antropológiai mélységében jellemezni kívánó jelző helyes fordításáról évszázadok óta folyik a vita. Az eredeti görög ‘deinosz’ szó ugyanis többértelmű kifejezés – jelentései között megtalálható a ‘csodálatos’ mellett az ‘ijesztő’, ‘rettenetes’, ‘különös, idegen’ is. Talán Heidegger ez utóbbi jelentésváltozatra alapozott fordítása (a német *unheimlich*) fejezi ki leginkább azt az érzelmi töltetet, amely Taligás kifakadásában implicit módon érzékelhető: „Sok van, mi hátborzongató, de az embernél nincs semmi hátborzongatóbban otthontalan.”¹⁴

Az örökké vándorló, sehova, senkihez sem tartozó, nyughatatlan könyvkereskedő nem szűnő szorongása talán ebből az ontológiai otthontalanságból fakad, s e félelemre a költői szó is csak akkor adhat enyhét, ha van, aki meghallgatja, ha akad, aki elolvassa – a regény utolsó oldalán Taligás, szokása szerint pontatlanul, egy Baka István-verset szaval: „Csak a szavak, már nem maradt más, / csak a szavak, csak a szavak / a semmi és a lét küszöbén vagyok [...]” – s a nem-lét határán, a semmi peremén az elbeszélő az olvasóra kiált: „lapozz föl engem, és leszek” (327.)

¹² „Nem nézek vissza.” (323.)

¹³ Trencsényi-Waldapfel Imre fordításában: „Sok van, mi csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb.” <http://mek.niif.hu/00500/00500/00500.htm>

¹⁴ Martin Heidegger: *Bevezetés a metafizikába*, ford. Vajda Mihály, Budapest, Ikon, 1995, 75–76.

BEVEZETÉS A LEMUROLÓGIÁBA

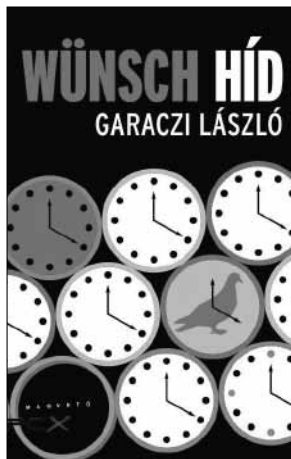
Garaczi László: *Wünsch híd*

Tizenkét óra húsz perckor megállt az idő, és úgy is maradt. Nincs az az olvasó, akinek ne jutna eszébe rögvest a *Megáll az idő* című film és az égen az állócsillagok – a könyv egyik kritikusa szerint már-már szájbarágós a kimerevített idő képzetét sugalló borító,¹ legyen mégoly találó is. Az idő valóban csak telik, de nem múlik ebben a „regényben”, ráadásul a szó mindkét értelmében: a könyv telítődik s tele lesz az idővel, az idő nyomaival.

A címmel kapcsolatban is megoszlik a bírálók véleménye: Visy Beatrix kifejezetten olcsónak találja ezt a megoldást,² míg Pogrányi Péter szerint tökéletes választás. A *Wünsch híd* maga a Városligetben található, s egykoron valóban hídként funkcionált, alatta ment el a kisvasút, ma azonban már ipari műemlék, nem köt össze semmit semmivel. *Per definitionem* már nem híd, csak a története teszi azzá. Garaczi egy interjúban mondja róla: „Gyakran járok arra, régóta ismerem a történetét. Gyerekkoromban még utaztam alatta a kiskörföldalattival, és mentem át rajta, a sínek fölött. A városképemhez, a múltamhoz, de a mindennapjaimhoz is tartozik.”³ Vagyis az állandóságot képviseli a szerző számára, ráadásul a város egy olyan pontján, melyet éppen napjainkban akarnak gyökeresen újjáformálni. Tudni lehet, hogy a híd *Wünsch Róbertről* kapta a nevét, csakhogy a „wünsch” szó azt jelenti, hogy vágy. Mindez együttesen pedig elég erős: a vágy hídja, ami nem köt össze semmit. Ez meg is adja a kötet alaphangoltságát.

S ha már az előző mondatban kötetként utaltam a műre, az első bekezdésben pedig idézőjelbe került a regény szó, akkor érdemes tisztázni, miről is van itt szó tulajdonképpen. A fűlszöveg szerint regényről, bár a 9x7 ciklusba rendeződő szövegfosztlányok elég nehezen állnak össze regénnyé, vagy legalábbis meglehetősen tágan kell hozzá értelmeznünk a „regény” kategóriáját. Nekem ezzel szemben semmi kifogásom, de azzal sem, ha elvetjük ezt a műfaji meghatározást, sőt, egyáltalán elvetünk mindenféle műfaji meghatározást (mint ahogyan a szerző is tette); a *Wünsch híd* befogadását, értelmezését véleményem szerint sem meg

nem könnyíti, sem meg nem nehezíti az, hogy regénynek tekintjük-e vagy sem. Egyetlen ponton lehet ennek a kérdésnek jelentősége: a többi lemur-könyv vonatkozásában. Ezt azonban már nem lehet annyira könnyen elintézni.

¹ Pogrányi Péter: *Híd a semmi felett*. <http://kulter.hu/2015/12/hid-a-semmi-felett> (a letöltés ideje: 2016. szeptember 22.)

² Az ÉS-kvartett beszélgetése, résztvevők: Bazsányi Sándor, Kálmán C. György, Károlyi Csaba és Visy Beatrix. Megjelent az *Élet és Irodalom* 2016. február 5-i számában: <http://www.es.hu/jes-kvartett;2016-02-04.html>, (a letöltés ideje: 2016. szeptember 22.)

³ Poós Zoltán: „Sokféle lemur van égen és földön” – Beszélgetés Garaczi László íróval. <http://nullahategy.hu/193933-2/> (a letöltés ideje: 2016. szeptember 22.)

Magvető Kiadó
Budapest, 2015
150 oldal, 2990 Ft

Az alcím szerint ugyanis ezzel a művel folytatódik az „egy lemur vallomásai” sorozat, ami automatikusan kapcsolatot teremt a megelőző három lemur-könyvvel – melyek pedig minden kétséget kizáróan regények, még ha amolyan garaczisán is. Alighanem Szabó Gábornak van igaza, aki a megszüntetve-megőrzés dialektikáját emlegeti ezzel kapcsolatban,⁴ s aki szerint egy olyan új poétikáról van szó immár, „amely úgy képes hasznosítani Garaczi prózavilágának eddigi sajátosságait, hogy finom, ám lényeges elmozdulásokkal ismét új keretek közé helyezi magát”.⁵ Ebből rögvest két kérdés adódik: mik ezek az új keretek, és miért volt szükség rájuk?

A kritika általában egyetért abban, hogy nem csupán a forma más az előző könyvekhez képest, hanem a retorika, az időkezelés, sőt, a hangulat is. A 63. pár bekezdésből álló szöveg ugyanis olyannyira nem tart sehonnan sehová, hogy a narrátor is hol gyerek, hol kamasz, hol fiatal, hol pedig idősebb férfi. Az életkorok különbözősége ellenére azonban a hangnem és a stílus meglepően egységes, és – ahogyan Károlyi Csaba is megjegyezte⁶ – nem kis adag enerváltság és rezignáltság érhető tetten bennük, Kálmán C. György pedig egyenesen azt mondta, hogy „ez szomorú, elégikus, enervált könyv”.⁷ Való igaz, híre-nyoma sincs itt a korábbi lemur-könyvekre jellemző humornak és lazaságnak. A narrátor figyel, emlékezik és leír. Persze ettől még lehetne vicces, de nem az, inkább az emlékezés mélabúja hatja át ezeket a fragmentumokat. Az embernek az az érzése, hogy a narrátor mintegy visszahúzódik ezekbe a mikroleírásokba, mintha ezek jelentenek számára a még éppen megragadható valóságot, miközben minden szétesett. Nincs már történet, nincs már honnan hová, nincs többé-kevésbé önazonos protagonista sem; szilánkok vannak, mikrotörténetek, rezdülések, emlékforgácsok. S ebben tényleg van valami szomorú.

De nemcsak szomorú, hanem szép is. Ahogyan Károlyi Csaba is mondta, remek mondatok térnek vissza, az előző három kötetből megszokott remek mondatok – csak ő azt nem érti, hogy mit akar kezdeni velük a narrátor. Ha azonban zárójelbe tesszük az elvárásainkat, és csak úgy, *l'art pour l'art* olvassuk a könyvet, akkor az ember néha bizony elgyönyörködik. Mint például akkor, amikor ezzel találkozunk: „Éhezés, vérköpés, vakulás, a bőröddel emlékezel.” (50.) S ebben benne van számomra egész kelet-európai nyomorúságunk: „Denevér alakban hámlik a vakolat.” (46.) Igaz, minden bizonnyal más vidékeken is hullik a vakolat (és sehol máshol olyan méltósággal és annyi eleganciával, mint Olaszországban), de mégis olyan szívszorítóan meghitt és ismerős ez a hanyatlás és pusztulás, hogy az ember azonnal a maga háza tájára gondol.

S nemcsak szomorú szépségük van ezeknek a mondatoknak, hanem hamar meditatív hangulatba is ringatják az olvasót, már csak azért is, mert elég sok a kihagyás, az elhallgatás. De nem csupán gondolkodásra késztet ez a poétika, hanem ráérzésre is: ahol az intellektuális munka már nem elég, ott az intuíció lép működésbe, és a hiányzó ismeret hangulatként vagy érzésként manifesztálódik. Talán nem túlzás kijelenteni, hogy ez a könyv Garaczi László legérzékenyebb és legsűrűbb atmoszférájú munkája. Finoman játszik az érzelmek széles skáláján, mint egy mélabús Chopin-darab.

Nem véletlen, hogy az embernek a lengyel zeneszerző jut az eszébe, hiszen a kritika is észrevételezte már, hogy „szerkezet és elbeszélés, a monódás hogyanja és tárgya a halál tengelyén tükrözötteti egymást: a pusztulás, a létvesztés, az egzisztencia önfelszámolása vagy felszámolódása a kötet leggyakrabban visszatérő mozzanata”.⁸ Mintha éppen ettől a pusztulástól akarná megmenteni a narrátor mindazt, amire emlékezik. Ezek pedig nem

⁴ Szabó Gábor: Hogy kell átmenni a hídon? <http://www.muut.hu/?p=16394> (a letöltés ideje: 2016. szeptember 22.)

⁵ Uo.

⁶ ÉS-kvartett.

⁷ Uo.

⁸ Szabó Gábor: i. m.

feltétlenül az élet legfontosabb dolgai, hanem véletlenszerű emlékfoszlányok, mint például ebben a részben: „eszembe jut az a másik lány, ahogy beleiszik a boromba. Érzem a pohár szélén az ajka melegét. Lényegtelen apróságok, tetoválás a vállán, hová jártak gyerekkorában nyaralni.” (81.)

Véletlenek, nem fontos dolgok ezek, de egy ember életidejének a nagy része ilyesmivel telik. Azzal, hogy jövünk-megyünk, észlelünk, érünk, és minden észlelet és érzés belekerül egy nagy batyuba, amelynek az alját már lehetetlen feltúrni, de ameddig bele tud mászni az ember, addig egy csomó ilyen apróság kerül elő. Olyan ez a szöveggyűjtemény, mintha a narrátor nekilátott volna kipakolni mindazt, amit bír, hogy így mentse meg az emlékforgácsokat a feledéstől, vagyis a pusztulástól. Minden élmény, észlelet és érzés egy szintre kerül, nincs egyiknek sem kitüntetett pozíciója a másikhoz képest: „néhány villanás, kék pötty a vállon” (81.) ugyanolyan joggal kerül elő, mint az a történet, ahogyan a narrátor mindent elkövetett azért, hogy leszerelje a katonaságtól, ami kétségkívül nagyobb horderejű esemény egy ember életében, mint „néhány villanás”.

Fontos szövegszervező elv továbbá a kritikusok által szintén már sokat emlegetett ismétlés. Szabó Gábor számos olyan szöveghelyet említ, melyek az előző lemur-könyvekből ismerősek, s melyek egyik funkciója nyilvánvalóan az, hogy a folytonosság benyomását erősítsék, s ezzel meggyőzzék a kétkedő olvasót, hogy valóban a sorozat új eleméről van szó, még ha olyannyira különbözik is a többitől. A kötet továbbá saját magát is ismétli, mint ahogyan ismétlődik a denevér alakú vakolatdarab, a kék pötty a bőrön. A saját hagyomány újraértésének, ismétlésének azonban nem csupán retorikai szintje van, hanem véleményem szerint egzisztenciálfilozófiai is. Szabó Kierkegaard ismétlés-fogalmát hívja segítségül az értelmezés során, jómagam inkább a heideggeri koncepciót tartom itt adekvátnak.

A német filozófus korai főművének, a *Lét és idő*nek a kulcsgondolata a végesség. A jelenvalólét (Dasein, ember) létének az a meghaladhatatlan faktuma, hogy időbeli létező, aki meg fog halni. A halált nem kerülheti el, akkor sem, ha nem foglalkozik vele, és inkább elhessegeti magától még a gondolatát is. Heidegger ezt a magatartást és létmódot nem tulajdonképpen nevezte. Akkor élünk tulajdonképpen módon, ha mintegy kivetjük magunkat saját halálunk lehetőségére, számot vetünk és számolunk vele. Nem tudjuk ugyan, hogy mikor jön el, de azt tudjuk, tudnunk kell, hogy el fog jönni: „csak a halálra nyitott szabadlét adja meg a jelenvalólét számára az abszolút célt, és taszítja bele az egzisztenciát végességébe”.⁹ Szabadok viszont csak akkor lehetünk, ha visszatértünk saját magunkhoz, és megértő módon újra elsajátítjuk, megismételjük a saját hagyományainkat, saját volt-létünket. Az öröklött és megszerzett hagyomány ismétlése annyit tesz, hogy képessé válunk átlátni és megérteni mindazon összefüggéseket, melyekbe beleszülettünk, melyekben élünk, s melyek fogva tartanak minket, hiszen nem mi választottuk őket, az ismétlés során azonban affirmáljuk ezeket.

Talán nem belemagyarázás, ha ezt a szövegekörpuszt ebben a kontextusban értelmezzük: a narrátor azért túrja fel a saját batyuját, hogy mindent még egyszer gondosan átvizsgáljon, saját egyszer volt-létét ismét napvilágra hozza, megpróbálja megérteni rajtuk keresztül saját magát – ez szabadságának ára. A mikrotörténetek, rezdülések, pár bekezdésnyi, kurta prózák eszerint nem mások, mint ennek a hajdani voltnak a darabkái, a lemur-lét megannyi összetevője, amelyekkel most végre számot akar vetni a főszereplő, hogy saját magát végre tulajdonképpen módon választhassa újra, halálára kivetődve mintegy. Az sem mellékes, hogy a narrátor totemállata, a lemur „majomfajta, Madagaszkáron él, hasonlít az egérhez [...] Halott szellemet jelent, a római legionáriusok azt hitték, hogy a legvil-

⁹ Martin Heidegger: *Lét és idő* (Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András, Orosz István és Vajda Mihály fordítása). Budapest, Gondolat Kiadó, 1989, 616.

kolt őslakosok szellemei ricoltoznak éjszakánként”.¹⁰ S mindemellett arra is érdemes figyelmet fordítani, hogy Heidegger a jelenvalólétet köztes lénynek tartja, akinek ideje a születéstől a halálig tart; „a jelenvalólét *maga* a »között«”.¹¹ A létezésünk két szilárd pont között húzódik, mint mondjuk egy híd. Méghozzá a nemlét két semmije között, mint mondjuk a Wunsch híd a Városligetben. A metaforikus áttételek, a véletlenszerűen kavargó emlékfoslányok, a szikár és míves mondatok mögött a létezésnek, az életnek és a halálnak legsúlyosabb faktumai rejlenek, a maguk egyszerűségében és tisztaságában.

Ha azonban elfogadjuk ezt az értelmezési lehetőséget, akkor is maradnak még problémák. Joggal vetik fel ugyanis a kritikusok, hogy még ha be is mennek a szerző utcájába, vagyis lemondanak az előbbi lemur-kötetek olvasása után kialakult elvárásairól, a humorról, az érthetőségről, a „rendes” regényformáról, akkor sem tudnak mit kezdeni a kompozícióval. Miért éppen 9x7 darab szöveg van a kötetben? Miért nem több vagy kevesebb? Ha teljes az esetlegesség, akkor miért tagolt a „regény”? Ha emlékszilánkok felbukkanásáról van szó, akkor miért nem áradnak tudatfolyamszerűen? Miért a tagolás, ha nincs időbeli rend? Talán inkább arról van szó, hogy a tagolás által a szövegbe vitt „rend” voltaképpen ironikus gesztus: a narrátor csak imitálja, hogy kísérletet tesz a szöveg rendezésére, ami tulajdonképpen esze ágában sincs. S ily módon, hogy felvillan ugyan egy, az esetlegességgel szemben ellentétes minőség is, maga az esetlegesség is nyomatékosabbá válik, mint ahogyan a fehéret is fehérebbnek látjuk, ha fekete keretbe foglaljuk. Mindenestre pimasz ez a gesztus, arról nem is beszélve, hogy a kilenc nagyobb rész közül kettőben a többiektől eltérően az alfejezeteknek nem címük van, hanem számozásuk.

Az elbeszélő én töredezettségének *pendant*-ja a csak Lizaként emlegetett számos barát-nő. Mintha a „Liza” név sok lány gyűjtőneve lenne, időtől, helytől és személyiségtől függetlenül. Minden lány, akivel a főszereplő járt: Liza. Ahogyan Bazsányi Sándor mondja: „Ahány Esti-novella, annyi Esti Kornél. Itt is: ahány kis szöveg, annyi Liza vagy barát. Eszünkbe juthat még Esterházy *Esti* című könyve is, ahol ugyanez van: még egy állat vagy egy nő is lehet Esti. Vagy eszünkbe juthat az *Egy nő*, ahol mindig más nő az egy nő.”¹² Visy Beatrix ezt azzal egészíti ki, hogy ezekben a rövidke szövegekben mindig az adott nőnek az elbeszélő énnel való kapcsolata az érdekes, emiatt kell minden egyes darabban újra-konfigurálni a viszonyokat. Ám ettől azért még nem válik érthetővé, hogy a Panni miért nem maradhat Panni, a Kati meg Kati, és miért kell mindenkinek Lizának lenni. Ez az utólag a lányokra aggatott név azonosságot is teremt közöttük, de ezzel egyidejűleg megfosztja őket a maguk saját, külön egyéniségétől. A név elvétele és az önkényes újrannevezés ugyanakkor erőszakos gesztus, azt jelzi, hogy valaki nem tartja tiszteletben egy másik ember személyiségét s annak határait. A nők lizásítása tárgyiasításuk is egyben, legalábbis annak a hangsúlyos jelzése, hogy nem saját maguk jogán szerepelnek a történetben, hanem variációk egy témára.

Nem értek egyet Bazsányival, hiszen az *Estivel* való párhuzam azért sántít, mert abban „állat vagy nő” is lehet Esti – itt azonban csak nő lehet Liza, méghozzá barát-nő. Az *Egy nőben* pedig nem szerepelnek nevek, tehát elvenni sem lehet őket, a határozatlan névelő pedig lehetőséget ad a beszélő számára a lehető legnagyobb változatosság kiaknázására is a szerelmi viszonyok terén. Attól, hogy egy – mondjuk – Juditot úgy emlegetünk, hogy „egy nő”, korántsem fosztjuk meg annyira személyiségének lényegi elemétől, mint ha Mónikának hívnánk. Ha az ember végiggondolja, hogy az életében többé-kevésbé fontos szerepet játszott szeretőkről ugyanazon a néven meséljen történeteket, akkor az a benyomása támad, mintha utólag, a távollétükben is megbántaná, elárulná ezeket az embereket. De az értelmező itt bizonytalan, hiszen nehezen tudna efféle szándékokat fel-

¹⁰ Garaczi László: *Arc és hátraarc*. Budapest, Magvető Kiadó, 2010, 117.

¹¹ Martin Heidegger: i. m., 604.

¹² ÉS-kvartett.

tételezni a szelíd, melankolikus elbeszélőről. Visy Beatrixnak lehet igaza, aki szerint a szerelmi kapcsolatok vonatkozásában magukon a viszonylatokon van a hangsúly, a történeken, az érzéseken, az emlékeken, s az aktuális barátnő konkrét személye s neve épp-úgy esetlegessé és lényegtelenné válik, mint magáé az elbeszélőé.

Magyarázatot tudunk találni erre is, mint a regény más problémáira is, csak hogy ez egyáltalán nem jelenti, hogy ezek a magyarázatok érvényesek is lennének. Sőt, felvetik magának az érvényességnek a problémáját is: milyen feltételek teljesülése esetén fogadunk el egy okfejtést. A szöveg nem ad támpontokat erre vonatkozóan. Kihívás elé állítja a Garaczi-próza hűségese, a lemur-történetekhez szokott olvasóit, és olyan szöveghalmazal demonstrálja a folytonosságot az életműben, amely inkább valóban a kezdeti, kísérleti prózára hasonlít, nem pedig a későbbi, érettebb művekre – ám közben olyan gondolatiságot, érzés- és hangulatvilágot idéz meg, amely minden más művénél érettebb és letisztultabb. Talán ez a szokatlan komolyság és erős hangulatiság a garancia arra, hogy nem viccről és nem a kritikusok lóvátévéséről van szó, hanem a lemur új arcáról. Ahogyan a szerző mondta a már idézett interjúban: „sokféle lemur van égen és földön. Itt a lemur új, éteri, égi arcát mutatja – lehetne a neve mondjuk: *felmur*. Egy *felmur* vallomásai.”¹³

Fontosnak tartom hangsúlyozni ismét, hogy ennek a kötetnek a természetes közegét az érzelmek alkotják. Ez természetesen annak is köszönhető, hogy az egyes szövegek olyanira líraiak, hogy a kritikusokban az is felmerült, itt valójában prózaversekről van szó. De az érzések intenzitása nem vagy nem egyedül a formának köszönhető, hanem inkább annak a vállalkozásnak is, amire az elbeszélő elszánta magát: az ismétlésnek és a végességgel való szembenézésnek. Ez új és különleges fénytörésbe állítja az élet megannyi apró mozzanatát, miközben a kimerevített jelenben szemléli a puttonyból előkerült dolgokat, azokon rajta a végesség pecsétje. S ezek már valóban éteri, égi dolgok.

¹³ Poós Zoltán: i. m.

DÖRGEDELMEK NÉLKÜL

Deczki Sarolta: *Fordított világ. Kritikák, tanulmányok*

„A szellem helyzetében végső soron van egy objektív mozzanat, és mindenki, aki valami érvényeset csinál, kötődik ehhez a mozzanathoz, szubjektíven bármilyen beállítottságú is ő maga. Ebben az objektív mozzanatban, mint egy matematikai képletben, benne van a pesszimizmus.”

Kertész Imre: Az eltökélt pesszimizmus

Manapság különösen nehéz felmérni egy olyan kötet jelentőségét, amely egy szerző kritikáiból és tanulmányaiból ad közre válogatást – Deczki esetében immár másodszer. Ennek az oka nem pusztán abban keresendő, hogy az értekező próza legkülönfélébb műfajai kerülnek ilyenkor egymás mellé, hanem általában az irodalomtudomány, s ezen belül különösen a kritika státuszának és súlyának elbizonytalanodásában. Elég csak Cseke Ákos néhány nemrégiben tett komor kijelentését felidézni. Cseke a magyarországi állapotokról – sajnos nehezen cáfolható módon – úgy vélekedik, hogy „az igazi szakadék alighanem már nem az írók és a kritikusok, hanem az írók és kritikusok egymást feltételező és egymásra utalt csoportja és a társadalom irodalmi műveket és kritikákat nem író és nem olvasó – jelentős – többsége között húzódik”.¹ Deczki helyzetértékelése annyiban hasonlít Csekééhez, hogy rendszeresen hangot ad a „művelt nagyközönség” létezése, vagy legalábbis kritikaolvasási hajlandósága iránti kételyének, a kötetből kirajzolódó ideális olvasó mégis ebből a csoportból kerülhetne ki.

A kötetben szereplő írások egy kivételtől eltekintve 2010 után jelentek meg különböző irodalmi, kulturális és filozófiai folyóiratokban és tanulmánykötetekben. A gyűjtemény a rövid, *Fordított világ* című előszó után hat nagyobb egységre tagolódik. Az egységek a kritikák, tanulmányok tárgyául szolgáló művek vagy jelenségek alapján szerveződnek. Ez a szerkesztési elv nemcsak azért előnyös, mert máskülönben az olvasó könnyen elveszhetne a kötetben szereplő 33 szövegben, hanem azért is, mert így az egymás mellé vagy egy tömbbe kerülő szövegek termékeny, új összefüggéseket ígérő párbeszédbe léphetnek egymással. Az első (*Csak ami kell*) és a harmadik (*Oliümposz Mucsán*) egység a kortárs magyar irodalom egyes darabjairól szóló kritikákat tartalmaz; az előbbihez tartozók lírai, az utóbbihoz tartozók inkább prózai munkákat tárgyalnak. A második (*Vonat a semmibe*) tömb Nádas Péter *Párhuzamos történetek* című regénye kivételével már lezárult életművek egyes darabjait elemzi nemegyszer az újraolvas(tat)ás igé-

¹ Cseke Ákos: A kritika kritikája. *Jelenkor*, 2015. október, 1119–1128., 1119.

Szépmesterségek Alapítvány
Budapest, 2016
311 oldal, 2500 Ft

nyével. A negyedik résztől (*Beszél hozzánk*) már egy lépéssel távolabb kerülünk a szépirodalomtól, és irodalomtudományi monográfiákról, majd Közép-Kelet-Európa mítoszairól, identitásmintázatairól, egyéb ügyes-bajos dolgairól olvashatunk önálló tanulmányokat (5. rész – *Béka a fazékban*). A könyvet filozófusok kötetéről született bírálatok zárják (*Megszabadulni önmagunktól*). Már a *Fordított világ* felépítéséből is látható Deczki Sarolta széleskörű kritikusi, gondolkodói érdeklődése.

A következőkben a szerző értekezési-kritikusi érényei közül azokat szeretném számba venni, amelyek miatt a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is számot tarthat a *Fordított világ*. Ezek közül az első főként – de nem kizárólag – a verseskötetekről szóló kritikákban nyilvánul meg, a szövegek felépítését és fogalomhasználatát jellemzi. Két mozzanatról van szó: egyrészt az általános – a legtöbb esetben filozófiai jellegű – problémafelvetés kristálytiszta felvezetése, majd – ez a második mozzanat – az egészen apró részletekig hatoló elemzések visszacsatolása az általános problémához. Ez az erény talán azért is mutatkozhat meg inkább verseskötetek esetében, mert ilyenkor akár több bekezdést is szentelhet a szerző szavak, verssorok értelmezésének, a náluk való elidőzésnek. Ennek egyik remek példája a gyűjtemény harmadik szövege, amelyben Kántor Péter *Köztünk maradjon* című kötetére vonatkozó megjegyzéseit Heidegger tárgy-fogalmának bő kétoldalmi bemutatásával és továbbgondolásával vezeti fel, majd az egyes elemzések során elegánsan, az egyes szövegek sajátosságait mindvégig szem előtt tartva használja a német filozófus bemutatott fogalmait.

Egyébként a kötet számos szövegében találhatunk Heidegger-hivatkozást, s ezek – talán egyetlen, ám némi jóindulattal indokolható kivételtől eltekintve – mindvégig szervesen, mindenféle erőltettség nélkül illeszkednek a gondolatmenetbe. Az egyetlen kivételként Nádas Péter nagyregényét, a *Párhuzamos történeteket* tárgyaló szöveget lehet felhozni. Már a cím (*A testbe íródo történelem*) is előrevetíti az értelmező határozott álláspontját, mely szerint „a *Párhuzamos történetek* maga is egy nagyszabású kísérlet arra, hogy ezt a nyers, vad, kelet-közép-európai létet a maga testi és történeti mivoltában megmutatkozáshoz juttassa, feltárja” (51.). Annak tisztázásához, hogy mi is ez a nyers testiség, vagy egyáltalán mitől nyers, a fenomenológiai filozófia néhány klasszikusát hívja segítségül, így Husserl és Merleau-Pontyra hivatkozik gyakran, és a regény testiségre alapozódó interszubjektív világát utóbbi kifejezésével kiazmatikusként írja le. A két fenomenológus mellett – némi meglepetésre – Heidegger neve merül fel, ráadásul a tőle vett idézettel igyekszik alátámasztani a következő állítást: „A testi létezés alapvetően időbeli lét” (52.). Bár az időbeliség és a történelem nádasai fogalmának értelmezésekor kétségtelenül megvilágító erejük a német filozófus sorai, ám épp a testiség szerepének meghatározását nehezítheti meg a *Lét és időre* támaszkodó gondolatmenet. Ennek oka az, amit Szigeti Attila emel ki egyik tanulmányában: „Heideggernek ugyanis nincs testfenomenológiája. [...] A testiség fenomenológiájának a Dasein ontikus semlegessége érdekében való mellőzése, illetve – ezzel összefüggésben – az élet, az animalitás problémáinak az értelmezetlensége a *Lét és idő* egyik alapvető mulasztása”.² A problémát valószínűleg Deczki is érzékelte, hiszen a narrátorok pozícióját később már Merleau-Ponty fogalmával határozza meg, eszerint azok nem a történelmen felül vagy kívül állnak, hanem a „világ húsából” indulnak ki.

Visszatérve a fogalmi bevezetőkhöz – és általában az írások stílusához –, említésre méltó, ahogy Deczki egyszerre tud megfelelni az érthetőség elvárásának és a szakmaiság követelményeinek. Ezen nemcsak a bőséges elméleti apparátus magabiztos alkalmazását és interpretációját értem – kitűnő példa lehet a már említett, Kántor-kötetről szóló szövegen túl a Rejtő Jenő regénypoétikájának megragadására tett kísérlet (*Elvesztet és megkerült vilá-*

² Szigeti Attila: A tudatosság: rejtély vagy képesség? Az analitikus filozófia és a kognitív tudomány találkozása a fenomenológiával. In: Uő.: *A testet öltött másik*. Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár, 2011, 7–71., 61.

gok), melyhez Hegel, Bahtyin és Richard Shusterman megállapításait vonja be az értelmezésbe –, hanem a pontos fogalmiság és a könnyed stílus vegyítését. Ez világosan megmutatkozik abban a szövegrészletben, amelyben Miklós Tamás esszékötetéről értekezve épp Merleau-Ponty alapján igyekszik tisztázni a „vad” kifejezés jelentéstartományát: „A »vad« jelző ezen esetekben egy olyasfajta létmódra vonatkozik, melyet nem a megismerés megszokott sémái közvetítenek, melyben nem működik a tudat spontán szintetizáló és értelmező tevékenysége, hanem szó szerint »megáll a tudomány«” (287.). Tetszetős és letisztultságában Tengelyi Lászlóra emlékeztető, ahogyan a mondat első felében a Merleau-Ponty-értelmezésbe bevonja Kantot, a mondatot mégsem nehezítik el a filozófiai terminusok, mivel a második felét egy, az előzőt megvilágító, jó helyen elsütött köznyelvi fordulat zárja.

Irodalom, filozófia és irodalomtudomány kapcsolatáról szóló szöveget ugyan nem találunk, a *Fordított világ* szövegeiből erre vonatkozóan mégis határozott álláspont körvonalozódik. Németh Zoltán már Deczki egyik előző kötete kapcsán is „erős filozófiai beágyazottság”-ról beszélt.³ Ez megmaradt, azzal a különbséggel, hogy itt, *Az érzékiség dicséretével* ellentétben, már nem olvashatunk különálló, filozófiai tárgyú tanulmányokat. Úgy tűnik, a filozófia – és vele szoros összefonódásban az irodalomtudomány – jelen esetben inkább megalapozó szerepet tölt be: olyan általános fogalmakat biztosít az értelmező számára, amelyeket vezérfonalul használva, de a műértelmezés során már megszüntetve megőrizve, lehetőség adódik a művek specifikumának felmutatására. Gyorsan hozzá kell azonban tenni, hogy mindez nem egy előre adott módszertan melletti elköteleződést jelent, hiszen találhatunk a kötetben ellenpéldákat: itt említhető a *Mint a kondenzcsík*, amely Kemény István *A királynál* című kötetéről szól, és Altdorfer könyvborítón szereplő festményének értelmezéséből kiindulva jut el egyes versek beszédhelyzetének felméréséig, a kép és a szövegek között vonható párhuzamok érvényesítéséig. Nem egyetlen módszertan mechanikus alkalmazásáról van tehát szó, hiszen látható, hogy az egyes művekhez való érzékeny közelítés során más-más értelmezői stratégiák is megjelennek.

Második kritikus jellemzőként egyfajta szelídséget lehetne említeni. Kritikusról lévén szó, ez a fogalom itt némi magyarázatra szorul, mivel a szélesebb közönség által ismert – egyetlen – kritikus szerepmintában benne foglaltatik a fennhangon való folytonos elégedetlenkedés és a düh. Ezt a szelídséget azonban le lehetne írni a középhatár kereséseként is. Arról az arisztotelészi etikai alapelvről van szó, mely szerint cselekvéseinkben, jellemünkben tartózkodni kell a túlzásoktól, és a végletek közti közepet kell eltalálni. A kritika nyelvére átfordítva: a dörgedelmekek és az egékbe magasztalás között – szövegenként és bírált művenként változóan – az elidőzést, a töprengést, a továbbszövést, a különböző értelmezési lehetőségek végiggondolását. Emiatt nem teljes Deczkinék az az önmagáról adott jellemzése, amelyet a kötet bevezetőjében olvashatunk, és amelyben leginkább a szabadság problémáira érzékenyként pozicionálja magát. Ez tematikusan érvényes, ám kritikus magatartását, gyakorlatát sokkal inkább az egyenlőség eszménye jellemzi: a mű és a befogadó egyenrangúságáról, dialógusáról van szó, hiszen ezek hiányában az imént említett szelídség helyett valamelyik túlzás irányába mozdulna a bíráló. Ennyiben a kötet szövegei mélységükben átélt hermeneutikai szituációk lenyomataiként is olvashatók. Ezt bizonyítja, hogy a szövegek a megértés, a szövegvilágokban való elmerülés jegyében íródtak; az első negatív kritikai megjegyzés csak a 41. oldalon olvasható, és az ilyesmi később sem válik gyakorivá.

Harmadsorban – a többi lehetséges jellemző közül – Deczki pesszimizmusát emelném ki. Ez a pesszimizmus itt azonban nem azt jelenti, hogy a jelen és a jövő csakis valami általános romlasként értékelhető a múlthoz viszonyítva – vagyis nem egy hanyatlástörténeti

³ Németh Zoltán: Az érzékelés újratanulása. (Deczki Sarolta: *Az érzékiség dicsérete*). *Műút*, 2013/41., 65–68.

narratíva elfogadása. Sokkal inkább illúziók nélküli szembenézésről van szó: az azzal való szembenézésről, hogy bizonyos történelmi tapasztalatok és traumák ellenére sem mondható el az emberi viszonyokról, hogy kedvezően változtak volna. Nem volt paradicsomi állapot, viszont apokaliptiszisben sem élünk. Mindez alátámasztható például azzal, hogy a „nemzeti konzervatív” kánon alapdarabjait (Szabó Dezső, Wass Albert, Nyíró József egy-egy munkáját) újraolvasva épp a múlt idillivé stilizálását, a nosztalgia eluralkodását kifogásolja. Ehhez kapcsolódva említhető még a Körömendy Ferenc regényeit újra felfedező szövegének szomorú tanulsága, hogy belőlük nemcsak „az adott kor magyarországi asszimilálódott zsidóságáról” (92.) kaphatunk viszonylag pontos képet, hanem „az évtizedek múltán is kiirthatatlanul visszatérő antiszemita és sovíniszta” (85.) szólamokról is. De ebből a szempontból nemcsak a nosztalgia tűnik tarthatatlannak, hanem az illúziók világa is: külön fejezetben (*Béka a fazékban*) található azok a tanulmányok, amelyek a – Gerő Andrástól kölcsönzött kifejezéssel – „látszat és az illúziók politikai kultúrájának” (259.) Kelet-Közép-Európában tetten érhető jellegzetességeit igyekeznek megragadni.⁴ Az itt bemutatott pesszimizmushoz, úgy tűnik, főként az újraolvasásokban adódó tapasztalatokon keresztül jut el Deczki.

Deczki irodalomszemléletét is jellemzik azok a szövegek, melyekben elfeledett vagy a kánonokból sokáig kiszorult és újabban ismét felfedezett, vagy épp különböző ideológiák mentén felértékelte szerzők műveit olvassa újra. Egyrészt rendkívül rétegzett irodalomképe lehet gondolatébresztő. Eszerint az irodalomtörténeti vizsgálat nem korlátozódhat kizárólag atipikus, műfajokat és beszédmódokat megújító remekművekre. A „middlebrow”-ról, vagyis a művelt középosztály számára íródott, aktuális problémákat bemutató, nagyrészt sablonos szereplőkkel dolgozó művek kategóriájáról van szó, mellyel – állítja a szerző – „a magyar kritika a mai napig nem nagyon tud mit kezdeni” (82.). Ehhez kapcsolódik szemléletének második jellemzője, melyből irodalomtörténeti szerepfelfogására következtethetünk: eszerint az irodalomtörténeti kutatói és értelmezői munkája során nem korlátozhatják az olyan általánosan elterjedt kategóriák, mint a szép- és populáris irodalom értékítéletet hordozó megkülönböztetése. Ez a munka – a Deczki által is sokra tartott fenomenológiai filozófiához hasonlóan – épp az ilyen jellegű ítéletek zárójelzésénél kezdődik. Rejtőről és Körömendiről szóló tanulmányai lehetnek erre példák.

Az olvasó széleskörűen tájékozott, jó arányérékkel rendelkező kritikustól kaphat áttekintést az elmúlt bő fél évtized magyar irodalmáról, irodalomtörténet-írásáról és filozófiájáról. Deczki kötetét haszonnal forgathatják a magyar kultúra szakemberei mellett annak a művelt nagyközönségnek a tagjai, amelynek létezését – vagy legalábbis a műkritika iránti érdeklődését – épp a szerző vonja kétségbe (207.). Remélhetőleg ebben téved, és kötete nem marad értő befogadók nélkül.

⁴ Kelet-Európa mibenléte, milyensége Deczki egyik központi problémája, a kötetben rendszeresen visszatérő elemzési szempont, *Az érzékiség dicséretében* pedig egész tanulmányt szentelt ennek a „radikálisan heterogén, olykor kibékíthetetlen antagonizmusoktól szabdalt” térségnek. Lásd: „Közép-Európa: a hely kérdése” in *Uő: Az érzékiség dicsérete*. Kalligram, Pozsony–Budapest, 2013, 63–73., 64.

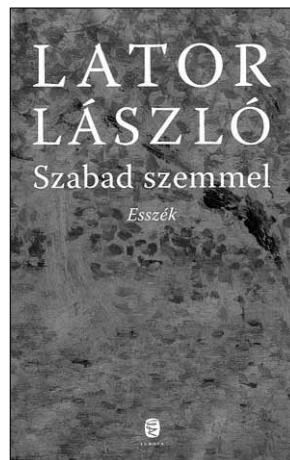
„ÁTÜT VALAMI EGYSÉGES SZEMLELET”

Lator László: *Szabad szemmel. Esszék*

Lator László esszéi mindig megújuló, szenvedélyes kíváncsisággal fordulnak a szöveghez, akár a klasszikusokról ír az őt éppen izgató szempontból, akár pályatársairól, akár a nála jóval fiatalabbakról, hajdani versfordító és költőszemináriuma tagjairól, esetleg kötettel is alig rendelkező pályakezdőkről; akár a hozzá érezhetően közelebb állókról, akár a távolabbiakról; akár sokadszorra tér vissza egy szerzőhöz, akár egy-egy általa fordított külföldi költő világával ismerteti meg a magyar olvasót.

Már a kötet címválasztása is találó. Latort – akinek a versei a látványból, az érzéki tapasztalatból indulnak, ha aztán valamilyen gondolatnak adnak is testet – az esszékben is az érdekli, amit, akár a természetben, *szabad szemmel* látni, nem az, amit mikroszkóppal. („Ha volna időm-türelmem, talán itt-ott a képek, szavak közti rejtett huzalokat is megkereshetném [...] elégedjünk meg annyival, hogy Tandori Dezső, hallatlanul biztos arányérzékkel, olyan erős kohéziót teremt az alig-alig összetartozó elemek közt, hogy együttesük már-már erőszakosan sugároz egy közérzetet, egy lelki [s hadd tegyem hozzá: társadalmi] állapotot.” – 202.) *Szabad szemmel* látni azt is jelenti: azt látni, ami a szövegben van, nem valami mást rávetíteni. („Minek tagadjam, viszolygok az irodalmon erőszakosan vagy éppen finnyásan utálkozva élősködő, narcisztikusan magakelető tudomány csak kínkeservesen olvasható termékeitől.” – 288.) Lator írásai mindig levegősek, sosem dohosak, mintha valahogy a *szabadban* keletkeznének a gondolatai. És hát a „szabad” kulcsszava a hajdani kollégistának is: „szabadon szolgál a szellem” – idézi gyakran az Eötvös Collegium jelmondatát. („Még nem tudhattam” – írja Keresztury Dezsőről –, „hogy ez a formákat-díszleteket nemigen tisztelő, éles szemmel, fesztelenül kételkedve a külszín mögé tekintő szellem, ha benne különösen erős volt is, nem csak az övé: az Eötvös Collegium nemzedékeken át kialakult, mifelénk, Közép-Európában olyan sajnálatosan szokatlan, elfogulatlan, franciásan világos, kritikus vagy éppen tekintélyromboló szabad szelleme ez, amely értéknek csak a tudást, a pontos ismeretet, a rációt ismeri el.” – 248.)

Gyanítom, hogy egy ilyen esszéválogatást kevesen olvasnak sorban írásról írásra, noha akár úgy is lehet, hanem inkább csapongva. Elképzelhető, hogy az olvasó a *Szellemidézés* ciklust veszi előre, Lator példaképeiről, szellemi társairól, barátairól – köztük a legrégibbről, Domokos Mátyásról – szóló írásait, és a sorozat végén, talán fő helyén, felesége, Pór Judit műhelyportróját. Ezek az írások kicsit távolabbról nézve három csomópont köré kristályosodnak ki: a tehetség (szakmai tudás), az integritás (jellem) és a mesterség (műhely) köré. Levélváltás Illyés Gyulával, Szabó Magda levelei: szimbolikusnak érzem, hogy Lator, mint korábbi könyveiben is, a *Válasz* és az *Újhold* körét egyaránt megidézi, kettős lojali-

Európa Könyvkiadó
Budapest, 2016
440 oldal, 3490 Ft

tása jeleként. Érvényes portrét rajzolni nyilván csak önkényesen kiragadott pillanatokból, történetekkel és jellemzéssel lehet. Lator (talán az újholdas hagyomány szellemében) azoknak a példáját mutatja fel, akikben a tehetség (tudás, egyeseknél társadalmi tiszttség) és az erkölcs nemcsak megfér egymás mellett, hanem szinte egymásból következik. Néhány minősítése elárulja, hol van a mérce az ő számára is: az Eötvös Collegium „elfogulatlan, franciásan világos, kritikus vagy éppen tekintélyromboló szabad szelleme” (248.) mellett (Keresztury Dezső, Kosáry Domokos és mások) „a biztos ízlést, az írói látást és a szükség esetén előhívott filológiát” emeli ki (Szabó Magda, 236.), a „civil reflex”-et (Göncz Árpád, 264.), a hivatástudatot és az „elemi szenvedély”-t (Lengyel Balázs, 267.), „a csontkemény konokságot, a bevehetetlen függetlenséget” (Domokos Mátyás, 279.), az „óriási tapasztalat, tudás, de leginkább ízlés és érzékenység” együttesét (Pór Judit, 311.).

Megdobogtatta a szívem, amit Pór Judit fordítói szemléletéről olvastam: „Nem szerettem a szépelgést, a szöveg felcicomázását, úgy képzelte, azt kell fordítani, ami előttünk van, s ha jól csináljuk, olyan lesz, mint az eredeti” (311.). Egy másik fordítói műhelyben, Géher Istvánnál mi is azt tanultuk, hogy a szöveghez, a szöveg szelleméhez, nem valamilyen nyelvi eszményhez kell húnekn lenni. A könyv nagyjából egyötöde – általánosan vagy valamilyen apropóból – azzal a műhelykérdéssel foglalkozik, lehet-e és hogyan *Verset fordítani*, magyarra vagy magyarról, illetve (a *Kilátó* ciklusban) egy-egy külföldi költő pályaképet mutatja be a magyar fordításai alapján. Elvileg ez a fajta „szakmázás” kevesebbeket érdekelhet, de úgy gondolom (bár valóban nem tudom kívülről nézni), bármilyen mesteresség belső bibelődései izgalmasak, ha olyan élvezetesen adja elő valaki, ahogy Lator például azt, hogy a vers építőanyagai közül mikor melyikkel lehet visszaadni az eredeti szöveg „sokkhatását” (317.), miért nehezebb egyszerű verset fordítani, milyen „eretnek tartalmi” (320.) vannak, lehetnek a szavaknak. Vagy nem szórakoztató, amikor visszafordítja magyarra, hogyan ültették át József Attila verseit más nyelvekre? „Tudja isten, nekem az az érzésem, hogy akkor már inkább jobb lemondani az olyan versekről, mint a *Harmatocska* vagy a *Bánat*, amelyek szeszélyesen elterebélyesedve még aggályosan pontos vagy éppen leleményes költői prózafordításban is valami egészen mást jelentenek, mint az eredeti” (331.) [...] „Mondjuk a »bánkódom, nevetek, áldlak«-ban hasztalanul keresem az »áldalak búval, vigalommal« megejtő muzsikáját, az »áldlak, mint egy istenséget« szónokiasságában az »istennek tégedet felellek« áhítatát, a »topogásod muzsikás romlás, falam ellened örök omlás« váratlan lobbanását a »lépted muzsikájával jövendölsz, közöttünk a falat lerontod« érzelmességében. Ezek a példák, mondanom sem kell, valóságos fordításokból valók.” Ugyanakkor hozzát teszi, „a nagy ívű, erős indulati sodrású verseket nyilván könnyebb honosítani” (332.).

Bár a kötet anyaga zömmel a legutóbbi esszék, a *Kakasfej vagy filozófia?* (2000) óta keletkezett, a világirodalmi esszék egy kivétellel a rendszerváltás előttié, amikor az Európa Könyvkiadónál a XX. századi és kortárs költészet olyan sorozatokban jelent meg, mint az Új Pegazus (például a Kajetan Kovič-kötet Lator fordításában) és a Napjaink költészete (mint a Rónay Györggyel közös Pierre Jean Jouve-kötet) – amelyek színvonalas utószót is közöltek. Ma elvétve találunk ilyen sorozatokat (bár a FISZ és a Jelenkor Kiadó közös, új világirodalmi sorozata biztató fejlemény).

A könyv első fele, *A vers tere* a magyar költészettel foglalkozik, leginkább a modern és a kortárs költészettel, azon belül is többnyire a modernizmushoz köthető szálakkal. A nyitó esszé a modern vers mibenlétét tekinti át – Lator személyes ízléssel és a világirodalmat mindig a magyarral összekapcsoló patriotizmussal veszi szemügyre azokat az ismérveket (meglepetés, a fogalmiság „légköre”, többértelműség, kihagyás, tárgyiasság/személytelenség), amelyeket a későbbiekben több verselemzésben is vizsgál.

Könyvét át- meg átszövik a kapcsolódások. Ha az előbb feltettem, hogy nem csak lineárisan lehet olvasni, hadd húzzak ki most néhány lehetséges szálát. *A modern líra lehetősé-*

geire (1985) néhány nagy modern vers rétegeinek szétbontása, például a Pilinszky-esszéiben (2016) az *Apokrifé*, a Nemes Nagy-esszéiben (2012) a *Balatoné* és a *Trisztán és Izoldáé* felel. Mikor Lator a versek dinamikai ívét elemzi, Nemes Nagy Ágnes kifejezését használja, az ő költészettani felvetését követi, aki maga is szükségesnek látta összefoglalni, miben is áll a modern vers, és (más esszéiben) a különféle lehetséges eszközöket megvizsgálva arra jut, hogy talán a versek dinamikáját érdemes elemezni. Lator a verstechnika megváltozásának elemzésével mutatja meg, hogyan jut el Nemes Nagy a „nehezen mondható”-tól mégis a „mondhatatlan” érzékeltetéséhez, ars poeticája megváltozásához.

A személyesség, személytelenség, életrajzi fedezet és a hang személyessége kérdésében érdemes lehet egymás után olvasni a Weöres Sándor-elemzést (akinek *Meghalni* című verse „felemelkedés az elhagyott személytelenbe”, 65.), de különösen a Nemes Nagyról, Kormosról, Ferencz Győzőről és Szabó T. Annáról írt esszéket. Hogy függ össze az objektív líra és a személyes élmény? „De hogy ez történetesen a szigligeti stég, hogy ez a szakmakalap csakugyan Nemes Nagy Ágnes tulajdona, hogy a *Trisztán és Izolda*-beli veréb Nemes Nagy Ágnes Kékgolyó utcai lakásában csapódott neki a falnak, nem kell tudnunk, nincs személyes jelentése, építőanyagul kerülnek a versbe” (114.). És a vallomásos hang az életrajzzal? „... Kormos önéletrajzi költő. (Félve mondom ezt, mert manapság, legalábbis nálunk, nem úgy, mint mondjuk a modern amerikai lírában, ez már-már szegénybélyegnek számít.) Szerencsére azért ez az önéletrajziság nem olyan egyszerű. [...] legmélyebb, legigazabb vallomásainak a valóságos életrajzban nincs fedezete” (137.). Ferencz Győző verseiről Lator ezt írja: „Ha első személyben beszél, akkor is személytelen, áttételes, és, kivált legújabb verseiben, ha tárgyias, akkor is lázasan személyes” (177.). És hasonlóan Szabó T. Anna *Az erő* című verséről: „Szenvtelen is, személyes is? Ha valaki nem hiszi, olvassa el a versindító strófát” (192.).

A *József Attila dalait* elemző 2008-as írás egy jóval korábbi esszéhez tér vissza (*Lehet-e József Attilát fordítani?*, 1980). Lator három verset végiggondol, mire mintegy mellékesen, a bekezdés közepén megjegyzi: „Itt kellene elgondolkodnunk, milyen is hát a József Attila-dal” (34.). Itt kellene elgondolkodnunk, milyen is hát a Lator-esszé. Először is, mindig friss olvasmányélményre épül, akkor is, ha klasszikusról ír. Másrészt elemzése csupa dinamika, kérdés, tagadás, szinte látszik, ahogy gesztikulál. És már csak azért sem didaktikus, mert mintha csupán másodlagos lenne, hogy az olvasó figyelmét is arra irányítsa, ami őt magát is foglalkoztatja, ami számára nemcsak olvasáskor, hanem írás közben is élmény. „Ez aztán az emeletes szinesztézia! Egy egész történet maradt elmondatlanul. A kötőanyag, a malter hiányzik a kép elemei közül” (36.). „A poétika azt mondaná: megszemélyesítés. De nem az, nem olyan” (37.). És mégis fontos az olvasó figyelme, mert Lator arra is vigyáz, hogy ne terhelje szakkifejezésekkel a szöveget, végig magával ragadja a közönségét.

A két Radnóti-esszé (2005, 2009) hasonlóan ível át a fordításkritikához: a *Radnóti Miklós németül* című régi íráshoz (1969). Radnóti költészetét, írja Lator, nem lehet „sorsáról leválasztva pusztá szövegnek nézni” (39.), de kiválaszt a visszaemlékezésekből egy pillanatot, amikor Radnóti – még 1935-ben, baráti társaságban – felolvassa egy versét: „Ez a fajta »szakmaiság« Radnótiék társaságában alighanem nemcsak illendő, hanem egyenesen kötelező lehetett” (40.). És hozzá a két utolsó szakmai pillanatot, amikor verseiről rendelkezik, a *Tájékos ég* kéziratáról még otthon, a bori notesz anyagáról a táborban. Radnóti költői tudatossága azonban még itt is arra a Vas István-féle mítoszra fut ki, hogy Radnóti a megírandó versei miatt „vállalta” sorsát („nem próbálta meg a menekülésnek azokat a kockázatos útjait, amiket mi megpróbáltunk” [49.] – idézi Lator Vast), holott Ferencz Győző monográfiájából tudjuk, hogy Radnóti ideges érzékenysége miatt a megmentésére csak a bujtatás jött volna szóba, arra pedig nem akadt vállalkozó.

Lator mindenütt empatikusan elemez, de egyes költők esetén kifejezetten az alkotásléktan érdeklí, méghozzá elsősorban olyan költőknél, akik csak az anyag elrendezésében

tudatosak – ez is kínál egy sorozatot: „Sokan próbálták felfejteni, értelmezni az annyifelé kötődő, erre-arra ágazó *Apokrif-ot*” – írja Pilinszkyról. „Én inkább azt szeretném tudni, hogy kezdődött, hogy formálódott, mitől lett olyan, amilyen lett” (98.). Takács Zsuzsát így mutatja be: „tudatos költő, de lírája nem intellektuális fogantatású [...]. Ha nem mondaná ő maga is, hogy »akaratomon kívül [...] keletkeznek többnyire írásaim, sok közöttük az ún. diktált szöveg [...]«, egy-egy verse olvastán én is így képzelném” (165.). Tóth Krisztináról írja: „Szóval a *Lombzsák*. Megpróbálok elképzelni, mivel kezdődött. Mert költőalkata ismeretében gondolhatom, hogy a *látvánnyal*, az *élménnyel*. [...] De elképzelhetjük a *Lombzsák* (vagy más versei) keletkezését másképp is. Lehet, hogy képzeletét a furcsa szó mozdította meg” (179.).

Sorolhatnék még további kapcsolódási pontokat: Lator az Illyésnek írt levelében említi Illyés Horatius-fordításáról tartott előadását – ezt az írást a műhelyesszék közt megtaláljuk. Érdekes lehet egymás után olvasni a Somlyóról és Rábáról szóló esszéket is: a két igen eltérő, egymástól távol álló költő egyaránt az állandó megújulásban keresi a modern költészet rá szabott lehetőségét. De valószínűleg jóval több kapcsolódó láncszemet is lehet találni – hiszen ahogy Lator írja Domokos Mátyás könyvéről (281.), az ő kötetén is „átüt valami egységes szemlélet”: jó olvasni (saját kedves szavával) az ajzott figyelem működését – mintha a műhelyében még tartana, ami a XX. században értékes volt.

S Z É N Á S I Z O L T Á N

SZERZŐ-FUNKCIÓ: FRISSÍTVE

Mekis D. János: Vers és kontextus. A modern magyar líra mint irodalomtörténeti probléma; Auctor ante portas. Személyes irodalom, epikai hagyomány

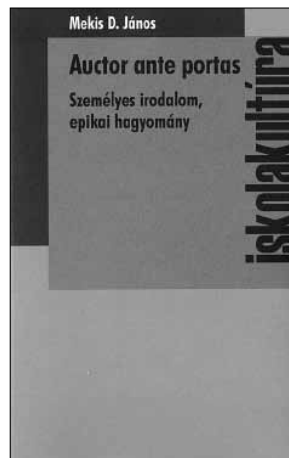
Egy a kettőben – az ismert reklámszlogen (kissé suta) kifordításával jellemezhetnénk talán legtalálósabban Mekis D. János 2014-ben a Pro Pannonia Alapítvány kiadásában megjelent *Vers és kontextus*, valamint a következő évben az *Iskolakultúra* sorozatában publikált *Auctor ante portas* című köteteit. Szerintem még akkor is így van ez, ha a könyvek alcímeinek tematikus és műnemi megjelölései pontosan elkülönítik saját tárgyukat mind a tudományterület egészen belül, mind pedig egymáshoz képest is. Míg az első kötet alcíme a modern magyar lírát irodalomtörténeti problémaként tételező újraolvasást ígér, addig a 2015-ben kiadott

Pro Pannonia Alapítvány
Pécs, 2014
208 oldal, 2500 Ft

könyv az irodalmi személyességnek az epikai hagyomány összefüggésében való vizsgálatával kecsgetet. Utóbbi esetében a címlap olvasása után már az is sejthető, hogy Mekis (részben legalább) olyan témát vesz fel újra, mely a 2002-es *Az önéletrajz mintázatai* című kötetének is központi kérdése volt. Mégis összekapcsolja a két (sőt tulajdonképpen mindhárom) kötetet az azonos értelmezői alaptörekvés, mely a gyakran egyfajta módszertani redukcióhoz vezető műimmanens interpretációk helyett a művek nyelven kívüli kontextusának problematikájára nyitott, a szöveg „igényéhez” igazított interpretációs metodikát igyekszik működtetni valamennyi tanulmányban.

Közel sem kockázatmentes ez az értelmezői törekvés, mivel – elvben – magában rejtheti a posztstrukturalizmus és a posztmodern hermeneutika előtti pozitivisták szemlélethez való visszalépés veszélyét. Mindkét kötetet az alcímben jelölt tematikát felvezető alapos elméleti tanulmány nyit, melyből nyilvánvalóvá válik: Mekis problémaérzékenysége és teoretikus felkészültsége garanciát jelent arra, hogy a klasszikus és késő modern irodalom lírai és epikus korpuszainak újraolvasása nem a vissza-, hanem a továbblépés lehetőségét nyújtja az önmagát kultúratudományként újradefiniáló irodalomtudomány diszkurzív terében. A *Vers és kontextus* kötetcímmel azonos nyitótanulmány pontosan érzékeli a közelmúlt és a jelen magyar és nemzetközi irodalomtudományos interpretációs irányait, s ezek összefüggésében határozza meg saját értelmezői pozícióját. Mekis D. János ahhoz az irodalomtudósi generációhoz tartozik, amelynek indulásakor, a kilencvenes évek elején adva volt az a teoretikus közeg, melyben saját irodalomértői praxisát professzionálissá csiszolhatta: Foucault, a Paul de Man-i retorika, a derridai dekonstrukció és a gadameri hermeneutika, s mind mögött Heidegger filozófiája. Ezek, illetve az ezeket megelőző strukturalizmus teoretikus következménye volt azonban a magyar irodalomtudományos diskurzusban az a fajta „szövegközpontúság”, mely a műinterpretáció során eleve zárójelbe tette annak történeti kontextusait. Mekis célja viszont éppen egy olyan értelmezésmód kialakítása, mely által visszanyerhetővé válik a szövegek – Takács József fogalmát alkalmazva – „elsődleges kontextusa”. Lényegében ez ragadható meg már Mekis 2002-es könyvében is, amikor az önéletrajziség elméleti kérdései kapcsán a referencialitás problematikájának az újraértelmezésére vállalkozik, de ugyanez a törekvés rejlik a 2015-ös kötet elméleti alapvetésében, a barthes-i „szerző halála” nevezetes szentenciájától elrugaszkodva a foucault-i „szerző-funkció” továbbgondolása során. A „kontextus” koncepcióját Mekis D. János az amerikai újhistorizmus nyomán igyekszik elméletileg leírni, hangsúlyozza az irodalmi szöveg társadalmi beágyazottságát, a történelmi tényektől nem független létmódját, miközben igyekszik elkerülni azt a csapdahelyzetet is, hogy a posztmodern kánon szempontrendszerét vetítse vissza a modernség történeti folyamataira. Éppen ezért lényeges, hogy az interpretációk mögött milyen modernség-felfogás húzódik meg. Paul de Man követve a „modern”-t „folyamatosan újrászerveződő, ily módon esztétikailag stabilizálhatatlan irodalom jelölője”-ként (VK 11.) tételezi, majd később Frank Kermode-ra hivatkozva a „modernség”-et „olyan, összetett és heterogén művészeti és irodalmi folyamatok gyűjtőneve”-ként határozza meg, „amelyek részben egymással párhuzamosan léteznek”. (VK 27.) Ez a heterogenitás hívja elő az értelmezés metodikai sokféleségét, mely révén a modernség összetett irodalomtörténeti folyamatai között (legalább pillanatnyi időre stabilizálva a stabilizálhatatlant) az értelmező igyekszik rendet teremteni.

Iskolakultúra
Veszprém, 2015
154 oldal, 2500 Ft

Az *Auctor ante portas* szintén a kötetel azonos című nyitótanulmányával indít, s ez esetben már a címadás is elgondolkodtató. Világosnak tűnik a tanulmányok írójának szándéka: a szerzőfogalom újraértelmezésével az utóbbi két évtized hazai irodalomtudományi diskurzusában háttérbe szorult irodalmi személyesség témáját vizsgálja meg újra, annak reményében, hogy a feltett kérdésekre adható válaszok a magyar irodalmi modernség egészére nézve új felismerésekkel szolgálhatnak. Miközben Mekis regisztrálja annak tényét, hogy „a szerző halott” barthes-i gondolatának irodalomtudományos applikációit elsősorban politikai-ideológiai törekvések motiválták, felteszi a kérdést: „Milyen érvek sorakoztathatók fel a szerző mellett?” (AAP 10.), illetve: „Visszahozható-e az empirikus szerző kategóriája az irodalomértelmezésbe?” (AAP 13.) A válaszadás során igen változatos érvelésmódot és műveltséganyagot megmozgatva vázolja fel annak lehetőségeit, hogy milyen összefüggés tételezhető a szerző és az általa alkotott fiktív mű között, valamint hogy az empirikus szerző medializációjának és reprezentációjának, az alkotói identitás színrevitelének mikéntje hogyan határozhatja meg a mű olvasatát. Külön érdekes részlet a bevezető tanulmányban a „Ki a szerző?” önmagában is regényes shakespeare-i kérdésnek tárgyalása, de az irodalomtudományos szakágak hierarchiája szempontjából figyelemre méltó gesztus a textológia speciális problémakörének bevonása az értekezésbe, s ezzel szoros összefüggésben a filológia feladatkörének újradefiniálása, a szöveggondozás mellett jelentésgondozói szerepének hangsúlyozása is.

A bevezető tanulmányok áttekintése is megerősíti tehát: a két kötet tanulmányai eltérő elméleti keretbe helyeződnek, mégis éppen az alapvető értelmezői hozzáállás, mely a teoretikus dogmatizmusba zárkózás helyett az interpretációs lehetőségek sokféleségét kívánja felmutatni, mindenképpen összekapcsolja a két kötetet. A kohéziót növeli a kulcsszavak ismétlődése (szerző, életrajz, kontextus, kultusz, kánon stb.), a témáismétlések (például az első világháború alatti irodalommal mindkét kötetben egy-egy írás foglalkozik), vagy éppen a hiány és hiánypótlás dialektikája, ha azt nézzük, hogy a *Vers és kontextus* kötetben – bár olvashatunk tanulmányt Nemes Nagy Ágnesről költészetéről – a nőirodalom problematikája hiányzik a tematikus repertoárból, szerepel viszont az *Auctor ante portasban* (*A modernség alternatívái: Magyar nőirodalom a 20. század első felében*). A két, egy év különbséggel publikált könyv egybeszerkesztve, úgy vélem, kiadott volna egy, a magyar irodalmi modernség lírai és epikai hagyományát a saját változatos szempontrendszerre szerint áttekintő testes kötetet.

A két könyv tanulmányai jellemzően a magyar irodalmi modernség kanonikus szövegeire irányulnak, ez alól talán csak a két kortárs határon túli szerző, Domonkos István és Cselényi László művei tekinthetők kivételnek. Különösen is az utóbbi, akivel kapcsolatban nemcsak a regionális kultúra sajátos összefüggéseinek ismertetésére kell kitérnie a szerzőnek, hanem a neoavantgárd közegben induló szerző „korszerűségének” kérdésére is választ kell adnia. Domonkoson és Cselényin kívül Ady, Babits, Kosztolányi, Nemes Nagy Ágnes, Szerb Antal, az *Egy ember életét* író Kassák, Márai és Somlyó György a két Mekis-kötet nevesíthető főhősei. Ebből a listából is látható, hogy a tanulmányok írója nem a kánon radikális revízióját tűzte ki célul. Habár a 20. század első felének magyar női irodalmát mint a „modernség alternatíváját” tárgyalva előkerülhetnek kevésbé ismert nevek, maga a témafelvetés mégis a kurrens feminista irodalomkritika kérdésirányaival harmonizál. Annál érdekesebb, hogy a háborús költészet kapcsán a *Vers és kontextus* kötetben Ady mellé Mekis Gyóni Gézát állítja, ami a korabeli irodalmi, de talán még inkább politikai kontextus, s a Rákosi Jenő által gerjesztett (a tanulmányban éppen csak érintett) sajtóvita tükrében mindenképpen indokolt. Az viszont már elgondolkodtató, hogy a tanulmányíró által is „tehetséges alkalmi költőként” aposztrofált Gyónit nem eleve indokolatlanul emeli-e meg ez a párosítás s a rá irányuló értelmezői figyelem. Más szóval: nem érdekesebb-e Gyóni költészetének esztétikai mérlegelésénél magának a háborús propa-

gandagépezetnek a működése, s annak irodalmi összefüggései. Ahogy a 2015-ös kötetben Mekis is megfogalmazza: „A kinstári hazafias költészet jellegzetesen a hagyomány parazita újrafelhasználásában érdekelt, a közhely reflektálatlan művészetét adja, s ily módon mára jobbára kihullott a kulturális emlékezetből.” (AAP 46.) Lényeges továbbá az *Auctor ante portas* kötet önéletrajzi műveket elemző dolgozatainak a két világháború közötti műfaji kánonra vonatkozó következtetése, mely az önéletrajzi műfajok korszakon belüli katalizáló szerepét s máig érvényesülő hatását hangsúlyozza: „[A]z önéletírás a kortársak egy jelentékeny számú csoportjának szemében nemcsak megújuló, de a regényformát is megújító műformaként tűnt fel” – olvashatjuk például a két háború közti autobiográfia kérdéséről írt tanulmány zárlatában. (AAP 123.)

De hogyan is valósul meg a *Vers és kontextus* bevezetőjében ígért „módszertani pluralizmus”? A fent hivatkozott háborús költészetet vizsgáló tanulmány mellett kifejezetten Ady költészetével a 2014-es kötetben két dolgozat is foglalkozik, eltérő, de mindenképpen érvényes nézőpontokból. Az egyik, a *Hiányszimbólika* című írás a *Kocsi-út az éjszakában* című vers szövegközeli olvasatával tárja fel a vers intertextuális és életművön belüli kapcsolódásait, s bontja ki a címbe emelt fogalom jelentését. Szintén adekvát megközelítésmódja az Ady-korpusznak a kultusz kutatás és a hatástörténet összefüggésében a szerző kanonikus pozícióját is érintő vizsgálat, annak tudatában, hogy „a kultusz oly módon »épül rá« a szerzői életrajzra, hogy az így megképződő viszony az irodalmi szövegek értelmét is befolyásolja; helye van a közösségi emlékezetben, és erről aligha választható le, immanensnek tekintve »a« szöveg.” (VK 77–78.) Igen invenciózus értelmezés tárgyalja Babits Mihály *Esti kérdését*, mely hangzás és jelentés viszonyát a korabeli előadóművészi gyakorlat és a költő saját hangja (a versnek fennmaradt a Babits által előadott hangfelvétele) összefüggéseiben vizsgálja. Kosztolányi költői életművével, azon belül legrészletesebben a *Hajnali részegséggel* foglalkozó *Halál-motívika és életmegértés* című tanulmány a címben jelölt kulcsfogalmakon túl a Kosztolányi-recepcióban már többször tárgyalt emlékezet, felejtés, életöröm és szolidaritás jelentéseinek újraértelmezésére tesz kísérletet. A Nemes Nagy Ágnes lírájával foglalkozó dolgozat címadása (*Tárgy-, test- és térképzetek*) szintén előre jelzi az 1945 utáni magyar líra fontos életművének alkalmazott megközelítésmódjait: részben a tárgyiasság (és ezzel a lírai hermetizmus) problematikáját, valamint a test- és tépoétikai kérdések előtérbe helyezését. A közvetlen lírai személyességet korlátozó költői tárgyiasság és a megértés elé akadályokat gördítő hermetizmus szempontjából érdekes az életrajzi-történeti összefüggések felismerése Nemes Nagy költészetében. Domonkos István *Kormányeltörésben* című művének értelmezése ismét a nyelvet állítja a középpontba, s a szöveg nyelvi roncsoltságán keresztül jut el az idegenségtapasztalat és a költői megszólalás közösségi kontextusának a megfogalmazásáig, mely magában rejti a politikum szerepének megragadását is. A *Vers és kontextus* kötet utolsó tanulmánya a mai szlovákiai magyar irodalom egyik meghatározó, de a fiatalabb generáció kritikai recepciójában kevésbé méltányolt Cselényi László életművét mutatja be. Ebben az esetben tehát a tanulmány kötetbe emelése, az életmű jellegzetességeinek (utalás, montázs, szerialitás, intertextualitás stb.) elemző bemutatása Mekis D. János részéről figyelemre méltó rekanonizációs gesztusnak is tekinthető.

Az *Auctor ante portas* koncentráltabb anyagot nyújt az olvasója számára. A tanulmányok döntő többsége a 20. század első felének magyar irodalmával foglalkozik, ezen az epikatörténeti perióduson belül kifejezetten a személyes irodalom problematikájára koncentrálnak, s a vizsgált szövegeket pontosan elhelyezi az önéletrajziság világirodalmi tradíciójában Ágostontól Rousseau-n és Goethén keresztül a modern irodalomig. De – s ezt is fontosnak tartom kiemelni – ahogy Mekis D. János 2002-es kötetében külön nagyfejezet foglalkozik Garaczi Lászlóval, úgy vizsgálódásait az *Auctor ante portas*-ban is a kortárs szövegekig viszi el (ezúttal Somlyó György 2001-es kötete, s a *„személyes irodalom” mint epikai*

hagyomány című záródolgozatban Kertész Imre írásai), ezzel is demonstrálva a vizsgált tematika történeti folytonosságát. Másrészt viszont a kötet egyik erénye éppen az, ahogy megnyitja az autobiografikus olvasat műfaji és tematikus határait. A Babitscsal foglalkozó tanulmány *Az európai irodalom történetének* és a Babits-regényeknek az együttolvasása során kitér a magas és a populáris kultúra szembeállítására, s ennek során regisztrálja a tényt, hogy noha a költő világirodalmi nagyszéje kifejezetten elitirodalmi szemléletet tükröz, regényeiben, például *A gólyakalifában* a populáris regiszter „alaktani-tematikus befolyása” kétségbevonhatatlan. A 20. század első felének nőirodalmát vizsgálva nem mulasztja el, hogy a feminista irodalomtudomány alaptörekvéseinek ellentmondásaira reflektáljon: „Amennyiben a nőírók műveit külön értelmezések, külön fórumok tárgyalják, könnyen kialakulhat egy olyan alternatív, de monolit kánon, mely fatális módon szimbolikusan megismétli az (éppen a feminista tudósok által leírt) történeti szegregációs műveleteket – még akkor is, ha éppen ellenkező szándék vezérelte is a kutatókat.” (AAP 54.) A Szerb Antal kapcsán felvetett nemzedék-problematika kifejezetten életrajzi alapozású kérdésfelvetést implikál, s az Ady-költészethez való viszony tárgyalásával szemléletesen írja le a két világháború közötti magyar irodalmi élet viszonyrendszerét. Ebben a több irányba nyitott diszkurzív közegben kapnak helyet a kifejezetten az önéletírás műfajaival, illetve műfaj-történetével foglalkozó tanulmányok, Kassák *Egy ember életének* és Márai *Helyrajz* című írásának, valamint Somlyó György *Önéletrajzaiból* című kötetének értelmezése és azok a folyamatrajzok, melyek az önéletrajzság és az autobiográfia tradíciójának leírását adják a magyar epikatörténetben.

A fentebb már említett „sokféleségnek” van egy kevésbé pozitív olvasói tapasztalatra épülő jelentésvonatkozása is Mekis D. János könyveiben. Elsősorban a műfaji bizonytalanságokra gondolok itt. A kötetek szerkesztésmódja monografikus feldolgozást sugall: mindkét kötetben folyamatos a lábjegyzetszámozás, a *Vers és kontextus* a felhasznált irodalom listája zárja; időnként mégsem tudtam eldönteni pontosan, hogy tanulmányt (a szövegek döntő többsége feltétlenül az), szerkesztett konferencia-előadást (a korábbi recepcióra csak elvétve hivatkozó Kosztolányi-tanulmány esetében éreztem ezt a *Vers és kontextusból*) vagy éppen esszét (az *Auctor ante portas* kötetből a *Hadi-esztétika, termékeny nyelvzavar* című dolgozat) olvasok-e. De alkalmanként a gondolatmenet elkalandozása (például a Márai *Helyrajz*ról írt dolgozatban) és – a szerkesztetlenség látszatát keltve – a hivatkozási módok sokfélesége is zavaróan hatott.

A 2014-ben kiadott *Vers és kontextus* után Mekis D. János legújabb kötetének olvasója mégis azzal a sejtéssel ütheti fel a könyvet, hogy a címben elferdített latin mondás eredetijének történeti kontextusa és retorikája remélhetőleg nem ismétlődik meg, a kötetben nem valamiféle segélykiáltás hangzik fel, s nem közeleg semmilyen pun vezér, hogy feldúlja Rómát, azaz átvitt értelemben: a kortárs irodalomértés változatos és gazdag terepét. Éppen ellenkezőleg: az *Auctor ante portas*, csakúgy, mint az egy évvel korábbi könyv, meggyőző elméleti felkészültséggel és tiszteletre méltó tudásanyaggal megírt dolgozatai nem egy nagy (értelmezői) kultúra lerombolására, hanem eddig többé-kevésbé ismeretlen területek civilizálására vagy újrafelfedezésére vállalkoznak. Ha előzetesen így vélekedik a Mekis-kötet mintaolvasója, bizonytalansággal nem fog csalódní.

A KÖZÉPSZER SZÍNEI

Fernanda Torres: *Vég*

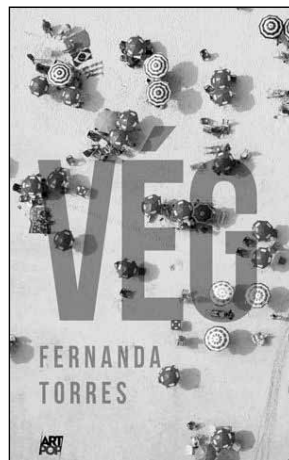
Fernanda Torres *Vég* című regényének borítóján a riói strand látható felülnézetből: megannyi gombamintás és csíkos napernyő, itt-ott csoportba verődve, véletlenszerűen elszórva a Copacabana végtelen fehér homokján: maga az eklektikus monotonía.

Nem vagyok benne biztos, hogy a Companhia das Letras kiadó piárosai ezt a nem túl szívderítő üzenetet szerették volna közvetíteni az olvasó felé, a kötet szerzőjével egyidős, nem mellesleg São Paulo-i fotós, Cássio Vasconcellos légifelvételének kiválasztása mégis sokat elárul a regényről a figyelmes szemlélő számára. Vasconcellos riói strandja ugyanis jobban megnézve számos, Brazíliával kapcsolatos sztereotípiára rácáfol: a homok sugallta párhuzam ellenére nem hangyabolyra, sokkal inkább izolált kicsocportok meglehetősen lanyha seregletére hasonlít: hiába a strandsportok miriádjainak közelsége, itt senki sem mozdul. A végtelen, felülről sivataginak tűnő egyhangúságban itt-ott összetömörülő, másutt megritkuló, egymáshoz megtévesztésig hasonló napernyők mintha a *Vég* szereplőinek sorsát szemléltetnék: az életüket ugyanolyan díszletek között, ugyanolyan forgatókönyv szerint, hasonló sikerrel leélő középosztály tagjaiét, akik odahagyhatják ugyan keresztretjvényüket, sörüket vagy sportújságjukat a szomszéd napernyősereglet kedvéért, de hamar kiderül, ott is ugyanazok a színek, emberek, lehetőségek és sorsok várnak majd rájuk.

Erről szólna hát Fernanda Torres regénye? Az unalomról? A végtelen homokban tunnyuló brazilok feleslegességéről? Rióról? Már olvasás előtt gyanút kell fogunk: ez egy ArtPop-könyv, márpedig a JAK és a Libri közös világirodalmi sorozata „fúziós irodalmat”, zsánerkereteken túllépő történeteket ígér, lennie kell tehát valami csavarnak a dologban. De zsánerirodalom-e egyáltalán az öt férfi utolsó napja köré épített *Vég*, s ha igen, annak melyik alfajához áll legközelebb? Rio lelkét látjuk majd a homokba rajzolódni (Paulo Coelho-változat), fontos társadalmi regényt kapunk előre megrágott *mondanivalóval* (érzékeny balos értelmiségi változat), vagy egy mindkét lehetőséget elkerülő-kiforgató, a szokványosnál eggyel csavarosabb, szórakoztató történetet (elképzelt ArtPop-változat)?

Fernanda Torres regénye azért zavarba ejtő, mert elsősorban negatív várakozásainkra cáfol rá: szerzője az átlag celebtől eltérően *tud írni* (mi több, van saját hangja), ugyanakkor nem képzeli magát megmondóembernek, pusztán, mert népszerű, és képes gondolatait épkezláb mondatokban megfogalmazni – pedig abban az országban él, ahol a hajdani gólszák, Romário szenátor lehet. A *Vég* ugyanakkor a klasszikus zsánerműfajok felől nézve nehezen értelmezhető:

Fordította Nagy Viktória
Libri – JAK
Budapest, 2016
228 oldal, 3499 Ft

egy, az írónővel folytatott beszélgetésből úgy tűnik, ő maga a középosztályt, a szexuális forradalmat, a hedonizmust, az öregedést és a halált tekinti a kötet kulcsszavainak,¹ magam pedig nemigen tudnék olyan zsánert mondani, melybe ez az öt téma *egyszerre* beleférne. Torres regényében nem nyomozunk, nem borzongunk, szereplőink életétől pedig mi sem áll távolabb, mint a tudomány és a fantasztikum. Ha valamely műfajhoz (vagy annak szétírásához) mégis közel állunk, az a *telenovela*, mely a színpadon, filmvásznon és tévében egyaránt otthonosan mozgó író számára sorozatszínészként és forgatókönyvíróként is hazai pálya. Hogy még szorosabb legyen a (meghaladni vágyott) műfajhoz való kapocs, azt is tudnunk kell, hogy a *Vég* csírájául szolgáló novella eredetileg egy Fernando Meirelles-sorozathoz készült – csak míg a sorozatból semmi, a novellából végül kétszáz-ezer példányban eladott sikerregény lett.

Pedig az egyszerű magyar olvasó aligha gondolná, hogy egy ilyen, a felszínen könnyed, de alapvetően meglehetősen szomorú valóságot közvetítő regényt csak úgy zabál a nép – ahogy azt sem, hogy egy jelenkori, nagyvárosban játszódó, legkevesbé sem romantikus, szexszel, drogokkal és a függőség más formáival ellenben bőven megszórt történetnek bármi köze lehet a *telenovelák*hoz. Mindennek meglehetősen egyszerű oka, hogy a Brazíliából hozzánk eljutó sorozatok mind az úgynevezett „hatórai” szériákhoz (*novelas das seis*) tartoznak, melyek „egyszerű történetvezetések, romantikusak, és gyakran kifejezetten távoli világot jelenítenek meg, ami a nézőket »kiszakítja« a mindennapokból.”² A hét- és nyolcórás *telenovelák* ugyanakkor rendre a jelenben játszódóknak: előbbiek többnyire komédiák vagy könnyebben emészthető drámák, utóbbiakban viszont már nyílt erőszak, szex és drogok is előfordulhatnak.

Ilyesfajta esti telenovela lehetne (lesz?) a *Vég* is, mely a komikus, könnyed életképeket fájdalmas és kiábrándító sorokkal keveri: vannak benne nagyon filmszerű jelenetek (Ciro élete különösen bővelkedik bennük), és nagyon is hétköznapiak (Neto-é meg ebben dús-kál). De vajon mi ezzel az egésszel Torres célja, és mi a regény tétje? Amint arra Urfi Péter kiváló (s a finom kritikától sem idegenkedő) utószavában rámutat, Torres első körben a karneválon szambázó lányok (európai/koloniális nézőpont), illetve az ezekkel szembeállított, keményen dolgozó, szegény brazilok (harcias balos nézőpont) sztereotípiáját megkerülve próbálja megmutatni a „közepesen tehetséges, közepesen sikeres, közepesen romlott” brazil (vagy inkább riói) átlagembert a maga „középszerű kudarcával”. (223.) Ezt a törekvést a regény technikai sajátosságai, az ötfős baráti társaság egymásra íródo monológjai és az elbeszélések végperspektívája egyaránt segítik: az életpályák metszete a *közép* leglényegét, külön halmazai pedig mozgásterüket mutatják meg, a vég közvetlen közele pedig összegzésre, vallomásra és pályáiv-rajzra csábít. Torres erre még rá is erősít azzal, hogy igyekszik nagyon különbözőre rajzolni figuráit („Ciro heroikus volt, Neto konzervatív, Alvaro tragikus, Ribeiro meg egy tulok” [64.] – mutatja be például barátait Sílvio). Bár Torres mindegyiküket igyekszik felruházni egy-két, csak rá jellemző karaktervonással – Álvaro-t az impotenciával és a keserűséggel, Ribeiro-t a pedofiliát súroló szexuális preferenciákkal és a Viagra-függőséggel, Sílvio-t a drogokkal és a konvenciók elleni lázadással, Neto-t az amorózó-szereppel, Neto-t pedig a borszínével és konzervativizmusával – mégis, sokáig vissza kellett lapoznom a fülszövegre, hogy el tudjam különíteni egymástól Sílvio-t, Ribeiro-t és Neto-t, ami arra utal, hogy Torres figurái között számos átfedés is mutatkozik. Mivel az öt jóbarátban életkoruk mellett leginkább a társadalmi

¹ „Fernanda Torres: Mire ötven leszel, rájössz, hogy a halhatatlanság illúzió” (interjú) http://konyves.blog.hu/2016/05/17/fernanda_torres_mire_otven_leszel_rajossz_hogy_a_halhatatlansag_illuzio

² Soltész Béla: *Hátizsákkal Brazíliában*. Európa, Budapest, 2016. 156–157.

³ 2015. novemberi hírek szerint az *O Globo* csatorna nyolchrészes minisorozatra adaptálja Torres regényét.

helyzetük – vagyis a Brazíliában mindig bizonytalan középosztályiségük⁴ – a közös, logikusnak tűnik, hogy ők metszetéből lepárolható lesz a riói közép leglényege.

Ha azonban valóban olyan a riói középosztály, amilyenre Torres rajzolja, akkor 1) nem szívesen lennének a helyükben, 2) nem kevés igazság van a rivális paulisták állandó vádjában, hogy „amíg Rio szórakozik és a turistáknak illegeti magát, addig São Paulo dolgozik, és egyedül tartja el az országot”.⁵ Torres szereplői ugyanis nem dúskálnak a magánélet sikereiben: amiben osztoznak, az a kötelező érvényű válás, a szeretetlen, lelkiismeret-furdalás nélkül otthagytott gyerekek, és az azt követő kétségbeesett felszabadulás. Szerelmek beteljesületlenek (Ribeiro és Ruth), katasztrófába (Ciro és Ruth) vagy öngyilkosságba torkollnak (Neto), házasságaik pedig unalomba (Álvaro és Irene, Ciro és Ruth, Sílvio és Norma), csendes gyűlöletbe (Álvaro és Irene) vagy örületbe (Ruth). A szakmai pályák sem sokkal szívderítőbbek, leginkább, mert a szereplők a legcsekélyebb ambíciót sem hordozzák magukban: Álvaro „még kő-papír-ollóban sem nyer soha” (55.), lánya, Rita olyan passzív, „mint egy tehén”, és megelégszik „fiai fociigyezőelmével, a kilencórás tévésorozattal és a klubos karnevállal” (45.), Sílvio pedig akkor van a legjobban felháborodva, amikor valaki megpróbálja lelkiismeretesen végezni a munkáját. Megvetése fő tárgya Ricardinho, bankja központi fiókjának vezetője, aki „el van tökélve rá, hogy felszámolja az ország pénzügyi válságát”, miközben „már elvesztünk (...)! A kormány már ott tart, hogy kihajítja a legelőre a marhákat, hogy legyen enniváló a boltok polcain, és akkor jön ez a pelenkás taknyos, és produktív kíván lenni [...] pedig megesküdött a zászló előtt, hogy soha nem fog ilyeneken erőlködni. Hát nem vette észre, hogy pont erről szól az egész? Szerezni egy állami állást, és nem rohángálni ilyen hülyeségek után?” (75.)

De mi marad akkor a javarészt kudarcos (de legjobb esetben is középszerű) családi és szakmai élet hiányában? Ne reménykedjünk abban, hogy maradék szabadidejükben, köteleikettől megszabadulva szereplőink valami izgalmas kalandba keverednek, vagy legalább felfekszenek az igencsak változatos brazil történelem hullámaira – ehhez a történet túltuntul *telenovela*. Hőseink inkább ivászzal, drogozással vagy még inkább szexszel csapják el idejüket – amivel semmi baj nem lenne, ha eszképzimusuk egy idő után nem merülne ki az ötletekből. Talán ez teszi őket igazán keserűvé: hogy a középszerűség elleni lázadásuk sikerét saját középszerűségük gátolja meg.

Ennyi szomorúság és kisszerű tragédia után persze jogosnak tűnik a kérdés: akkor vajon mégis mi tartja felszínen a könyv több százezer olvasójának érdeklődését? Ahogy én látom, az olvasmányos szöveg mellett elsősorban az egymással vitába keveredő, különböző nézőpontú elbeszélések, a pszízi beszédmód invenciózus kikezdése, a humor és a változatos mellékszálak: a feleségek, szeretők, vagy épp a hitét veszített Graça atya történetei, melyek nem hagyják leülni a cselekményt. A regény persze ettől még nem tökéletes: az öt jóbarát története például nem egyformán izgalmas. A legmeglepőbb szövege a bármiből kiváló gyűlölet-galacsint gyártó Álvaro-nak van,⁶ a leglaposabb története ellenben

⁴ Brazília hosszú évtizedek óta a Gini-index rangsor élmezőnyében található, vagyis a világ legegénylőtlenebb országainak egyike. Ennek következményeként egy-egy konjunktúra-időszak átmenetileg tízmilliókat emelhet fel az alsó-középosztályba (mint az történt Lula elnöksége alatt, a 2000-es években), akik azonban a kifulladás éveiben könnyen visszacsúszhatnak a szegénységbe (mint az most, Dilma elnöksége alatt is történik). Torres regényében a legbiztosabb egzisztenciája az ügyvéd Ciro-nak, a legbizonytalanabb pedig talán a nővérével élő Ribeiro-nak van.

⁵ Soltész: I. m. 60.

⁶ „Nincs annál fárasztóbb, mint amikor az ember találkákat tervez és ábrándokat sző. Egy rossz házasság mindkét fél számára nagyszerű lehet, és az enyém ilyen volt.” (13.) „Rita tudatlan és felszínes gyerek volt. Kamaszkorában nagyon drukoltam, hogy ne hízson meg, mert az ő IQ-jával az egyetlen esélye az volt, ha szerez egy jó férjet.” (24.) Álvaro alakját egyébként a szerző saját apjáról mintázta.

a felebarátja szerelmére hiába áhítózó, vénségére Viagra-függővé váló strandkirálynak, Ribeiro-nak. Számomra mégis két dolog csorbítja igazán a történet hitelét. Egyrészt, hogy a barátok egyike sem olvas semmit sportújságon kívül, senki sem szidja véres szájjal a kormányt, keveredik bele legalább egy nyavalyás tüntetésbe vagy lesz lelkes tagja valamely szakszervezetnek – pedig tapasztalatom szerint öt brazilból minimum egy a felsorolt tünetek legalább egyikét produkálja. Másrészt egyetlen boldog sorsot sem látunk megvillanni (talán Neto felesége, Célia jár ehhez a legközelebb), holott nehéz és meglehetősen sztereotípiakövető dolog elképzelni, hogy a szex és a mulatozás az egyetlen olyan terület, amiben a brazil megapolisz lakossága kiemelkedhet a középszerből. Újabb (vagy nagyon is régi) sztereotípiákkal felülírni a régieket pedig magában rejtje a tézisregénnyé válás veszélyeit. De lehet, hogy kívülállóként, naivan csak abban reménykedem, hogy az igazi Rio ennél (a valósnál?) jóval sokszínűbb.